

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ ΜΑΡΑΥΓΑΚΗ ΕΛΕΝΗΣ
Α.Μ. 88 ΕΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2006

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

**Δημόσιος Χώρος, Τοπικότητα και Πολιτική Κουλτούρα.
Η Ιδιότυπη Περίπτωση των Μαλίων.**

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ

ΚΟΤΡΟΓΙΑΝΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

ΚΟΤΡΟΓΙΑΝΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.....

ΧΙΩΤΑΚΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ

.....

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2010

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Πολιτικής Ανάλυσης και Πολιτικής Θεωρίας του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Η διατριβή αυτή δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη βοήθεια, την υποστήριξη και τη φιλία των ακόλουθων ανθρώπων:

Πρώτα από όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω ειλικρινά και θερμά τους επιβλέποντες κ. Κοτρόγιαννο Δημήτριο και κ. Παπαδάκη Νικόλαο για την πολύτιμη παρακίνηση, καθοδήγηση και βοήθεια που μου προσέφεραν, προκειμένου η εν λόγω διατριβή να περατωθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Η συνεισφορά τους υπήρξε σημαντική σε όλα τα στάδια ολοκλήρωσης της έρευνας.

Επίσης θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού προγράμματος των οποίων η συνεισφορά και συμπαράσταση ήταν απλόχερη και συνεχής καθόλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στους συνεντευξιαζόμενους κ.κ. Λαγουδάκη Κων/νό (Δήμαρχος Μαλίων), Λαμπρινό Νικηφόρο (Πρόεδρος ξενοδόχων Νομού Ηρακλείου) και Σκουλά Νικόλαο (Διευθυντή του Minoan International College) για τη διάθεση του χρόνου τους και τις πολύτιμες πληροφορίες που μου παρείχαν, οι οποίες συνέβαλαν σημαντικά στην διεξαγωγή και ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας.

Ακόμα ευχαριστώ τους συμφοιτητές μου που σε όλη τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος είχαμε άψογη συνεργασία.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου και τον σύζυγό μου τόσο για την ηθική όσο και για την υλική υποστήριξη που μου παρείχαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Στους γονείς μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σύντομη Περίληψη

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1. Τα αίτια των κοινωνικό – πολιτιστικών επιπτώσεων του τουρισμού	2
1.2. Αλλαγές στην Τοπική Ταυτότητα και Αξίες	3
1.3. Το προφίλ των επισκεπτών και το τουριστικό προϊόν	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	10
2.1. Ο Αστικός Χώρος στην Ελλάδα	10
2.2. Θεωρητικές Προσεγγίσεις στο Τοπικό Κράτος	12
2.2.1. Το βασικό πλαίσιο	12
2.3. Τοπικός Κοινωνικός Μετασχηματισμός	14
2.4. Τοπικότητα	19
2.5. Πολιτική Κουλτούρα	25
2.5.1. Ιστορική εξέλιξη της έννοιας	25
2.5.2. Πολιτική Κουλτούρα – «Κουλτούρα Πολιτών» (Civic Culture)	26
2.5.3. Προς μια Νέα Θεώρηση της Πολιτικής Κουλτούρας	32
2.6. Κοινωνικό Κεφάλαιο	33
2.7. Δημόσιος Χώρος	39
2.7.1. Η έννοια της Δημοσιότητας	39
2.7.2. Ιστορία	40
2.7.3. Το φιλελεύθερο μοντέλο της Δημοσιότητας	42
2.7.4. Η δημοσιότητα στις κοινωνικοκρατικές μαζικές δημοκρατίες	44
2.7.5. Η συμβολή του Richard Sennett στην κατανόηση του δημόσιου χώρου	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	54
3.1. Σκοπός της έρευνας	54
3.2. Ερευνητικός σχεδιασμός (Υλικό και Μέθοδος) και οδικός χάρτης	

της έρευνας	55
3.3. Δευτερογενή στοιχεία: (secondary data)	57
3.4. Πρωτογενής έρευνα	57
3.4.1. Ποιοτική έρευνα (qualitative research)	58
3.4.2. Μέθοδος συγκέντρωσης πρωτογενών στοιχείων (conduct methods)	59
3.4.3. Σχεδιασμός Θεματικών Πεδίων	60
3.4.4. Τρόπος ανάλυσης	61
3.5. Ερευνητικές Προκλήσεις	61
3.6. Σύνοψη – Συμπεράσματα Ερευνητικής Μεθοδολογίας (Research Methodology Conclusions)	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	63
4.1. Αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας	63
Α. Πως μετασηματίστηκαν ιστορικά τα Μάλια.	63
Β. Οριοθέτηση κρίσης	64
Γ. Πως θεματοποιούνται τα προβλήματα αυτά στη δημόσια σφαίρα Ύπαρξη συλλογικότητας	66
Δ. Το θεσμικό κομμάτι	67
4.2. Υποθέσεις και Συσχετίσεις	70
4.3. Κώδικας Έρευνας	71
4.4. Περιορισμοί Έρευνας	72
4.5. Σύνοψη	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	73
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι: ΧΑΡΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ	81

*Να αγαπάς την εθόνη.
Να λες εγώ, μονάχος μου εγώ έχω χρέος να σώσω τη γη.
Αν η γη δεν σωθεί, εγώ φταίω.*

Νίκος Καζαντζάκης (απόσπασμα από την «Ασκητική»).

Σύντομη Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις έννοιες της τοπικότητας, του δημόσιου χώρου και της πολιτικής κουλτούρας των Μαλίων Κρήτης.

Στην εισαγωγή διερευνώνται τα αίτια των κοινωνικο-πολιτιστικών επιπτώσεων του τουρισμού, οι αλλαγές στην τοπική ταυτότητα και στις αξίες και οριοθετείται το τουριστικό προϊόν της περιοχής των Μαλίων.

Ακολουθεί το θεωρητικό πλαίσιο όπου εξετάζονται ο αστικός χώρος στην Ελλάδα, θεωρητικές προσεγγίσεις στο τοπικό Κράτος, καθώς και οι έννοιες του κοινωνικού μετασχηματισμού, της τοπικότητας, της πολιτικής κουλτούρας, του κοινωνικού κεφαλαίου και του δημόσιου χώρου.

Ο σχεδιασμός της έρευνας βασίστηκε σε συνεντεύξεις βάθους με θεματικά πεδία συζήτησης που αφορούσαν ειδικό κοινό ενώ η παρουσίαση και ανάλυση των ευρημάτων έγινε με γνώμονα τους άξονες συζήτησης.

Τα Μάλια είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση κοινωνίας που δέχτηκε τον μετασχηματισμό καθώς η τοπική οικονομία πέρασε από τον πρωτογενή στον τριτογενή τομέα με την ανάπτυξη του τουρισμού. Η κοινωνική μεταβολή υπήρξε απότομη, ραγδαία και ριζική δίχως να υπάρξει ικανός χρόνος για εμφάνιση και ανάπτυξη δομών και αντιλήψεων που θα επέτρεπαν πιθανά μια πιο φυσιολογική αντιμετώπιση της νέας κατάστασης. Ως αποτέλεσμα, η ανάπτυξη αυτή έγινε πρόχειρα και ευκαιριακά χωρίς συγκροτημένο σχεδιασμό και μακροπρόθεσμη προοπτική.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80 παρατηρείται ένα νέο τουριστικό ρεύμα, αυτό του νεανικού τουρισμού που με τις εκφάνσεις του ως προς τις συμπεριφορές των επισκεπτών έμελλε να στοιχειοθετήσει το κοινωνικό πρόβλημα.

Οι ευθύνες για την κατάσταση αναρχίας που επικρατεί στα Μάλια τους καλοκαιρινούς μήνες αναζητούνται στους τοπικούς επιχειρηματίες, την Πολιτεία και

την Τοπική Αυτοδιοίκηση, οι αλληλένδετες δράσεις των οποίων αποτυπώνουν τους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου.

Οι απαντήσεις στο κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων βρίσκονται σε ένα νέο κοινωνικό και σχετικά αντίστροφο μετασχηματισμό που θα συνδέει αρμονικά τον πρωτογενή με τον τριτογενή τομέα. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί ο επαναπροσδιορισμός του μοντέλου ανάπτυξης με γνώμονα τον μακροπρόθεσμο προσανατολισμό και την κοινωνική ευημερία.

Σύντομο Βιογραφικό Σημείωμα

Μαραυγάκη Ελένη του Κωνσταντίνου

Μεγάλωσα στον Ευαγγελισμό, (Τοπικό Διαμέρισμα του Δήμου Καστελλίου Νομού Ηρακλείου Κρήτης). Το έτος 1999 εισήχθηκα στο Τμήμα «Κοινωνικής Ανθρωπολογίας» του Πανεπιστημίου Αιγαίου όπου μετά από ένα χρόνο μεταγράφηκα στο «Τμήμα Κοινωνιολογίας» του Πανεπιστημίου Κρήτης, από το οποίο αποφοίτησα το 2003. Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου αξιοποίησα όλες τις ευκαιρίες που μου δόθηκαν από τη Σχολή μου. Πραγματοποίησα πρακτική άσκηση στον Οργανισμό Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) Νομού Ρεθύμνης, από τον οποίο αποκόμισα σημαντικές εμπειρίες για το οξύ κοινωνικό πρόβλημα των ναρκωτικών. Μετά το πέρας των σπουδών μου εργάστηκα στην Αναπτυξιακή Εταιρεία του Νομού Ηρακλείου ως υπεύθυνη του Προγράμματος «Μονάδα Κοινωνικής Μέριμνας» το οποίο υλοποιήθηκε για λογαριασμό του Δήμου Καστελλίου. Στη συνέχεια και μέχρι σήμερα εργάζομαι ως υπεύθυνη της Δομής «Βοήθεια στο Σπίτι και Μονάδα Κοινωνικής Μέριμνας» του Δήμου Καστελλίου.

Έχω παρακολουθήσει πληθώρα σεμιναρίων, επιμορφωτικών προγραμμάτων και εκδηλώσεων που αφορούν τις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού, τα προβλήματα των τοπικών κοινωνιών και τη χάραξη κοινωνικών πολιτικών των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Τέλος, η εκμάθηση ξένων γλωσσών είναι κάτι που πάντα με ενδιέφερε. Έτσι σήμερα γνωρίζω άπταιστα αγγλικά και ιταλικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κοινωνία είναι ένα σύνολο ατόμων που αποδεχόμενοι κοινές αξίες, αρχές, κανόνες και νόμους, γραπτούς και άγραφους, λειτουργούν από κοινού με στόχο την επιβίωση και διαίωνιση του ανθρώπινου είδους.

Η συνοχή του κοινωνικού ιστού είναι μία πολύπλοκη, πολυδιάστατη και δυναμική διαδικασία που εξαρτάται από την αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων μαζί. Η τελική συνιστώσα αυτών είναι το «φαίνεσται» μιας κοινωνίας, αυτό που προκύπτει ως εικόνα, με τα όποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που διαφοροποιεί ένα κοινωνικό σύνολο και του δίνει την ιδιαίτερη ταυτότητα του.

Η Τοπικότητα, η Πολιτική Κουλτούρα και ο Δημόσιος Χώρος είναι βασικοί συντελεστές της ιδιαίτερης ταυτότητας μιας κοινωνίας.

Στην παρούσα εργασία οι παραπάνω αυτές έννοιες εξετάζονται στην κοινωνία των Μαλίων Κρήτης, η οποία αποτελεί ιδανική περίπτωση διερεύνησης των παραπάνω όρων. Πρόκειται για μια κοινωνία που στο πέρασμα των χρόνων έχει δεχθεί επιδράσεις από τον μαζικό τουρισμό και έχει μετασηματιστεί θεαματικά. Τα τελευταία χρόνια το τουριστικό προϊόν του τόπου έχει επιδράσει καταλυτικά στην τοπική κοινωνία και έχει επιφέρει διάρρηξη στον κοινωνικό ιστό, αλλοιώνοντας τα ήθη, τα έθιμα και την τοπικότητα της περιοχής.

Η απότομη αύξηση του αλλοδαπού τουριστικού ρεύματος στην Ελλάδα, στα μέσα της δεκαετίας του 60, τη βρήκε ψυχολογικά και κοινωνικά απροετοίμαστη. Η παρουσία τουριστών σε περιοχές της Ελλάδας (ιδίως της νησιωτικής) και η εισροή ξένου συναλλάγματος στις αγροτικές περιοχές έστρεψε πολλούς από τους αγρότες κατοίκους τους να ασχοληθούν με τον τουρισμό. Η απότομη επαφή με διαφορετικούς πολιτισμούς, ήθη και έθιμα δεν επέτρεψε στους ντόπιους να συνειδητοποιήσουν, παρά τη φαινομενική επικοινωνία, τις σημαντικές αλλοιώσεις που η καινούρια αυτή δραστηριότητα υπέκρυπτε. Στις αρχές της δεκαετίας του 70 παγιώνεται η αντίληψη της βιομηχανικής τουριστικής ανάπτυξης. Μια τέτοια επιλογή με πολλαπλά (σε μακροπρόθεσμο επίπεδο) αρνητικά αποτελέσματα ήταν καθοριστική για την ολοκληρωτική αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος του χώρου των τουριστικών

περιοχών, για την εξαστικοποίηση του αγροτικού χώρου και την αποδιάρθρωση των κοινωνικών δομών (εγκατάλειψη των παραδοσιακών αγροτικών δραστηριοτήτων και ενίσχυση της τουριστικής δραστηριότητας).

Η εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου στην Ελλάδα δημιουργεί φαινόμενα κορεσμού και συνωστισμού, υπεραπασχόλησης τους καλοκαιρινούς, υποαπασχόλησης και αδράνειας τους χειμερινούς μήνες, ανορθολογική εκμετάλλευση των τουριστικών μονάδων, αποδιάρθρωση του κοινωνικού ιστού κ.λπ.

Τα Μάλια ήταν μια κατεξοχήν αγροτική περιοχή πριν πενήντα περίπου χρόνια. Στη δεκαετία του '70 άρχισε να αναπτύσσεται ραγδαία ο τουρισμός και αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη μεταστροφή της τοπικής κοινωνίας προς νέες οικονομικές δραστηριότητες. Η υποβάθμιση αυτή του πρωτογενούς τομέα με την ταυτόχρονη ανάπτυξη του τριτογενούς συνέβαλε καταλυτικά σε μια σχετική περιθωριοποίηση της τοπικής κοινωνίας αφού επέφερε ριζικές μεταβολές στον κοινωνικό ιστό.

1.1. Τα αίτια των κοινωνικό-πολιτιστικών επιπτώσεων του τουρισμού

Οι κοινωνικό-πολιτιστικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού και των τυπικών μορφών του, αφορούν τα αποτελέσματα που έχουν στις τοπικές κοινωνίες οι άμεσες και έμμεσες σχέσεις με τουρίστες και η αλληλεπίδραση τους με την τουριστική βιομηχανία. Εξαιτίας πολλών αιτιών, οι τοπικές κοινωνίες που φιλοξενούν τον τουρισμό συχνά αποτελούν και το πιο αδύναμο συμβαλλόμενο μέρος στις σχέσεις αλληλεπίδρασης με τους φιλοξενούμενους τους και με τους φορείς παροχής υπηρεσιών. Οι αρνητικές επιπτώσεις, ανακύπτουν, όταν ο τουρισμός φέρει αλλαγές στα συστήματα αξιών και συμπεριφοράς και για αυτόν το λόγο απειλείται η γηγενής ταυτότητα. Επί πλέον, οι αλλαγές συχνά συμβαίνουν στη δομή της κοινωνίας, στις οικογενειακές σχέσεις, στους συλλογικούς παραδοσιακούς τρόπους ζωής, στις τελετές και στον τομέα ηθικής.

Οι αλλαγές συμπεριφοράς και ηθών είναι λογικό να αναμένονται στην τοπική κοινωνία. Καθίσταται όμως σαφές ότι οι κοινωνικές αλλαγές στη χώρα υποδοχής δεν πρέπει να αποδίδονται απόλυτα στην ανάπτυξη του τουρισμού καθώς οι τεχνολογικές και κοινωνικές αλλαγές στο ευρύτερο περιβάλλον σε συνδυασμό με το αυξημένο εισόδημα αποτελούν συχνά τα κύρια αίτια αυτών.

Στο σημείο αυτό θα γίνουν κάποιες επισημάνσεις αναφορικά με κοινωνικές επιπτώσεις για τις οποίες η τουριστική ανάπτυξη είτε είναι η βασική αιτία, είτε έχει συμβάλλει σε κάποιο βαθμό, για παράδειγμα:

- Εγκατάλειψη παραδοσιακών δραστηριοτήτων (π.χ. αλιεία, γεωργία). Μια τέτοια αλλαγή πέρα από τις όποιες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις συνεπάγεται συχνά αρνητικές επιπτώσεις για το φυσικό υποδοχέα της περιοχής. Η εγκατάλειψη για παράδειγμα του παραδοσιακού τρόπου καλλιέργειας με τις αναβαθμίδες στα περισσότερα νησιά εμπεριέχει τον κίνδυνο της διάβρωσης του εδάφους.
- Αποθάρρυνση των νέων από διαδικασίες επαγγελματικής κατάρτισης.
- Το εύκολο κέρδος που υπόσχεται η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού ενθαρρύνει τους νέους από την ενασχόληση τους με χειρωνακτικές εργασίες ή με αυτές που απαιτούν μακροχρόνιες σπουδές. Η απουσία βέβαια κατάρτισης αποδεικνύεται τελικά σημαντικός περιορισμός για την ίδια την ποιοτική ανάπτυξη του τουρισμού.
- Εύκολη πρόσβαση σε επαγγέλματα χωρίς υποδομή και μακροπρόθεσμες προοπτικές.
- Δημιουργία μεικτών οικογενειών (σύζυγοι διαφορετικών εθνικοτήτων).

1.2. Αλλαγές στην τοπική ταυτότητα και αξίες

Οι τυπικές μορφές τουρισμού μπορούν να προκαλέσουν αλλαγή ή απώλεια της τοπικής ταυτότητας και των αξιών, γεγονός που οφείλεται σε αρκετές σχετιζόμενες επιδράσεις όπως:

- 1) Εμπορευματοποίηση των τοπικών πολιτιστικών αξιών: Ο τουρισμός μπορεί να μετατρέψει τον τοπικό πολιτισμό σε εμπορικά προϊόντα. Στην περίπτωση

που μειωθούν οι θρησκευτικές παραδόσεις, τα τοπικά έθιμα και οι γιορτές προκειμένου να προσαρμοστούν στις προσδοκίες των τουριστών, καταλήγουμε σε μια αλλαγή της πολιτιστικής ταυτότητας.

- 2) Τυποποίηση: Οι διάφοροι προορισμοί κινδυνεύουν να τυποποιηθούν μέσα στην όλη διαδικασία ικανοποίησης των τουριστικών επιθυμιών, ενώ από τη μια πλευρά το τοπίο, τα καταλύματα, το φαγητό, τα ποτά κ.λπ. θα πρέπει να ικανοποιούν την επιθυμία των τουριστών για κάτι καινούργιο και άγνωστο σε αυτούς, από την άλλη δεν πρέπει να είναι τόσο καινούργια και παράξενα, με τις συνήθειες τους διότι στην πραγματικότητα πολύ λίγοι τουρίστες ψάχνουν ουσιαστικά για εντελώς καινούργια πράγματα.
- 3) Πολιτιστικές αντιθέσεις: Λόγω του γεγονότος ότι ο τουρισμός αφορά τη μετακίνηση ανθρώπων σε διαφορετικές γεωγραφικές τοποθεσίες και την καλλιέργεια κοινωνικών σχέσεων ανάμεσα σε άτομα τα οποία διαφορετικά δεν θα συναντιόταν, μπορεί να παρουσιαστούν πολιτιστικές αντιθέσεις ως αποτέλεσμα των διαφορών που διακρίνουν τους πολιτισμούς, τις εθνικές και θρησκευτικές ομάδες, τις αξίες, τον τρόπο ζωής, τις γλώσσες και τα επίπεδα ευημερίας. Η συμπεριφορά των κατοίκων απέναντι στην τουριστική ανάπτυξη μπορεί να παρουσιαστεί μέσα από τα στάδια της ευφορίας όπου οι επισκέπτες είναι ιδιαίτερα καλοδεχόμενοι, της απάθειας, της ενόχλησης και πιθανώς του ανταγωνισμού όταν αρχίζει να αναπτύσσεται αντιτουριστική συμπεριφορά ανάμεσα στους τοπικούς. Οι πολιτικές αντιθέσεις είναι πιθανό να προκύψουν είτε λόγω οικονομικών ανισοτήτων ανάμεσα στους τοπικούς και τους τουρίστες, οι οποίοι ξοδεύουν περισσότερο από όσα συνήθως ξοδεύουν στην πατρίδα τους, είτε λόγω ενόχλησης που οφείλεται στην τουριστική συμπεριφορά. Οι τουρίστες συχνά από άγνοια ή απροσεξία, δεν εκτιμούν τα τοπικά έθιμα και τις ηθικές αξίες.
- 4) Φυσικές επιρροές: Οι φυσικές επιρροές που ασκεί ο αυξανόμενος τουρισμός σε έναν προορισμό μπορεί να προκαλέσουν κοινωνικό άγχος, καθώς επηρεάζουν την τοπική κοινωνία. Τα κοινωνικό-πολιτιστικά μειονεκτήματα στη περίπτωση αυτή περιλαμβάνουν:

- Πολιτιστική υποβάθμιση: ζημιά στην πολιτιστική κληρονομιά που μπορεί να προκύψει από βανδαλισμούς, ρύπανση, και παράνομη αφαίρεση στοιχείων πολιτιστικής κληρονομιάς, ή με αλλαγή του ιστορικού τοπίου που περιβάλλει την περιοχή.
- Αντιπαραθέσεις σχετικές με τη χρήση των πόρων: όπως ανταγωνισμός ανάμεσα στον τουρισμό και στους τοπικούς πληθυσμούς για τη χρήση των πρωταρχικών πόρων όπως νερού και ενέργειας, κυρίως λόγω των λιγοστών αποθεμάτων.
- Αντιπαραθέσεις με παραδοσιακές χρήσεις γης: μπορεί να προκύψουν σε παράκτιες περιοχές, όταν η κατασκευή ξενοδοχείων και τουριστικών υποδομών στην ακτογραμμή αποκόπτει την πρόσβαση των τοπικών σε μέρη όπου επιτρέπεται το παραδοσιακό ψάρεμα, καθώς και την οποιαδήποτε αναψυχική χρήση των περιοχών.

5) Η βασική αιτία του φαινομένου: Σύμφωνα με τον κύριο Γ. Ευαγγέλου, πρόεδρο των εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων, «υπάρχουν πέντε σημεία (Κάβος Κέρκυρα, Μάλια Κρήτη, Καρδάμαινα Κω, Λαγανάς Ζακύνθου), όπου κατά κάποιο τρόπο εφαρμόζονται προγράμματα αλκοολοτουρισμού. Εμείς αυτά τα χαρακτηρίζουμε πακέτα που βλάπτουν το τουριστικό μας προϊόν. Η χώρα μας αντλεί από την αγγλική τουριστική δεξαμενή ένα μεγάλο κομμάτι τουρισμού χαμηλότατου επιπέδου. Αφιερωθήκαμε στο να προσελκύσουμε αυτού του είδους την πελατεία, η οποία έχει ως πρώτο κριτήριο την χαμηλή τιμή. Εμείς, οι ίδιοι, βάζοντας την ετικέτα του φτηνού και φτηνιάρικου προϊόντος ξεπουλήσαμε τον τουρισμό μας». Σύμφωνα με τον κύριο Ν. Λαμπρινό, «η περιοχή των Μαλίων αποτελεί μια εξαίρεση χωρίς ανταγωνισμό καθώς φιλοξενεί επισκέπτες από τον κοινωνικό πυθμένα της αγγλικής κοινωνίας. Το φαινόμενο πρωτοεμφανίστηκε στον Άγιο Νικόλαο μέσω του Club 18 – 30 με φασαρίες, μεθύσια και ναρκωτικά και το αποτέλεσμα ήταν να αντιδράσει ο κόσμος, να γίνουν αυτοδικίες από τους ντόπιους και εν τέλει να εκδιωχθούν». Στην πορεία, οι tour operators ανακάλυψαν τα Μάλια, «όπου 12.000 κλίνες απευθύνονται στον κοινωνικό πυθμένα, ενώ υπάρχει χαλαρή εφαρμογή του νόμου και ανοχή από την τοπική κοινωνία».

Με βάση όλα τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο τουρισμός σε μεγάλο βαθμό είναι υπεύθυνος για την αλλοίωση που επέρχεται στην κοινωνικό-πολιτιστική συμπεριφορά του λαού μιας χώρας με μεγάλη τουριστική κίνηση.

Οι ξένοι τουρίστες, είναι ως ένα βαθμό, τα πρότυπα που μεταφέρουν στην χώρα μας τις τάσεις που διαμορφώνονται εκάστοτε στις δικές τους πατρίδες και αναφέρονται στις συνθήκες διαβίωσης, στις σχέσεις τους με την οικογένεια τους ή την κοινωνική ομάδα τους, στην Ηθική, στην Δικαιοσύνη, την Τέχνη, την Αισθητική.

1.3. Το προφίλ των επισκεπτών και το τουριστικό προϊόν

Η ιδιότυπη περίπτωση του τουρισμού των Μαλίων αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα διάρρηξης του τοπικού κοινωνικού ιστού. Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Σύμφωνα με την μελέτη «Ποιοτική εξυπηρέτηση σε δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς: Μελέτη των απόψεων των επισκεπτών στα Μάλια», η πλειοψηφία των επισκεπτών στα Μάλια είναι μαθητές λυκείου. Παρ' όλο που αυτό αληθεύει (53%), θα ήταν σκόπιμο να σημειώσουμε ότι οι λοιποί επισκέπτες (47%) είναι ενήλικες και μάλιστα ένα 8% είναι και πάνω από 41 ετών.

Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι επισκέπτες από το Ηνωμένο Βασίλειο ανέρχονται στο 49%. Παρ' όλα αυτά υπάρχει ένα 51% που έρχεται από άλλες χώρες όπως η Γερμανία και η Ολλανδία. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι από τις άλλες χώρες (16%) πολλοί συμμετέχοντες συμπλήρωσαν στο έντυπο ότι προέρχονται από χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ίσως αυτή να είναι μια ένδειξη για το μέλλον των αγορών που μπορεί να προσελκύσει ένας προορισμός όπως τα Μάλια.

Ένα προφανές χαρακτηριστικό των επισκεπτών στα Μάλια είναι ότι ένα σημαντικό ποσοστό τους (49%) είναι άγαμοι. Ενώ ακούγεται φυσικό, έχει ενδιαφέρον να εστιάσουμε τη προσοχή μας στο σύνολο των έγγαμων δεσμευμένων, οι οποίοι καταλαμβάνουν συνολικά ένα 29%. Αυτό ίσως δώσει μελλοντικές ευκαιρίες για παροχή νέων προϊόντων και υπηρεσιών στο συγκεκριμένο κομμάτι της αγοράς.

Υπάρχουν πολλά ζητήματα συμπεριφοράς στους επισκέπτες των Μαλιών, πολλά εκ των οποίων όλοι γνωρίζουμε, όπως απρεπή συμπεριφορά, υπερβολική ή παράνομη κατανάλωση αλκοόλ, προσβολή του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας κτλ. γι' αυτό και είναι σκόπιμο ίσως να συνδέσουμε αυτές τις συμπεριφορές με το επίπεδο μόρφωσης αλλά και την ηλικία τους. Σχεδόν οι μισοί επισκέπτες στα Μάλια φοιτούν σε κάποιο λύκειο ή έχουν μόλις αποφοιτήσει από αυτό. Υποθέτουμε πως σε ομάδες ανθρώπων με αυτό το επίπεδο μόρφωσης είναι πιθανότερο να παρουσιαστούν τα παραπάνω φαινόμενα ανάρμοστης συμπεριφοράς.

Ένα άλλο σημαντικό δημογραφικό χαρακτηριστικό είναι το διαθέσιμο εισόδημα που έχουν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους στα Μάλια

Ένα δημογραφικό χαρακτηριστικό που συμπληρώνει το προφίλ του σύγχρονου επισκέπτη στα Μάλια, είναι η εργασιακή του κατάσταση, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με τα προηγούμενα χαρακτηριστικά και να απαντήσει κάποιες ερωτήσεις. Ασφαλώς και εδώ η παγκόσμια οικονομική κρίση παίζει το ρόλο της αλλά είναι σίγουρο πως το 51% των επισκεπτών είναι άνεργοι ή υποαπασχολούνται που σημαίνει πως οι προσδοκίες μας για υψηλές καταναλώσεις από το συγκεκριμένο κομμάτι της αγοράς είναι περιορισμένες.

Τέλος θα πρέπει να δούμε και το κοινωνικό προφίλ των επισκεπτών στα Μάλια. Για παράδειγμα: μήπως οι επισκέπτες μας βλέπουν τα Μάλια ως την πρώτη «ενήλικη» απόδραση τους από το σπίτι και την ευκαιρία να κάνουν όσα δεν είχαν μέχρι τότε κάνει στη ζωή τους; Ή μήπως είναι ο «παράδεισος» των άγαμων, οι οποίοι έρχονται στα Μάλια με αποκλειστικό σκοπό να εντοπίσουν τον επόμενο τους σύντροφο;

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να εξετάσουμε για ποιο λόγο έρχονται οι επισκέπτες στα Μάλια. Προφανώς και ένα 25% των επισκεπτών έρχονται στα Μάλια για το προφανές – ήλιος, παραλία, θάλασσα και σίγουρα για την διάσημη νυχτερινή ζωή (23%). Παρ' όλα αυτά υπάρχουν τέσσερα σημεία που πρέπει να σημειωθούν:

1. Το 13% των επισκεπτών που δήλωσε ότι επισκέπτεται τα Μάλια για την χαλαρή αστυνόμευση. Αυτό υπονοεί ασφαλώς πως οι περισσότεροι (αν όχι όλοι) από αυτούς τους επισκέπτες αργά ή γρήγορα θα έκαναν κάποια παρανομία.
2. Το 14% των επισκεπτών επισκέπτεται τα Μάλια με σκοπό την ανεύρεση σεξουαλικού συντρόφου. Αυτό από μόνο του δεν είναι ανησυχητικό, όμως πρέπει να μας βάλει σε σκέψεις όταν συνδυαστεί με το προηγούμενο στοιχείο. Πολύ περισσότερο δε, πρέπει να μας προβληματίσει η πιθανή μελλοντική αύξηση αυτού του αριθμού σε επίπεδα που θυμίζουν φαινόμενα Νότιο – Ανατολικής Ασίας.
3. Το 11% των επισκεπτών επέλεξαν τα Μάλια γιατί δεν μπορούσαν να βρουν κάτι φθηνότερο. Αυτό ίσως μας βοηθήσει να σκεφτούμε αν υπάρχει ο χώρος για νέα προϊόντα και υπηρεσίες, και εάν αυτά τα νέα προϊόντα θα πρέπει να σχεδιαστούν για τους συγκεκριμένους επισκέπτες ή για κάποιους άλλους.
4. Το μόλις 3% των επισκεπτών που ήρθαν για τους Αρχαιολογικούς μας χώρους. Γιατί αυτός ο αριθμός είναι τόσο χαμηλός; Πρέπει να γίνει κάτι γι' αυτό;

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι το προφίλ των επισκεπτών και τα κίνητρα της επίσκεψής τους διαμορφώνουν το τουριστικό προϊόν της περιοχής, οι πτυχές του οποίου, παρόλο που αποφέρουν βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη δημιουργούν τεράστιο κοινωνικό πρόβλημα. Το πρόβλημα αυτό εκδηλώνεται σε διάφορες μορφές με κυρίαρχη αυτή της οπτικής και ψυχολογικής βίας και όχλησης.

Η αύξηση του μαζικού τουρισμού σε συνδυασμό με την αστικοποίηση της περιοχής συνοδεύεται συχνά από αυξημένη εγκληματικότητα. Η παρουσία ενός μεγάλου αριθμού άλλων τουριστών που διαθέτουν για ξόδεμα πολλά λεφτά και συχνά κουβαλούν τιμαλφή όπως κάμερες και κοσμήματα, έλκει περισσότερο τους εγκληματίες και συνεπάγεται δραστηριότητες, όπως ληστείες ή εμπόριο ναρκωτικών. Επιπλέον, αν και ο τουρισμός δε είναι η αιτία για σεξουαλική εκμετάλλευση παρόλα αυτά παρέχει εύκολη πρόσβαση σε αυτήν.

Αξίζει να αναφερθεί μαρτυρία κατοίκου της περιοχής σε συνέντευξη στον τοπικό τύπο που αναφέρει: «Μεθυσμένοι νεαροί, σεξουαλικά όργια και βιασμοί, βίαια επεισόδια και ανεξέλεγκτη εγκληματικότητα παρουσιάζουν τα Μάλια της Κρήτης. Μια καθημερινή εικόνα αρένας με πρωταγωνιστές νεαρούς αλλοδαπούς, που το αλκοόλ τους ωθεί σε ακρότητες ακόμα και παρουσία αστυνομικών. Οι ντόπιοι αισθάνονται ελεύθεροι πολιορκημένοι από την ασυδοσία και τα επεισόδια που δημιουργούν οι μεθυσμένοι τουρίστες, καθώς η κατάσταση έχει φτάσει στο απροχώρητο.

Στα Μ.Μ.Ε. φαίνεται καθαρά, ότι οι μεθυσμένοι δεν σέβονται ούτε τον αστυνομικό διευθυντή, ούτε τον εισαγγελέα. Οι θρασύτατοι νεαροί με αλλοπρόσαλλο και προκλητικό ντύσιμο επιδίδονται σε ερωτικές περιπτώξεις στη μέση του δρόμου και μάλιστα μπροστά στα μάτια διερχομένων.»

Η άναρχη τουριστική ανάπτυξη, προϊόν έλλειψης στοχευμένων και μακροπρόθεσμων πολιτικών, με στρατηγικό στόχο την ήπια και αειφόρο τουριστική ανάπτυξη, είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα υπανάπτυκτων και υπό – ανάπτυξη τουριστικών περιοχών. Η Τοπικότητα, το Κοινωνικό Κεφάλαιο, ο Τοπικός και Κοινωνικός Μετασχηματισμός, η Πολιτική Κουλτούρα και η Δημόσια Σφαίρα είναι τα βασικά ζητήματα που θα πρέπει να επιλύσει μια τοπική κοινωνία, προκειμένου η «ευκαιριακή» τουριστική ανάπτυξη να γίνει πραγματικά μια ανάπτυξη πρώτα απ' όλα κοινωνική και έπειτα οικονομική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Ο Αστικός Χώρος στην Ελλάδα

Οι ιστορικές συγκυρίες καθώς και οι κοινωνικο-οικονομικές και πολιτικές επιλογές του σύγχρονου ελληνικού κράτους θα αποτελέσουν το πλαίσιο αναφοράς στην προσπάθεια ερμηνείας των μετεξελίξεων του ελλαδικού αστικού χώρου τα τελευταία χρόνια. Μεταξύ άλλων παραγόντων, η κατάρρευση του αγροτικού χώρου, η εκβιομηχάνιση και η τουριστική ανάπτυξη έπαιξαν καθοριστικό ρόλο και επηρέασαν αυτόν τον μετασχηματισμό.

Αναλυτικότερα, οι αναπτυξιακές επιλογές της δεκαετίας 1950-1960 έβαλαν τα θεμέλια που οδήγησαν σταδιακά την Ελλάδα σε ασύμμετρη αστικοποίηση. Οι προσπάθειες εκβιομηχάνισης, που είχαν αρχίσει την περίοδο του Μεσοπολέμου, ανατράπηκαν μετά το τέλος του Εμφυλίου. Η ανασυγκρότηση της χώρας ακολούθησε κατεύθυνση αντίστροφη από αυτήν του Μεσοπολέμου, οι τάσεις για εκβιομηχάνιση αναχαιτίστηκαν και κάτω από τις ξένες πιέσεις και επιρροές η Ελλάδα παρέμεινε υποταγμένη στα πλαίσια μιας αγροτικής οικονομικής ανάπτυξης.¹ Η νέα αστική τάξη που διαμορφώθηκε μεταπολεμικά στηρίχθηκε στο οικονομικό επίπεδο στην εκμετάλλευση των κρατικών επιχορηγήσεων και, στο πολιτικό-κοινωνικό επίπεδο, στον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού. Η διαπλοκή των σχέσεων κράτους – άρχουσας αστικής τάξης και ο αυξανόμενος με έντονους ρυθμούς παρεμβατικός ρόλος του κράτους οδήγησαν σε άμεση από αυτό εξάρτηση πάνω από το 20% του μη αγροτικού πληθυσμού και πάνω από το 1/3 των μισθωτών των αστικών κέντρων. Την ίδια περίοδο πάνω από το 1/3 του ενεργού πληθυσμού ήταν άνεργοι και το 40% των κατοίκων των αγροτικών περιοχών υποαπασχολούμενοι.² Έτσι, η έξοδος του αγροτικού πληθυσμού, που ακολούθησε μετά το 1950, και η μετεγκατάσταση του από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα οδήγησε σε αστικοποίηση πριν την εκβιομηχάνιση.

Η στροφή προς την εκβιομηχάνιση της χώρας άρχισε από τα τέλη της δεκαετίας του 50 και ακολούθησε ταχύτατη ανοδική πορεία την περίοδο 1960 - 1970. οι υψηλοί

¹ Οι προσπάθειες ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας στην Ελλάδα δεν καρποφόρησαν. Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας στα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς έδωσε το προβάδισμα στην ανάπτυξη της πρωτογενούς παραγωγής, της ελαφριάς βιομηχανίας και των υπηρεσιών.

² Κ. Τσουκαλάς, Κράτος, Κοινωνία και Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα, Θεμέλιο, 2^η έκδοση, Αθήνα 1987, σ.σ. 22-23.

ρυθμοί αύξησης της βιομηχανικής παραγωγής που σημειώθηκαν την περίοδο αυτή οφείλονταν σ' ένα μεγάλο ποσοστό στον κλάδο των κατασκευών, που την ίδια περίοδο αναπτύχθηκε με ταχύτατους ρυθμούς. Ωστόσο γεγονός παραμένει ότι, παρά τους εντυπωσιακούς ρυθμούς αύξησης των βιομηχανικών μεγεθών, η ελληνική βιομηχανία παρουσίαζε ανισομέρεια στους επιμέρους κλάδους ανάπτυξης.

Η διαδικασία εκβιομηχάνισης των ετών 1960 – 1970, αν και συνέτεινε στην αύξηση του κατά κεφαλήν εθνικού εισοδήματος, δεν οδήγησε σε συμμετρική αστικοποίηση του ελλαδικού χώρου, αντίθετα, οι επιλογές της αναπτυξιακής μεταπολεμικής πολιτικής (ανισομέρεια στους κλάδους ανάπτυξης, χωροθέτηση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων χωρίς περιφερειακό σχεδιασμό) είχαν ως συνέπειες: α) την κατάρρευση του αγροτικού χώρου, με άμεσα αποτελέσματα τη μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, τη συρρίκνωση του αγροτικού πληθυσμού και την αποδιάρθρωση του αγροτικού οικιστικού δικτύου και β) τη δημιουργία περιφερειακών ανισοτήτων, με αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και η άναρχη χωροθέτηση των βιομηχανικών δραστηριοτήτων συνέτειναν, για διαφορετικές αιτίες, στην ασύμμετρη αστικοποίηση του ελλαδικού χώρου. Οι ρυθμοί εσωτερικής μετανάστευσης της δεκαετίας του 50 διογκώθηκαν στη δεκαετία του 60.

Οι αρνητικές συνέπειες της μεταναστευτικής πολιτικής της δεκαετίας του 60 δεν ήταν άμεσα ορατές, ήταν όμως ως ένα βαθμό άμεσα υπεύθυνες για την ασύμμετρη αστικοποίηση του ελλαδικού χώρου καθώς και για την αποδιάρθρωση των κοινωνικών δομών σε κοινωνικό, πολιτιστικό και ψυχολογικό επίπεδο.

Η οικονομική ευρωστία της ελληνικής οικονομίας της δεκαετίας του 60 ήταν επίπλαστη. Η ευημερία, που είχε επιτευχθεί χάρη στη νομισματική σταθερότητα με τη ροή συναλλάγματος από τα εμβάσματα των μεταναστών, τη διεύρυνση των εισαγωγών και τη χρηματοδότηση της εκβιομηχάνισης, υπέκρυπτε μια έντονη περιφερειακή πόλωση του ελλαδικού χώρου και μια σημαντική αποδιάρθρωση των κοινωνικών του δομών. Η κρίση των ευρωπαϊκών οικονομιών (πετρελαϊκές κρίσεις του 1973 και 1979) συρρίκνωσε τις δυνατότητες απασχόλησης του ξένου εργατικού δυναμικού σ' αυτές και οδήγησε στο φαινόμενο της μαζικής παλιννόστησης. Από το

1973 και ως το 1980 αυξήθηκε προοδευτικά ο αριθμός των παλιννοστούντων. Η αδυναμία απορρόφησης από τα αστικά κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης του εργατικού δυναμικού, που επιστρέφοντας πλεόναζε, οδήγησε ένα μεγάλο ποσοστό του προς τις επαρχιακές πόλεις. Οι διαπεριφερειακές ανισότητες του ελλαδικού χώρου εξαιτίας των επιλογών της βιομηχανικής ανάπτυξης και των μετακινήσεων του πληθυσμού οξύνθηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του 60 και από έναν άλλο σημαντικό παράγοντα αστικοποίησης του αγροτικού χώρου, την τουριστική ανάπτυξη.

2.2. Θεωρητικές Προσεγγίσεις στο Τοπικό Κράτος

2.2.1. Το βασικό πλαίσιο

Οι θεωρητικές καταβολές των προσεγγίσεων στο τοπικό κράτος είναι σχετικά πρόσφατες. Ως όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1977 στο ομώνυμο βιβλίο της Cynthia Cockburn “The local State: The Management of Cities and People”. Η μετέπειτα συζήτηση για το τοπικό κράτος αποτυπώνει μια μετακίνηση του θεωρητικού ενδιαφέροντος που ανομολόγητα εκφράζει και μια αντιπαλότητα με τις συμβατικές προσεγγίσεις που ως τότε κυριαρχούσαν στη μελέτη της τοπικής αυτοδιοίκησης. Με το τοπικό κράτος τα ερευνητικά ενδιαφέροντα απομακρύνονται από τις στενές θεσμικό-διοικητικές προσεγγίσεις του παρελθόντος οι οποίες περιόριζαν τους ορίζοντες τους σε ζητήματα αποκέντρωσης, αποσυγκέντρωσης και χωρικής μεταβίβασης αρμοδιοτήτων. Έτσι, στη νεοεμφανιζόμενη τότε βιβλιογραφία, η μελέτη της τοπικής αυτοδιοίκησης αναπροσανατολίζεται και μεταλλάσσεται, σε μελέτη κρατικών πολιτικών και λειτουργιών, καθώς αυτή αποκτά συγκεκριμένες πολιτικές μορφές στο τοπικό επίπεδο.

Η ανάπτυξη των θεωριών τοπικού κράτους μπορεί να ερμηνευτεί ως μια μορφή θεωρητικής αντίδρασης στην οικονομική κρίση και στις διαδικασίες αναδιάρθρωσης που εμφανίστηκαν από τα μέσα της δεκαετίας του ‘70 και ύστερα. Γιατί το κλείσιμο πολλών εργοστασίων, η επανεγκατάσταση των επιχειρήσεων και οι εν γένει διαδικασίες οικονομικής απορρύθμισης είχαν άμεσες επιδράσεις στις τοπικές κοινωνίες: υψηλά ποσοστά ανεργίας, υψηλά επίπεδα ενδοαστικής αποστέρησης, κοινωνική αναταραχή και γενικότερα κρίση των αστικών περιοχών. Την ίδια στιγμή η προϊούσα οικονομική κρίση επέφερε περιοριστικές δημοσιονομικές πολιτικές για την

αντιμετώπιση της ύφεσης, των ελλειμματικών προϋπολογισμών και του διογκούμενου δημόσιου χρέους. Κατά συνέπεια η δημοσιονομική κρίση του κράτους απαιτούσε στενότερους ελέγχους και δραστικές περικοπές των τοπικών δαπανών. Την ίδια στιγμή η οικονομική κρίση είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω εντατικοποίηση των ρυθμών συγκέντρωσης κεφαλαίου που με τη σειρά της προκάλεσε μια μεγάλης κλίμακα πολυεθνικοποίηση των επιχειρήσεων. Όμως μια τέτοια αναδιάρθρωση του κεφαλαίου απαιτούσε και την αναδιάρθρωση του ίδιου του κράτους σε ανάλογη κλίμακα. Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία πιο συγκεντρωτικών δομών εξουσίας, με τελική συνέπεια τη ριζική μεταβολή του ρόλου της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Τα τοπικά συστήματα παίζουν σημαντικό ρόλο στη κερδοφόρα λειτουργία του κεφαλαίου καθόσον το τελευταίο προϋποθέτει σχήματα άνισης οικονομικής ανάπτυξης. Κατά την επιχειρηματολογία των Duncan και Goodwin ο όρος τοπικό κράτος «φαίνεται πως αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις και δίνει προσοχή στη σπουδαιότητα των τοπικών διαφοροποιήσεων της κρατικής δράσης και των ταξικών σχέσεων, ενώ την ίδια στιγμή υπαινίσσεται πως οι τοπικές διαφορές δεν εκπηγάζουν μόνο ή ακόμη και καθόλου, από τοπικά αίτια»³.

Η ιδιαιτερότητα του τοπικού κράτους εμφανίζεται στη βάση των ειδικών συνθηκών κάτω από τις οποίες συγκεκριμένα προβλήματα σε συγκεκριμένες τοπικές κοινωνίες αναδεικνύονται σε πολιτικά ζητήματα. Έτσι, το τοπικό κράτος συγκροτείται σε σχέση με τις συνθήκες υπό τις οποίες μια τοπική οικονομία εντάσσεται στις γενικότερες οικονομικές διαδικασίες.⁴

Επομένως, το τοπικό κράτος ίσως πρέπει να ειδωθεί σε σχέση με την επέκταση της κρατικής δράσης, των κρατικών λειτουργιών και της κρατικής ρύθμισης στο πλαίσιο των οικονομιών της αγοράς. Η διαδικασία αυτή επιφέρει και την εντεινόμενη αλληλεξάρτηση κεντρικού και τοπικού κράτους – κυρίως λόγω της διάχυσης στο κοινωνικό χώρο των μεταβιβαζόμενων εξουσιών. Η διαδικασία αυτή καταλήγει στην αναδιάταξη των διαδικασιών νομιμοποίησης ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα παρέμβασης.

³ Duncan και Goodwin, 1980: 1.

⁴ Getimis, 1988.

2.3. Τοπικός Κοινωνικός Μετασχηματισμός

Υπάρχει μία ευρύτερη κοινωνική συναίνεση για το θεμελιώδη ρόλο και την κρίσιμη σημασία της παράδοσης στη συγκρότηση, στην ανάπτυξη και στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχηματισμών. Ωστόσο, συνιστά κοινή παραδοχή ότι στη σύγχρονη μετανεωτερική κοινωνία, η παράδοση εγγράφεται σε μία νέα διαλεκτική σχέση με την κοινωνική πρόοδο ή διαφορετικά σε ένα σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο, με έντονα στοιχεία συγκρουσιακού χαρακτήρα.

Η εντεινόμενη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης και η ραγδαία τεχνολογική μεταβολή ανατέμνουν τις παραδοσιακές κοινωνίες διαχέοντας νέα πολιτισμικά πρότυπα και εναλλακτικές μορφές κοινωνικής αυτοκατανόησης και αυτοκαθορισμού.

Υπό αυτή την έννοια, τα άτομα αντιλαμβάνονται πολύ διαφορετικά τον κοινωνικό τους ρόλο και τη σχέση τους με την κοινωνία. Η κοινωνία διέρχεται σε ένα στάδιο μετάβασης προς διαφορετικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης απορρίπτοντας - συνειδητά ή ασύνειδα- παραδοσιακά πολιτισμικά στοιχεία και υιοθετώντας νέα κοινωνικά και αναπτυξιακά πρότυπα.

Αναμφίβολα, η παραδοσιακή τοπική κουλτούρα τείνει να αντικαθίσταται από μία σύγχρονη, περισσότερο διατοπική ή/και διεθνική.

Στο νέο πολιτισμικό τοπίο, η παραδοσιακή κοινωνία επιδιώκει ένα συμβιβασμό μεταξύ της κοινωνικής αλλαγής και της παράδοσης. Ενώ ενσωματώνει διαρκώς σύγχρονα πολιτισμικά στοιχεία, ταυτόχρονα διαφυλάττει την παραδοσιακή πολιτιστική της ταυτότητα.

Η παράδοση εξωθείται σε ένα στατικό διαχειριστικό πλαίσιο με ελλιπή δυναμικά στοιχεία και ισχνή επαφή με τη σύγχρονη αναπτυξιακή δυναμική. Η δυστοκία της αποτελεσματικής σύνδεσης της παράδοσης με τα νέα κοινωνικά αναπτυξιακά πρότυπα αποτυπώνεται κυρίως στην εσφαλμένη αντίληψη για την ταύτιση της παράδοσης με την πολιτιστική κληρονομιά. Τούτη η δυστοκία παράγει αναπότρεπτες στρεβλώσεις και δημιουργεί εμπόδια σε νέες καινοτόμες αναπτυξιακές διαδικασίες.

Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 διεξάγεται μια μεγάλη συζήτηση στον αγγλοσαξονικό χώρο με επίκεντρο μια έννοια, αυτήν της τοπικότητας, που προσπαθεί να οργανώσει την έρευνα για την τοπική κλίμακα σε

ριζικά νέες βάσεις. Η συζήτηση έχει δύο όψεις: μια κοινωνικοοικονομική και μια φιλοσοφική. Οι κοινωνικοοικονομικές πλευρές της τοπικότητας αναπτύσσουν απευθείας σχέσεις με τις διαδικασίες οικονομικής αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου και τις αναδιατάξεις του στο χώρο. Εγγραφόμενη σε μια λογική μεταβολής των παραγωγικών δυνάμεων που άλλοτε συνομιλεί με το Μαρξ αλλά συχνότερα με το Schumpeter, η τοπικότητα αναζητά νέους τρόπους ερμηνείας των σχέσεων που συνδέουν τα τοπικά παραγωγικά σύνολα με τις ευρύτερες οικονομικές δομές, αναζήτηση που συχνά υποδηλώνει και μια θετική προδιάθεση αντίχυνσης συμπεριφορών που επιβεβαιώνουν τη δυναμικότητα του τοπικού στοιχείου και των τοπικών κοινωνιών γενικότερα.

Στη σύγχρονη κοινωνία οι έννοιες του τοπικού ή της τοπικότητας⁵ καθώς επίσης και της κοινότητας τείνουν να επαναπροσδιοριστούν, καθώς η ρευστότητα, η έντονη κοινωνική κινητικότητα και το πλαίσιο των σύνθετων αλληλοδράσεων ανάμεσα στις επιμέρους συλλογικότητες διαμορφώνουν ανοικτά κοινωνικά μορφώματα, στα οποία ο τοπικός δεσμός και οι τοπικές αντιλήψεις τείνουν να σχετικοποιηθούν.

Η έννοια του τοπικού είναι πιο νέα από την κοινότητα και παρόλο που χρησιμοποιούνται συχνά ως συνώνυμα, αποτελεί το τοπικό μια πιο ουδέτερη έννοια, η οποία υπερβαίνει την έννοια της κοινότητας και αφορά τόσο αστικές όσο και γεωργικές περιοχές, οι οποίες δεν αποτελούν παθητικό αντικείμενο ρυθμίσεων από το κεντρικό κράτος και την κοινωνία, αλλά διαθέτουν ως ένα βαθμό μια δική τους δυναμική για τοπική ρύθμιση των τοπικών κοινωνικών σχέσεων και προβλημάτων, αλλά και ασκούν ενεργητική επίδραση προς την κεντρική εξουσία και κοινωνία. Λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του τοπικού από γεωγραφικής, οικονομικής, ιστορικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής σκοπιάς, επιδρούν εξωτερικοί παράγοντες, διαδικασίες και θεσμοί κατά διαφορετικό τρόπο στο εσωτερικό του τοπικού⁶. Η διαπίστωση αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διερεύνηση δομικών διαφορών στο τοπικό επίπεδο και πέρα απ' αυτό για την ανάγκη διαφοροποίησης των εξωτερικών παρεμβάσεων, θεσμών και πολιτικών ρύθμισης των τοπικών προβλημάτων.

⁵ Μετάφραση του αγγλικού όρου *locality* που έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως εντοπιότητα. Στην ελληνική βιβλιογραφία χρησιμοποιείται ο όρος τοπική κοινωνία, που έχει ευρύτερο χαρακτήρα.

⁶ J. Urry, "Society, Space and Locality, στο: *Society and Space*, 5, 1987, (435-444), όπως αναφέρεται στο P. Cooke, ό.π., σελ.329.

Είναι γεγονός ότι πολλές χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας και ημiperφέρειας (όπως και η ελληνική κοινωνία), αλλά και πολλές χώρες στον υπόλοιπο κόσμο, κατά τις δεκαετίες 1950 και 1975 και ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες βρίσκονται συνολικά ή μερικά «υπό μεταβολή» σε όλα τα επίπεδα. Ο Eric Hobsbawm γράφει σχετικά: η περίοδος 1950 – 1975 χαρακτηρίστηκε από τις πλέον φανταστικές, ταχείες, εκτεταμένες και βαθιές αλλαγές της παγκόσμιας ιστορίας. Είναι μια περίοδος όπου για πρώτη φορά οι αγρότες κατέστησαν μειοψηφία, όχι μόνο στις αναπτυγμένες χώρες αλλά και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου⁷. Αυτές οι διαδικασίες μετασχηματισμού στο οικονομικό, πολιτικό, και πολιτιστικό επίπεδο δεν αφήνουν την περιφέρεια, το τοπικό, ανέπαφα.

Από τη μία συνεχίζεται η ροή πληθυσμού προς τα αστικά κέντρα και το εξωτερικό και από την άλλη παρατηρούνται αναδιαρθρώσεις ιδιαίτερα στο οικονομικό επίπεδο: εγκατάλειψη ή εκσυγχρονισμός της γεωργίας, σε πολλές περιοχές ανάπτυξη του τουρισμού με σειρά αλλαγών που συνδέονται μ' αυτές τις μεταβολές. Οι γενικές αυτές μεταβολές στο τοπικό παρουσιάζουν βέβαια διαφορές μεταξύ τους, αλλά και με αυτές σε γενικό επίπεδο, ακολουθούν όμως τη γενική λογική ανάπτυξης που επιβάλλεται από τις κεντρικές παρεμβάσεις οικονομικού, πολιτικού, διοικητικού και πολιτιστικού χαρακτήρα. Η ανυπαρξία διαφοροποιημένης πολιτικής, ενός συστήματος πραγματικής τοπικής αυτοδιοίκησης στο τοπικό και στο περιφερειακό επίπεδο αλλά και η ανατροπή των παραδοσιακών κοινωνικών σχέσεων, δομών και αξιών σε τοπικό επίπεδο, μαζί με μια καθυστέρηση (αναδι)οργάνωσης νέων συστημάτων δημοσιότητας, επικοινωνίας και κοινωνικής οργάνωσης στη βάση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, έχει οδηγήσει σε διαδικασίες, προβλήματα και φαινόμενα, που αν και μικρότερης κλίμακας, αναπαράγουν αυτά που κυριαρχούν στα μεγάλα αστικά κέντρα. Έτσι χάνεται η ευκαιρία μιας διαφορετικής, εναλλακτικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο.

Στη βάση των παραπάνω σκέψεων αποκτά το πρόβλημα της τοπικής κοινωνικής μεταβολής και ανάπτυξης μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση. Από τους σημαντικότερους παράγοντες ανάπτυξης μιας περιοχής εκτός από τη φύση, την ήδη

⁷ E. Hobsbawm, Comment in Reflecting on labor in the West since haymarket: a roundtable discussion, στο J. B. Jenz and J. C. MacManus, "The newberry papers in family and community history", 1986, 2, σελ. 16.

διαμορφωμένη οικονομία, το επίπεδο εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού, τη χωροταξία, τα δημογραφικά δεδομένα και την υλικοτεχνική υποδομή, είναι αναμφισβήτητα, όπως ήδη αναφέρθηκε, η πολιτικο-διοικητική οργάνωση της τοπικής κοινωνίας (ένα πλέγμα διοικητικών μηχανισμών, η βελτίωση των οποίων είναι πολλές φορές το κατεξοχήν, αναπτυξιακό ζήτημα σε τοπικό επίπεδο), καθώς επίσης και το νομικο-θεσμικό πλαίσιο, η (αυτό)οργάνωση της ίδιας της κοινωνίας των πολιτών, αλλά και το συνολικό πολιτιστικό σύστημα και η κοινωνική συνείδηση στο τοπικό επίπεδο.

Συνεπώς οι διαδικασίες τοπικής κοινωνικής μεταβολής έχουν ως εξής:

α) Στο πολιτικο-διοικητικό: πολλά σημαντικά τοπικά προβλήματα ρυθμίζονται συνήθως στα πλαίσια κατ' ευθείαν παρεμβάσεων της κεντρικής πολιτικής και διοικητικής εξουσίας, ενώ παράλληλα επιδιώκεται και συχνά επιτυγχάνεται οι ρυθμίσεις αυτές να αποβαίνουν προς το συμφέρον τοπικών ισχυρών κοινωνικών ομάδων, οι οποίες παίζουν το ρόλο του τοπικού οικονομικού «παραγόνα».

Το σύστημα αυτών των παραδοσιακών σχέσεων συμβάλλει νομιμοποιητικά σ' αυτές τις ρυθμίσεις, αλλά εμποδίζει ταυτόχρονα την ανάπτυξη σε τοπικό, αλλά και γενικό επίπεδο, μιας πολιτικής κουλτούρας που να συμβάλλει στη διαμόρφωση και έκφραση μιας οργανωμένης και εσωτερικά δομημένης πολιτικής βούλησης, στη βάση των τοπικών αναγκών και ιδιαιτεροτήτων⁸. Εμποδίζοντας βέβαια την δημοκρατική, κοινωνική και πολιτική έκφραση τοπικών προβλημάτων.

β) στο οικονομικό επίπεδο: παρατηρείται γενικά μια δομική αλλαγή της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης, που βέβαια επιδρά στο σύνολο της κοινωνικής συγκρότησης τοπικού, στο περιβάλλον, στον τρόπο ζωής.

Η οικονομική πραγματικότητα εξελίσσεται σε μεγάλο βαθμό στη βάση αδιαφοροποίητων κεντρικών ρυθμίσεων που πολλές φορές βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με την τοπική κατάσταση.

Οι διάφορες πολιτικές, προτάσεις ή παρεμβάσεις είναι συνήθως ευκαιριακές, αποσπασματικές και προκαλούν δυσλειτουργίες, επικίνδυνες δύσμορφες εξελίξεις σε τοπικό επίπεδο και σχεδόν ποτέ δεν γίνεται μια επιτόπια συνολική κοινωνική μελέτη

⁸ Κ. Ψυχοπαίδης, «η Τοπική Αυτοδιοίκηση ως πολιτικός θεσμός», στο Τοπική Αυτοδιοίκηση, Τ.6., (σελ. 15-20), Αθήνα 1982.

της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας, η οποία να παίρνει υπόψη τις τις τοπικές ιδιαιτερότητες, αλλά και τις απόψεις και τις αντιρρήσεις της τοπικής κοινωνίας. Έτσι παρατηρείται στον οικονομικό τομέα, μια ανησυχητική έλλειψη: φαντασίας, πρωτοτυπίας, εκμετάλλευσης οικονομικής παράδοσης και συσσωρευμένης γνώσης και εμπειρίας.

Γενικά έχουμε εδώ το φαινόμενο της προσπάθειας σε κεντρικό επίπεδο της ομογενοποίησης και ενοποίησης του οικονομικού χώρου και της αγοράς σε εθνικό επίπεδο χωρίς τη δυνατότητα μιας κάποιας σχετικής διαφοροποίησης. Επειδή βέβαια στην πραγματικότητα η αγορά δεν είναι μόνο ένας οικονομικός ρυθμιστής, αλλά είναι επίσης κατά ένα θεμελιακό τρόπο και το μέσο για την κοινωνική και πολιτιστική ρύθμιση, επιδρά η κυρίαρχη σε εθνικό επίπεδο αναπτυξιακή και οικονομική λογική και στην κοινωνική και πολιτιστική οργάνωση σε τοπικό επίπεδο.

Ο κύριος στόχος της κεντρικής πολιτικο-διοικητικής εξουσίας είναι να διατηρήσει αυτόν τον έλεγχο και την εξάρτηση του τοπικού από το κέντρο με μηχανισμούς διαπραγμάτευσης, ρύθμισης των δυνατοτήτων πρόσβασης στους διανεμητικούς μηχανισμούς και διαμεσολάβησης ενάντια στη δυνατότητα αυτόνομης πρόσβασης στους κάθε μορφής πόρους και κέντρα αποφάσεων και εξουσίας.

γ) στο κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο: σε τοπικό επίπεδο υπάρχουν μεταβολές τέτοιου βαθμού που θεμελιώνουν μια ριζική κοινωνική μεταβολή και μια διαδικασία που ακόμα βρίσκεται σε εξέλιξη. Έτσι για παράδειγμα έχει αλλάξει ριζικά η μορφή, η οργάνωση και οι λειτουργίες της οικογένειας, αλλά και εν μέρει ο τρόπος και τα περιεχόμενα της κοινωνικοποίησης. Η εργασία και η απασχόληση έχουν διαφοροποιηθεί και αυτό βέβαια ανάλογα με τον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας σε εθνικό επίπεδο. Αυτό έχει οδηγήσει σε πολλές περιοχές σε μια αλλαγή της αγοράς εργασίας, απασχόλησης, αλλά και σε μια ανασύνθεση του εργατικού δυναμικού με κύριο χαρακτηριστικό την εμφάνιση μιας σχετικά μεγάλης μερίδας εξαρτημένων εργαζόμενων, αλλά και αυτής των αυτοαπασχολούμενων.

Σε σχέση με αυτά παρατηρείται μια έντονη αλλαγή των καταναλωτικών αναγκών και συμπεριφορών με τάση προσαρμογής προς αυτές του κέντρου. Επίσης φαίνεται να κυριαρχούν στο τοπικό τρόποι οργάνωσης του λεγόμενου «ελεύθερου χρόνου» που μεταφέρονται από το κέντρο. Το ίδιο ισχύει βέβαια και σε ζητήματα σχέσης με την

αισθητική και με το περιβάλλον (φυσικό και δομημένο). Στο επίπεδο των καθημερινών κοινωνικών σχέσεων διαπιστώνεται μια ριζική μεταβολή που εκφράζεται στη υποχώρηση της αλληλεγγύης, στην αποστασιοποίηση από τα κοινά, είτε ως τοπικές πολιτικές υποθέσεις, είτε ως κοινός χώρος και αντίθετα εμφανίζεται ένας άκρατος ατομικισμός και ενδιαφέρον για τα ιδιωτικά.

Όλα αυτά ισχύουν ιδιαίτερα σε περιοχές όπου η κοινωνική μεταβολή υπήρξε απότομη, ραγδαία και ριζική, δίχως να υπάρξει ικανός χρόνος για εμφάνιση και ανάπτυξη δομών και αντιλήψεων που θα επέτρεπαν πιθανά μια πιο φυσιολογική αντιμετώπιση της νέας κατάστασης.⁹

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις παρουσιάζεται το φαινόμενο μίας α-συγχρονικής σχέσης μεταξύ των αντικειμενικών μεταβολών και υποκειμενικών παραγόντων, της κοινωνικής συνείδησης. Στο σημείο αυτό πρόκειται να γίνει μια διαφοροποίηση σε σχέση με τις γενιές. Ιδιαίτερα λοιπόν στο πολιτιστικό επίπεδο παρατηρείται ότι οι γενιές που ζουν συγχρόνως διαθέτουν διαφορετικές έννοιες του πολιτισμού, οι οποίες ανήκουν σε διαφορετικές ιστορικές – πολιτιστικές παραδόσεις, με αποτέλεσμα μιας «δια-γενεακής α-συγχρονικότητας». Κάθε γενιά στηρίζεται στις δικές της αντιλήψεις και προσπαθεί να διαφοροποιηθεί αισθητά και ουσιαστικά από την άλλη, χωρίς αυτό να επιτυγχάνεται απόλυτα. Ενώ η παλιά γενιά θεωρεί τις αντιλήψεις των νεότερων ως απάρνηση της παράδοσης και τις συνδέει με τη διαφθορά και ενώ αντίθετα οι νεότερες γενιές θεωρούν τις παραδοσιακές αντιλήψεις ως καθυστερημένες και ξεπερασμένες από τα πράγματα, εντούτοις είναι χαρακτηριστική μια εκατέρωθεν ανομολόγητη ανοχή και συναίνεση. Αυτό συνδέεται πιθανά με την αδιαμφισβήτητη οικονομική βελτίωση και τις καταναλωτικές δυνατότητες από τη μια και με τις νοσταλγικά αναζητούμενες παραδοσιακές μορφές επικοινωνίας και ζωής που έχουν εξαφανιστεί κάτω από την πίεση των κοινωνικών μεταβολών σε τοπικό επίπεδο.

2.4. Τοπικότητα

Η τοπικότητα ως έννοια συμπυκνώνει όλες εκείνες τις ιδιότητες που διαμορφώνουν τη φύση και τον χαρακτήρα των τοπικών κοινωνιών. Το φυσικό περιβάλλον, η τοπική γεωγραφία, οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι ιστορικοί κοινωνικοί δεσμοί και η

⁹ Αυτό ισχύει σε πολλές ελληνικές περιοχές όπου εμφανίστηκε και κυριάρχησε ο τουρισμός ως οικονομική δραστηριότητα, π.χ. Μάλλια.

συλλογική κουλτούρα συνθέτουν την τοπικότητα. Η τοπικότητα αποτελεί την αυθεντική έκφραση της παράδοσης και η παράδοση την τυπική όψη της τοπικότητας. Οι δύο έννοιες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες και αλληλένδετες. Ωστόσο, τα κοινοτικά χαρακτηριστικά δεν είναι συμφυή στην κάθε τοπικότητα, αλλά είναι ένα ζητούμενο, το οποίο μπορεί να διερευνηθεί μέσα από τη μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης, των δικτύων κοινωνικών σχέσεων και των μορφών συνεργασίας και δράσης στην τοπική κοινωνία. Κατά συνέπεια μια μελέτη που εστιάζεται στον τοπικό χώρο οφείλει να προβεί στην οριοθέτηση του τρόπου με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι δύο έννοιες.

Ο όρος «κοινότητα», αν και πολύ δημοφιλής στα πεδία των κοινωνικών επιστημών, παραμένει σε σημαντικό βαθμό ευρύς και ασαφής. Σήμερα στο χώρο των κοινωνικών επιστημών διαμορφώνονται δύο τάσεις σχετικά με τη σημασία του όρου και τις δυνατότητες αξιοποίησης του από την επιστημονική κοινότητα. Η μια τάση την προσλαμβάνει ως μια έννοια ιδεολογικά φορτισμένη με ουσιοκρατικό και κανονιστικό περιεχόμενο που δεν φαίνεται να έχει ιδιαίτερο αναλυτικό ενδιαφέρον στις πολύπλοκες συνθήκες της ύστερης νεωτερικότητας.

Η δεύτερη τάση θεωρεί ότι η έννοια μπορεί να έχει χρηστικό περιεχόμενο με την προϋπόθεση ότι θα τοποθετηθεί στο πλαίσιο των συμφραζόμενων των σύγχρονων κοινωνικών δομών και θα παραπέμπει σε ανοικτά μορφώματα που σχηματίζονται μέσα από ένα περιβάλλον κοινωνικής κινητικότητας, το οποίο συγκροτείται μέσα από δίκτυα διαπροσωπικών και κοινωνικών σχέσεων που είναι ανοικτά τόσο στο εσωτερικό της κοινότητας όσο και προς τα έξω. Επιπλέον, η έννοια έχει ευρέως χρησιμοποιηθεί και σε κοινωνικές και ιατρικές επιστήμες με εφαρμοσμένο χαρακτήρα, όπως η ψυχιατρική, η ψυχολογία, η κοινωνική ιατρική και η κοινωνική εργασία, τονίζοντας τη σημασία της κοινοτικής οργάνωσης και δράσης στη διαχείριση τοπικών προβλημάτων και την αντιμετώπιση κοινωνικοψυχικών φαινομένων.

Το ενδιαφέρον για την κοινότητα έχει απασχολήσει ιδιαίτερα την πολυπολιτισμική θεώρηση και τις μεταμοντέρνες προσεγγίσεις. Η πολυπολιτισμικότητα βασίζεται στην αρχή της αλληλοαναγνώρισης και της αλληλοαποδοχής των πολιτισμών σε μια κοινωνία¹⁰ και επιδιώκει την πολιτική και οικονομική ένταξη των πολιτισμικά διαφερόντων πληθυσμών και τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που θα παρέχει μεγαλύτερες ευκαιρίες στις περιθωριοποιημένες ομάδες για συμμετοχή και πρόσβαση

¹⁰ Τ. Ταίηλορ, Πολυπολιτισμικότητα, Αθήνα, Πόλις, 1997.

στα κοινωνικά αγαθά και τους πολιτικούς θεσμούς μιας κοινωνίας,¹¹ διατηρώντας παράλληλα την πολιτισμική ιδιαιτερότητα της κάθε ομάδας.

Το ζητούμενο σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι η εφαρμογή πολυπολιτισμικών πολιτικών που θα διασφαλίζουν τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, θα παρέχουν ίσες ευκαιρίες για τα μέλη της κάθε κοινότητας και θα ενισχύουν την αλληλοκατανόηση και τον αλληλοσεβασμό ανάμεσα στις διαφορετικές κοινότητες. Η αναγνώριση και η αποδοχή της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας είναι ένα βασικό σημείο της πολυπολιτισμικής θεώρησης.

Η έντονη κριτική που δέχτηκε η έννοια της κοινότητας από ορισμένες δομικές προσεγγίσεις στις κοινωνικές επιστήμες στο πεδίο των τοπικών μελετών είχε ως αποτέλεσμα την αναζήτηση ορισμένων εναλλακτικών εννοιών για την προσέγγιση της τοπικής κοινωνίας. Μια τέτοια έννοια είναι η τοπικότητα, που φαίνεται να παρουσιάζει ένα ευρύτερο ενδιαφέρον το οποίο έχει ως αφετηρία έναν επιστημολογικό προβληματισμό γύρω από τη σημασία των φαινομένων τοπικότητας στη μελέτη της κοινωνικής μεταβολής των κοινωνικών δομών. Η στροφή από τη μελέτη της κοινότητας στην τοπικότητα συνδέεται με το ότι η έννοια του τοπικού, συγκριτικά με την κοινότητα, δεν έχει κανονιστικό και ιδεαλιστικό χαρακτήρα και είναι περισσότερο ανοικτή σε εμπειρικές πραγματεύσεις.¹²

Όπως και στην περίπτωση της κοινότητας, έτσι και στο πεδίο της τοπικότητας υπήρξαν σημαντικές αντιρρήσεις για τη δυνατότητα αναλυτικής χρήσης στις θεωρήσεις των κοινωνικών επιστημών. Μια ομάδα ερευνητών έχει επικρίνει το θεωρητικό προσανατολισμό και τις σχετικές εμπειρικές εφαρμογές των τοπικών ή των κοινοτικών προσεγγίσεων. Ο Smith έχει επικρίνει τον εμπειρισμό των τοπικών ερευνών και το περιορισμένο αναλυτικό βάθος των εργασιών που εστιάζονται στη γεωγραφική κοινότητα, υπενθυμίζοντας τις σύνθετες διαδικασίες της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και κοινωνίας¹³, ενώ ο Harvey επισήμανε τον εμπειρισμό και το θετικιστικό προσανατολισμό των μελετών για τη σύγχρονη πόλη

¹¹ J. Longres, "The impact and the implication of multiculturalism", in M. Reisch, E. Gambrell, *Social work in the 21st century*, California, Pine Forge Press, 1997.

¹² A. Leeds, "Locality power in relations to supralocal power institutions", in Southall, *Urban anthropology: Cross-cultural studies of urbanization*, New York, Oxford University Press, 1973, pp. 15-41.

¹³ N. Smith, "Danger of the empirical turn: Some comments on the CURS initiative", *Antipode*, 19, 1987, pp. 59-68.

επισημαίνοντας την ανάγκη για τη στροφή σε δομικές προσεγγίσεις του αστακού φαινομένου.¹⁴

Παρομοίως, ο Meyrowitz από τη σκοπιά της θεωρίας της επικοινωνίας τόνισε τη σχετικότητα του τοπικού χώρου, ο οποίος τείνει να περιθωριοποιηθεί στη σύγχρονη κοινωνική ζωή κάτω από τις επιδράσεις της χωρικής αναδιοργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή τη προσέγγιση, η σύγχρονη κοινωνία των δικτύων, η εκτεταμένη διάχυση πληροφοριών και εικόνων μεταβάλλουν τη σχέση ανάμεσα στο φυσικό χώρο και την κοινωνική κατάσταση, δημιουργούν και δομούν νέες κοινωνικές συνθήκες και ταυτότητες, στο πλαίσιο των οποίων υποβαθμίζεται η αίσθηση της ιδιαιτερότητας του γεωγραφικού χώρου.¹⁵

Απέναντι σε αυτές τις επικριτικές φωνές μια άλλη ομάδα ερευνητών, με σημαντικές αποκλίσεις ανάμεσα τους, συνεχίζει να υποστηρίζει τη σημασία της τοπικότητας ως θεωρητικού και εμπειρικού εργαλείου στη μελέτη της κοινωνικής μεταβολής. Στο χώρο των ερευνητών που αποδέχονται τη χρησιμότητα της έννοιας εμφανίζονται διαφορές οι οποίες αφορούν τη θεωρητική της εμβέλεια και τις δυνατότητες χρήσης της.

Για ορισμένους ερευνητές η τοπική κοινωνία δεν αποτελεί εκ των προτέρων ένα ιδιαίτερο κοινωνικό υποκείμενο το οποίο μπορεί να αποτελέσει παράγοντα ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών, αλλά συνιστά ένα μόρφωμα που υπόκειται σε εμπειρική πραγμάτευση και μόνο κάτω από ορισμένες συνθήκες δικτύωσης της με τον έξω κόσμο μπορεί να αποτελέσει φορέα ενεργοποίησης αιτιωδών διαδικασιών και αλλαγών. Το ενδιαφέρον σε αυτές τις προσεγγίσεις στρέφεται σε εκείνες τις δομές τοπικότητας που μπορούν να κωδικοποιήσουν αλλαγές και να διαμορφώσουν πρακτικές μετασχηματισμού με ευρύτερο ενδιαφέρον. Για τις υπόλοιπες περιπτώσεις, το ενδιαφέρον για το τοπικό εστιάζεται κυρίως στα φαινόμενα της τοπικής κουλτούρας, δηλαδή στο πολιτισμικό περιεχόμενο της εντοπιότητας.

¹⁴ D. Harvey, "Three myths in search of a reality in urban studies", *Environment and planning D: Society and space* 5, 1987, pp. 367-376.

¹⁵ J. Meyrowitz, *No sense of place: The impact of electronic media on social behavior*, New York, Oxford University Press, 1985, J. Meyrowitz, "Medium theory", in D. Crowley, D. Mitchell, *Communication theory today*, Cambridge, Polite Press, 1994, pp.50-77.

Κοντά σε αυτές τις προσεγγίσεις εμφανίζονται και ορισμένες σχετικιστικές εκδοχές της τοπικότητας, στις οποίες απορρίπτεται ο αξιωματικός ισχυρισμός της μοναδικότητας του κάθε τύπου των ουσιοκρατικών προσεγγίσεων, αλλά διασώζεται η δυνατότητα της θεωρίας να ανατρέχει σε εκείνες τις εξειδικευμένες τοπικές δομές οι οποίες αλληλοδιαπλέκονται με άλλες οντότητες και σε συνδυασμό με γενικότερες διαδικασίες που αναπτύσσονται στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία παράγουν διακριτά και αποκλίνοντα φαινόμενα τοπικότητας, τα οποία έχουν ευρύτερο ενδιαφέρον στην κοινωνική θεωρία.¹⁶

Ο κοινωνιολόγος Urry σε πρόσφατες εργασίες του προσπάθησε να εμπλουτίσει και να επανασυγκροτήσει παλαιότερες θέσεις του για τη σημασία των τοπικών διαφορών και των συμβολοποιήσεων τους,¹⁷ δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στις διεθνείς και υπερτοπικές ροές που επηρεάζουν τις τοπικές κοινωνίες διαμέσου ετερογενών, ακανόνιστων και απρόβλεπτων κινητικότητων. Σε αυτό το πλαίσιο η παραδειγματική εμπειρία του σύγχρονου ανθρώπου είναι η ραγδαία κινητικότητα, η κατάργηση της γεωγραφικής απόστασης και η συγκρότηση νέου τύπου σχέσεων συνύπαρξης.

Η έμφαση του συγγραφέα στις επιδράσεις της κοινωνίας της πληροφορίας και των μέσων μαζικής επικοινωνίας στην πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας δεν τον οδηγεί στην υποβάθμιση του ρόλου της τοπικότητας, τουναντίον, ο τοπικός χώρος κατανοείται στο πλαίσιο της κοινωνίας των δικτύων ως ένα πολυσχιδές μόρφωμα, ένα σύνθετο πλέγμα, στο οποίο σειρές σχεσιακών δικτύων και ροές συνασπίζονται, αλληλοσυνδέονται και κομματιάζονται. Το νόημα του χώρου συγκροτείται σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται, από τη μια, από τις πρόσωπο με πρόσωπο αλληλοδράσεις και, από την άλλη, από τις σύνθετες ροές των τεχνολογικών δικτύων επικοινωνίας και ανταλλαγής. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, η σημασία του τόπου μπορεί να αλλάζει από άτομο σε άτομο και από κουλτούρα σε κουλτούρα, ωστόσο, σε κάθε περίπτωση παραμένει ένα σημαίνον στοιχείο της συγκρότησης της ταυτότητας.¹⁸

¹⁶ J. Urry, "Society, space and locality", *Environment and Planning D: Society and Space* 5, 1987, pp. 435-444 – A. Warde, "Recipes for a pudding society: A comment on locality", *Antipode*, 21, 1989, pp. 274-281.

¹⁷ J. Urry, 1981, "Locality, region and social class", *International Journal of Urban and Regional Research*, pp. 455-474.

¹⁸ J. Urry, *Sociology beyond societies* ο.π.

Μια άλλη προσέγγιση αρνείται την άποψη η οποία θέλει τις τοπικότητες σαν μορφώματα που, λίγο πολύ, αντανακλούν ευρύτερες οικονομικές ανακατατάξεις και διαδικασίες αναδιάρθρωσης. Με βάση αυτή τη συλλογιστική, η έννοια της τοπικότητας παραμένει σημαντική, όχι μόνο γιατί φωτίζει ιδιαίτερες κοινωνικές διεργασίες και ιδιαιτερότητες που αναπτύσσονται σε τοπικό επίπεδο, αλλά και γιατί μπορεί να εμπλουτίσει ευρύτερες θεωρήσεις και να συμβάλει στην κατανόηση των κατευθύνσεων της κοινωνικής αλλαγής και την εννοιολόγηση καθολικών φαινομένων και διαδικασιών.¹⁹

Σε αυτή την προσέγγιση οι τοπικότητες συνιστούν συλλογικά μορφώματα τα οποία δεν έχουν ένα δευτερογενή και παθητικό χαρακτήρα, αλλά έχουν ως ένα βαθμό τη δική τους δυναμική για τη ρύθμιση των τοπικών κοινωνικών σχέσεων και προβλημάτων και μπορούν να εμφανίζουν αποκλίσεις και διαφοροποιήσεις δομικού χαρακτήρα. Έτσι δεν μπορούν να ιδωθούν ως μορφώματα τα οποία αποτελούν παθητικό αντικείμενο ρυθμίσεων από τη κεντρική εξουσία και την κοινωνία, αλλά μπορούν να έχουν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις ενεργητικό ρόλο στις κοινωνικές διεργασίες.²⁰

Άλλες προσεγγίσεις βασίζονται σε μια οντολογική εκδοχή της τοπικότητας, η οποία εκλαμβάνεται ως μια οντότητα, ένα δρών συλλογικό υποκείμενο που έχει τη δική του ιδιοσυστασία. Σύμφωνα με τη Massey, κάθε τόπος είναι ένα ανοικτό σύστημα το οποίο συγκροτείται διαμέσου της αλληλόδρασης με άλλους τόπους και των πολύπλοκων δεσμών και αλληλοδράσεων, υλικών και συμβολικών, σε ένα υπερτοπικό επίπεδο.²¹ Κάθε τοπικότητα έχει τη μοναδικότητά της, η οποία επηρεάζεται από τα κοινωνικά δίκτυα του παγκόσμιου χωριού, αλλά εσωτερικεύεται και βιώνεται με έναν ιδιαίτερο κάθε φορά τρόπο, έτσι ώστε «το παγκόσμιο να γίνεται μέρος του τοπικού».

Μια ενδιαφέρουσα αντίληψη του χώρου στις σύγχρονες κοινωνίες παρουσιάζει ο Castells, ο οποίος διακρίνει, αφενός, τις τοπικές κοινωνίες που λειτουργούν ως κόμβοι σε δίκτυα που συνδέονται με κυρίαρχες λειτουργίες και υπηρεσίες, όπως

¹⁹ Η. Γεωργαντάς, Τοπικό κράτος και τοπικότητα: Στα ίχνη δύο συζητήσεων, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2003, σ. 150.

²⁰ Σ. Παπαϊωάννου, «Τοπική κοινωνική μεταβολή και η έννοια του εναλλακτικού», Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, 16, 1995, σσ. 91-120.

²¹ D. Massey, Space, place and gender, Cambridge, Polite Press, 1994.

ανταλλαγές στην αγορά, νέες δομές απασχόλησης και εργασίας, τα δίκτυα των πληροφοριών του διαδικτύου, και, αφετέρου, τους χώρους που συγκροτούνται σε υπανάπτυκτες περιοχές και κατοικούνται από ομάδες φτωχών και αποκλεισμένων, οι οποίοι σταδιακά διαχωρίζονται και απομονώνονται από τους υπόλοιπους, ενισχύοντας τις κοινωνικές αποστάσεις και την κοινωνική περιθωριοποίηση.²²

Η θέση του συγγραφέα μας παραπέμπει σε ένα καίριο ζήτημα της σύγχρονης θεωρίας του τοπικού και τη σχέση των ραγδαίων μεταβολών της κοινωνίας του 21^{ου} αιώνα με τις χωρικές και τις τοπικές διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού και την ένταση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων. Πράγματι, σύγχρονες κοινωνικές αλλαγές, όπως η υποβάθμιση του αγροτικού τομέα, η ενίσχυση του τριτογενούς τομέα, συμβάλλουν στην περιθωριοποίηση τοπικών κοινωνιών που δεν διαθέτουν τους πόρους, την τεχνογνωσία και τις υποδομές για να ενταχθούν με δυναμικό τρόπο στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον.²³

2.5. Πολιτική Κουλτούρα

2.5.1. Ιστορική εξέλιξη της έννοιας

Η λέξη «πολιτική κουλτούρα» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά γύρω στα τέλη του 18^{ου} αιώνα από τον Herder μέσα στα πλαίσια της ρομαντικής αντιπαράθεσης «κουλτούρας» - «πολιτισμού» και υπό την επιρροή του ιστορισμού και της αντίστοιχης του ιδιοτυπικής προσέγγισης της ιστορίας. Μιλώντας έτσι για «κουλτούρες» παρά για την κουλτούρα, ο Herder χρησιμοποίησε τη λέξη «πολιτική κουλτούρα», με την έννοια της πολιτικής παιδείας ως απαραίτητου, στα πλαίσια της τότε συζήτησης, στοιχείου για τον πολιτικό εκσυγχρονισμό της Γερμανίας. Χρησιμοποιήθηκε επίσης αρκετά στα κείμενα των ρώσων ιστορικών του 19^{ου} αιώνα. Ως συγκροτημένος όρος της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης παρουσιάζεται για πρώτη φορά από τον Almond στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '50, και παγιώνεται εννοιολογικά με την συμβολή των Pye και Verda στις αρχές του '60.

Η εισαγωγή και η χρήση της έννοιας της «πολιτικής κουλτούρας» στις αρχές του '60 ήταν μια σημαντική στροφή στην δυτική κοινωνιολογία και πολιτική επιστήμη. Υπό

²² M. Castells, *The information age: Economy, society and culture Volume 1: The rise of the network society*, Oxford, Blackwell, 1996.

²³ Γ. Ζαϊμάκης, *Κοινοτική εργασία και τοπικές κοινωνίες*, ό.π. σ, 180.

την αιγίδα του κυρίαρχου τότε λειτουργιστικού παραδείγματος της Αμερικανικής κοινωνικής επιστήμης, εγκαινίασε την συνεργασία διαφόρων κλάδων, όπως π.χ. της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας της συμπεριφοράς, της κοινωνιολογίας της ανάπτυξης και της συγκριτικής πολιτικής ανάλυσης.

Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα, η χρήση της έννοιας της πολιτικής κουλτούρας είναι ετεροχρονισμένη. Είναι γνωστό ότι η ελληνική επιστημονική κοινότητα υιοθετεί και δανείζεται έννοιες και όρους με καθυστέρηση πολλών ετών από την αρχική τους επινόηση. Οι σημαντικότερες στη χώρα μας προσπάθειες συστηματικής παρουσίασης και ανάλυσης της έννοιας της πολιτικής κουλτούρας, σε επίπεδο πρωτογενούς παραγωγής, είναι εκείνες του Βεντούρη (1977) και της Παντελίδου – Μαλούτα (1987). Το πρόβλημα, ωστόσο που προκύπτει αφορά το γεγονός ότι η «πολιτική κουλτούρα» έχει προστεθεί τα τελευταία χρόνια στο λεξιλόγιο δημοσιογράφων, πολιτικών αναλυτών και άλλων «κατευθυντών της κοινής γνώμης», παραπέμποντας περισσότερο σε μια αδιευκρίνιστη αντίληψη «ύφους και ήθους» της πολιτικής παρά σε μια σαφέστερη έννοια.

2.5.2. Πολιτική Κουλτούρα – «Κουλτούρα Πολιτών» (Civic Culture)²⁴

Υπό την επήρεια της ανάκαμψης και επέκτασης των δυτικών οικονομιών, αλλά και κάτω από την επίδραση που άσκησε ο σχηματισμός των νέων, πρώην αποικιοκρατούμενων κρατών του τρίτου κόσμου, δύο τομείς της πολιτικής επιστήμης άνθισαν ιδιαίτερα κατά την δεκαετία του '50 οι αναπτυξιακές σπουδές και η

²⁴ Το “civic” αναφέρεται γενικά στο δημόσιο χώρο, στη δημόσια παρουσία του ατόμου (citizen) σε αντίθεση με την κεντρική κρατική εξουσία. Έτσι, μια πρώτη σκέψη ήταν να αποδοθεί η “Civic Culture” ως «δημόσια» κουλτούρα, η οποία όμως απορρίφθηκε, όχι μόνο γιατί είναι άκομψη η έκφραση και δεν συμφωνεί με το πνεύμα του Verda, αλλά και για το λόγο ότι το «δημόσιο» εκλαμβάνεται στην καθομιλουμένη νεοελληνική σαν «κρατικό», ακριβώς γιατί στη χώρα μας δεν αναπτύχθηκαν, όπως στη Δύση, τόσο οι ενδιάμεσοι εκείνοι θεσμοί ανάμεσα στο ιδιώτη – πολίτη και το κράτος, έτσι ώστε το νόημα που εμπεριέχεται στην δημόσια δράση να σημαίνεται και στην αντίστοιχη λέξη. Μια άλλη επιλογή θα ήταν να αποδοθεί ως «πολιτική κουλτούρα» σε εισαγωγικά για να διακρίνεται από την αντίστοιχη ελληνική απόδοση της “Political Culture”. Έτσι όμως ξεφεύγουμε από το αρχικό της νόημα αλλά και ελλοχεύει ο κίνδυνος συγχύσεων. Μια αρκετά ακριβόλογη απόδοση προκρίνει ο Βεντούρης με την έκφραση «κουλτούρα του πολίτη», μια απόδοση η οποία σαφώς ανταποκρίνεται στο πνεύμα των Almond και Verda. Όμως δεν υιοθετείται στην προκειμένη περίπτωση γιατί δεν διασφαλίζει την διάσταση εκείνη της «δημοσιότητας» που εμπεριέχεται στο “civic” και που εμμέσως παραπέμπει στην πολιτική παράδοση της χώρας – πρότυπο πάνω στην οποία οι Almond και Verda θεμελίωσαν την έννοια της Civic Culture” - την Βρετανία. Επιλέχθηκε λοιπόν ο όρος «κουλτούρα πολιτών» κατά το «κοινωνία πολιτών» ο οποίος όχι μόνο αποδίδει το πνεύμα και το γράμμα του ξένου όρου, αλλά και ότι σε συσχέτισμό με την «κοινωνία πολιτών», κατευθύνει καλύτερα και τον Έλληνα αναγνώστη μια και ενσωματώνει την εννοιολογική απόχρωση του «δημόσιου».

συγκριτική πολιτική. Η δυτική δημοκρατία έγινε το σύμβολο και το πρότυπο της πολιτικής ανάπτυξης για κάθε μη δυτική χώρα. Δεδομένης της οικονομικής και στρατιωτικής υπεροχής των ανεπτυγμένων δυτικών χωρών, η οποιαδήποτε σύγκριση ανάμεσα σ' αυτές και τα υπανάπτυκτα κράτη υπονοούσε και προέβλεπε ότι ο τύπος της δυτικής δημοκρατίας αντιπροσωπεύει το πολιτικό μέλλον του 20^{ου} αιώνα. Ο εκσυγχρονισμός εκτιμούταν κατά τα μέτρα της δυτικοποίησης. Τα όποια θετικά χειραφετητικά ιδεώδη της νεωτερικότητας (Modernity) συρρικνώθηκαν σε «νεωτερικτικό» εκσυγχρονισμό (Modernization). Ως προς τις πολιτικές του πλευρές, ο εκσυγχρονισμός σήμαινε ότι μοντέρνα κοινωνία είναι η συμμετοχική κοινωνία. Το ιδεώδες της συμμετοχικής κοινωνίας, με τη σειρά του, στοιχειοθετείτο από εκείνο που την περίοδο του '60 εκλαμβάνόταν ως «κοινή γνώμη», στις απαιτήσεις της οποίας οι κυβερνητικοί μηχανισμοί καλούνταν να συμμορφωθούν, έτσι ώστε να επιτευχθεί πολιτική ισορροπία ανάμεσα σε εισροές και εκροές. Η ισορροπία αυτή θεμελιωνόταν στην αρχή της ισότητας των πολιτών και στην πολιτική ικανότητα των ατόμων. Ως πολιτική ικανότητα θεωρείται στο πλαίσιο αυτό η διαρκώς αυξανόμενη προσαρμοστική επιδεξιότητα του ατόμου στο κοινωνικό και πολιτικό του περιβάλλον.

Εκτός από τις αναπτυξιακές σπουδές, ο κλάδος της Ανθρωπολογίας στα Αμερικανικά πανεπιστήμια καλλιεργούσε μια θεώρηση της κουλτούρας που αναφέρονταν σε ιδέες, πιστεύω, αξίες και σύμβολα. Μία από τις κεντρικές κατηγορίες της θεώρησης αυτής ήταν η έννοια του «πολιτισμικού προτύπου» (cultural pattern), που πρώτη η Ruth Benedict εισήγαγε. Αφορούσε τους ψυχολογικούς τρόπους διαμόρφωσης, επιλογής και μετασχηματισμού των λαϊκών πεποιθήσεων, των αξιών και των στάσεων όπως αυτές εμφανίζονται στην καθημερινή συμβίωση. Αυτή ακριβώς η θεώρηση της κουλτούρας κατείχε κεντρική θέση στην συστημική θεωρία του Parsons για την κοινωνική δράση. Αλλά δεν ήταν μόνο οι αναλυτικές διακρίσεις του Parsons ανάμεσα σε διαφορετικά υπο-συστήματα που πρόσφεραν γόνιμο έδαφος για την εισαγωγή της έννοιας της πολιτικής κουλτούρας. Είναι γεγονός ότι τα μειονεκτήματα του καταμερισμού της ακαδημαϊκής εργασίας στα Αμερικανικά πανεπιστήμια ευνόησαν την εμφάνισή της. Αυτό που τότε η Ανθρωπολογία έκανε για τις πρωτόγονες κοινωνίες, έκανε και η Κοινωνική Ψυχολογία για τις σύγχρονες να διακρίνει δηλαδή και να μετρά τους ψυχολογικούς προσανατολισμούς των ατόμων. Ήταν φανερό ότι έννοιες, όπως ο «κοινωνικός χαρακτήρας», ο «εθνικός χαρακτήρας» και η «τυπική

προσωπικότητα», λειτουργούσαν σε πλήρη συμμετρία με τη ανθρωπολογική – ψυχολογική έννοια του «πολιτιστικού προτύπου». Οι έννοιες αυτές έπρεπε να ενσωματωθούν στις αναλύσεις της αμερικανικής πολιτικής επιστήμης δεδομένου ότι η μακρο-θεωρητική κατασκευή του Easton, όσον αφορά το πολιτικό σύστημα, δεν προέβλεπε λεπτομέρειες αυτού του τύπου. Είχε διαπιστωθεί η ανάγκη να υπάρξει ένας κάποιος συνδετικός κρίκος ανάμεσα στους ψυχολογικούς προσανατολισμούς του ατόμου και τις μακρο-λειτουργίες του πολιτικού συστήματος. Ένα επιστημονικό κοινωνικο-ψυχολογικό εύρημα, που θα συνένωνε την ατομική πολιτική «συμπεριφορά» με το εν γένει «πολιτικό σύστημα». Κι αυτό έγινε με την από μέρους των Almond και Verda επεξεργασία της έννοιας της πολιτικής κουλτούρας.

Αρχικά²⁵ σήμαινε τον ψυχολογικό προσανατολισμό σε πολιτικά αντικείμενα: «Η πολιτική κουλτούρα ενός έθνους είναι η ιδιαίτερη κατανομή ανάμεσα στα μέλη του των προτύπων προσανατολισμού σε πολιτικά αντικείμενα» (Almond – Verda, 1964:13). Ως «πολιτικά αντικείμενα» εκλαμβάνονται το πολιτικό σύστημα γενικά, οι εισροές, οι εκροές, όπως επίσης και το ίδιο το άτομο. Οι πιθανές συσχετίσεις ανάμεσα στους τρεις αυτούς τύπους προσανατολισμού και των διαφόρων ειδών πολιτικών αντικειμένων, χαρακτηρίζουν και τους τύπους της πολιτικής κουλτούρας: «Η πολιτική κουλτούρα συνίσταται από τη συχνότητα των διαφόρων ειδών γνωστικών, θυμικών και αξιακών προσανατολισμών στο πολιτικό σύστημα γενικά, στις εισροές του, τις εκροές του και τον εαυτό ως πολιτικό δράστη». (op. cit. 16).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εν λόγω προσανατολισμοί εκλαμβάνονται ως πολιτιστικά πρότυπα που μεταδίδονται με την διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης, μια διαδικασία που συνίσταται από διάφορα στάδια και διαμορφώνεται από μια σειρά παραγόντων που συγκροτούν στο σύνολο τους την δομή της προσωπικότητας του πολιτικού υποκειμένου. Με την σχηματική αναπαράσταση μιας απλής «3 * 4 μήτρας» οι Almond και Verda, δείχνουν τους πιθανούς συσχετισμούς προσανατολισμών – αντικειμένων:

²⁵ Κι αυτό γιατί αργότερα, σε συνεργασία με το Powell, ο Almond (1966: 50) διατύπωσε ένα παρόμοιο αλλά ακριβέστερο ορισμό της πολιτικής κουλτούρας, ως «το πρότυπο των ατομικών στάσεων και προσανατολισμών στην πολιτική που χαρακτηρίζει τα μέλη ενός πολιτικού συστήματος. Είναι ο υποκειμενικός χώρος από τον οποίο εκπορεύεται το νόημα των πολιτικών δραστηριοτήτων». Επίσης ο ορισμός του Pye (1978:135) κατά τον οποίο πολιτική κουλτούρα είναι το σύνολο των στάσεων, των πεποιθήσεων και των συναισθημάτων, που συγκροτούν και δίνουν νόημα σε μια πολιτική διαδικασία και το οποίο καθορίζει τους βασικούς κανόνες και αρχές που διέπουν την συμπεριφορά μέσα στα πλαίσια του πολιτικού συστήματος.

Διαστάσεις πολιτικού προσανατολισμού

1	2	3	4
Το σύστημα ως γενικό αντικείμενο	Αντικείμενα εισροών	Αντικείμενα εκροών	Ο εαυτός ως αντικείμενο

Γνωστικός

Θυμικός

Αξιακός

Οι Almond και Verba διέκριναν τρεις τύπους πολιτικής κουλτούρας: την «κοινοτική» πολιτική κουλτούρα, την «υποτακτική» και την «συμμετοχική». Κοινοτική είναι η πολιτική κουλτούρα που δεν παρουσιάζει ενεργητικής φύσεως προσανατολισμό, στο πολιτικό σύστημα και τα επιμέρους στοιχεία του. Ο τύπος της κοινοτικής πολιτικής κουλτούρας επικρατεί σε παραδοσιακές κοινωνίες, όπου, για διάφορους λόγους, δεν έχει περατωθεί η διαδικασία της εθνικής ολοκλήρωσης και όπου το κράτος δεν αντιπροσωπεύει για το άτομο μια αδιαμφισβήτητη και μοναδική αρχή, αλλά μια από τις πολλές πηγές πολιτικής εξουσίας, οικονομικής δύναμης και συμβολικής υπεροχής. Η κοινοτική πολιτική κουλτούρα είναι το σύνολο των κατ' εξοχήν συναισθηματικών προσανατολισμών των ατόμων προς πολιτικά αντικείμενα σε κοινωνίες, που κινούνται σε διαφορετικό ιστορικό χρόνο – χώρο απ' ό,τι οι σύγχρονες κοινωνίες και στις οποίες δεν έχει συντελεσθεί το ολικό φαινόμενο του κράτους-έθνους. Είναι παραδοσιακές κοινωνίες με εντονότατες τοπικιστικές, εθνικιστικές, γλωσσικές, θρησκευτικές και άλλες διαφοροποιήσεις. Το άτομο δεν αναγνωρίζει εκεί αυτό που στη Δύση συνηθίζεται να αποκαλείται «πολιτικό σύστημα».

Υποτακτική είναι η πολιτική κουλτούρα οι προσανατολισμοί της οποίας έχουν κατ' εξοχήν αξιακό χαρακτήρα και κατευθύνονται στο πολιτικό σύστημα και στις εκροές του. Το άτομο δηλαδή αναγνωρίζει την ύπαρξη ενός κεντρικού πολιτικού συστήματος που υπερέχει οποιασδήποτε τοπικής, εθνικής, γλωσσικής, θρησκευτικής ή άλλης διαφοροποίησης. Η υποτακτική πολιτική κουλτούρα είναι ίδιον κοινωνιών στις οποίες έχει διαμορφωθεί κεντρική κρατική εξουσία, σύμφωνα με το ιστορικό «υπόδειγμα» του κράτους-έθνους. Το αξιολογούν μεν και προσανατολίζονται στην μία και μοναδική πηγή ισχύος και πολιτικής εξουσίας, πλην όμως δεν είναι σε θέση

να διατυπώσουν αυτοτελώς τα δικά τους αιτήματα και να παρέμβουν στην διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Εκτιμούν ότι δεν είναι σε θέση να παράγουν εισροές στην όλη διαδικασία της λειτουργίας του πολιτικού συστήματος. Τα άτομα υποτάσσονται στην δεδομένη κατάσταση, δίχως να θεωρούν ότι μπορούν ενδεχομένως να την αλλάξουν. Υποτακτική πολιτική κουλτούρα λοιπόν, είναι η κουλτούρα των παθητικών πολιτών.

Ο τύπος της συμμετοχικής πολιτικής κουλτούρας αναφέρεται στις καταστάσεις εκείνες κατά τις οποίες τα άτομα προσανατολίζονται τόσο στις εκροές όσο και στις εισροές του πολιτικού συστήματος. Είναι δηλαδή σε θέση να επηρεάσουν την διαδικασία λήψης των πολιτικών αποφάσεων, χρησιμοποιώντας πολύ περισσότερο τις γνώσεις τους παρά το θυμικό τους στοιχείο. Η συμμετοχική πολιτική κουλτούρα είναι η κουλτούρα του ενεργού πολίτη, του πολίτη δηλαδή που χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες και τις γνώσεις του είναι σε θέση, διατυπώνοντας τις εισροές του προς το πολιτικό σύστημα, να συμμετέχει στα κοινά. Φυσικά, οι κατηγορίες αυτές της πολιτικής κουλτούρας δεν είναι παρά ιδεατοί τύποι που επιτρέπουν μια ποικιλία πιθανών ενδοσυσχετίσεων, που αντιστοιχούν καλύτερα στην πραγματική ιστορική κατάσταση.

Στο ιδεοτυπικό επίπεδο πάντοτε, οι τρεις βασικοί τύποι πολιτικής κουλτούρας αντιστοιχούν στις τρεις κεντρικές κατηγορίες ψυχολογικού προσανατολισμού: Κοινοτική – θυμική, υποτακτική – αξιακή, συμμετοχική – γνωστική. Σε συνδυασμό δε με τα επιμέρους προσήκοντα αντικείμενα ψυχολογικού προσανατολισμού, η ιδεοτυπική παράσταση των λογικών συσχετίσεων διευκολύνεται γι' άλλη μια φορά με μια «3 * 4 μήτρα»:

Τύποι πολιτικής κουλτούρας				
	Το σύστημα ως γενικό αντικείμενο	Αντικείμενα εισροών	Αντικείμενα εκροών	Ο εαυτός ως ενεργός συμμέτοχος
Κοινοτική	0	0	0	0
Υποτακτική	1	0	1	0
Συμμετοχική	1	1	1	1

Μια βασική υπόθεση στη θεωρία των Almond και Verda είναι η διάκριση ανάμεσα σε δομή και κουλτούρα. Ενώ η κουλτούρα υποτίθεται ότι αναφέρεται στους ψυχολογικούς προσανατολισμούς του ατόμου σε πολιτικά αντικείμενα, στον εσωτερικό δηλαδή εαυτό, η δομή θεωρείται ρητώς ως ένα ιδιαίτερο πλέγμα ρόλων, ανεξάρτητο από τους φορείς τους, ανεξάρτητα από τα πρόσωπα που τους διεκπεραιώνουν και τους σαρκώνουν, όπως επίσης και ανεξάρτητα από συγκεκριμένες αποφάσεις και πολιτικές. Στοχεύοντας στην ευελιξία της υπόθεσης τους, οι συγγραφείς εισάγουν ένα στοιχείο ασυμμετρίας στις σχέσεις δομής και κουλτούρας. Η πολιτική κουλτούρα μπορεί να είναι σύμφωνη ή ασύμφωνη με την πολιτική δομή. Τούτο σημαίνει ότι σε ορισμένες ιστορικές περιόδους, ιδιαίτερα μάλιστα σε περιόδους κοινωνικού μετασχηματισμού, οι γνωστικοί, συναισθηματικοί και αξιακοί προσανατολισμοί των ατόμων είναι πιθανόν να μην αντιστοιχούν στις υπάρχουσες πολιτικές δομές, στον τρόπο που λειτουργεί το πολιτικό σύστημα. Οι διάφορες υπο-κατηγορίες πολιτικής κουλτούρας αναπαριστούν ιστορικά αυτό ακριβώς το σχίσμα ανάμεσα σε δομή και κουλτούρα. Στα περισσότερα έθνη η πολιτική κουλτούρα είναι σύνθετη και ετερογενής. Μέσα στο γενικό πλαίσιο της πολιτικής κουλτούρας ενός έθνους υπάρχουν οι λεγόμενες υπο-κουλτούρες οι οποίες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν είτε σύμφωνα με τον επικρατούντα προσανατολισμό, είτε σύμφωνα με το ιδιαίτερο πολιτικό αντικείμενο του προσανατολισμού. Οι ίδιοι δηλαδή καθαροί και μικτοί τύποι που ισχύουν για την πολιτική κουλτούρα ισχύουν και για τις πολιτικές υπο-κουλτούρες, με όλες τις πιθανές ενδοσυσχετίσεις τους, τους αλληλοκαθορισμούς και τους υπερκαθορισμούς.

Για τους Almond και Verda η κουλτούρα πολιτών (civic culture) αναφέρεται στην ορθολογική συμμετοχική πολιτική κουλτούρα αλλά και σε «κάτι επιπλέον». Είναι ένας ειδικός τύπος πολιτικής κουλτούρας κατά την οποία:

«τα άτομα δεν προσανατολίζονται μόνο στις πολιτικές εισροές. Προσανατολίζονται θετικά τόσο στις δομές (διαμόρφωσης) των εισροών όσο και στην ίδια την διαδικασία (διατύπωσης) των εισροών, η κουλτούρα πολιτών είναι μια συμμετοχική πολιτική κουλτούρα στην οποία υπάρχει συνάφεια ανάμεσα σε πολιτική δομή και πολιτική κουλτούρα» (op. cit. 30)

Η κουλτούρα πολιτών δεν είναι μια αμιγώς συμμετοχική πολιτική κουλτούρα. Το αντίθετο μάλιστα. Είναι ένας πολύ ιδιαίτερος τύπος πολιτικής κουλτούρας που συνδυάζει συμμετοχικά, υποτακτικά και κοινοτικά πρότυπα, συνυφασμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να ταιριάζουν λειτουργικά με τις δομές του πολιτικού συστήματος και να μειώνουν στο ελάχιστο τις πιθανότητες ασυμφωνίας ή παραφωνίας, ανάμεσα στη «δομή» και την «κουλτούρα». Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο οι πολίτες αναπτύσσουν ένα ιδιαίτερο στυλ δημόσιας δεξιότητας, ασκώντας και διατυπώνοντας τόσες και σε τέτοιο βαθμό πιέσεις, που να επιτρέπουν στο πολιτικό σύστημα να λειτουργεί σε κατάσταση ισορροπίας. Δεν προσανατολίζονται μόνο στο πρότυπο του συμμετοχικού πολίτη, αλλά αποδέχονται και τον τρόπο λειτουργίας των δομών του συστήματος που επιτρέπουν και διευθετούν την συμμετοχή. Αποδοχή όμως των δομών διευθέτησης των εισροών σημαίνει και αποδοχή των εκροών, ισορροπία ανάμεσα σε εισροές και εκροές. Η «κουλτούρα πολιτών» είναι μια κουλτούρα αποδοχής, συναίνεσης και ασυμμετρίας. Είναι τόσο συμμετοχική, όσο να επιτρέπει την διατύπωση της δημόσιας γνώμης και τόσο υποτακτική, όσο να προϋποθέτει την αποδοχή και την παραδοχή της εκάστοτε κυβερνητικής ανταπόκρισης.

2.5.3. Προς μια Νέα Θεώρηση της Πολιτικής Κουλτούρας

Η πολιτική κουλτούρα διαμορφώνει και διαμορφώνεται από τα κοινωνικά υποκείμενα. Ως πολιτική δράση και πράξη, η πολιτική κουλτούρα αφορά την ίδια την διαδικασία γένεσης της πολιτικής σφαίρας, του ίδιου του «πολιτικού». Πολιτικές δομές, θεσμοί, πολιτικές ιδεολογίες, ανταγωνισμοί και συγκρούσεις δεν προηγούνται της εμπειρίας και της νοηματικής κατανόησης του υποκειμένου της δράσης. Η πολιτική κουλτούρα αφορά τόσο την επίδραση και την επιρροή των πολιτικών δομών στα υποκείμενα, όσο και την αντί-δραση των υποκειμένων στις δομές. Η πολιτική κουλτούρα αναφέρεται ταυτόχρονα στο πλαίσιο της πολιτικής δράσης αλλά και στην πολιτική δράση καθ' αυτή. Έτσι, ένας πρώτος ορισμός της πολιτικής κουλτούρας έχει να κάνει με το ανομοιογενές αντιφατικό και ιδιογενές σύνολο των σχημάτων πρόσληψης, γνώσης και πρακτικής, που σε κάθε κοινωνία θέτουν και πραγματώνουν την σφαίρα της πολιτικής.

Η μελέτη της πολιτικής κουλτούρας δεν είναι δυνατό να εξαντλείται στην μέτρηση στάσεων της «κοινής γνώμης». Επικεντρώνεται στο νόημα και την εμπειρία της

πολιτικής πρακτικής και της πολιτικής συνείδησης. Απ' αυτό προκύπτει ένας δεύτερος συμπληρωματικός ορισμός της πολιτικής κουλτούρας ως την πολυεπίπεδη και σύνθετη εκείνη διαδικασία που άτομα και ομάδες ασκούν την πολιτική και όπου η πολιτική τους παρέχει νόημα. Κι αυτό σημαίνει ότι το κοινωνικό υποκείμενο ενεργεί πολιτικά με την δυνατή και πιθανή ολότητα των δεξιοτήτων του, της φαντασίας του, των διαθέσεων και των αναγκών του.

2.6. Κοινωνικό Κεφάλαιο

Τα τελευταία είκοσι χρόνια το κοινωνικό κεφάλαιο συνδέθηκε με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Με τον όρο κοινωνικό κεφάλαιο εννοούμε την ικανότητα των ανθρώπων να συνενώνουν τις δυνάμεις τους, να συνεργάζονται μαζί για κοινούς σκοπούς σε ομάδες και οργανώσεις.

Σήμερα, όρος – κλειδί για την ανάπτυξη είναι η προσαρμοστικότητα. Η πολυδιάσπαση της αγοράς και η μεταβλητότητα της, η αθρόα εισαγωγή νέων τεχνολογιών, το εντεινόμενο μεταναστευτικό ρεύμα, το αίτημα για δικαιότερο επιμερισμό των αγαθών και οι αντινομίες των πολιτικών στις αναπτυσσόμενες αλλά και τις βιομηχανικές χώρες έφεραν στο προσκήνιο έννοιες που θα γεφύρωναν το χάσμα ανάμεσα στον απόλυτο φιλελευθερισμό και την ολόπλευρη κοινωνική ανάπτυξη. Έγινε σταδιακά αντιληπτό ότι η αποκέντρωση των μονάδων παραγωγής, η εξειδίκευση και η διαρκής κατάρτιση των εργαζομένων, η συμμετοχή τους στην κουλτούρα της εταιρίας και η συνεργασία με μικρομεσαίες τοπικές επιχειρήσεις θα μείωναν το κόστος και θα διασφάλιζαν την ποιότητα των αγαθών ή των υπηρεσιών που παρείχαν. Η παγκοσμιοποίηση επέβαλε την αναδιοργάνωση της δομής των επιχειρήσεων, οι οποίες έπρεπε πλέον να αναπροσαρμόσουν τη φιλοσοφία, τους στόχους, τη διοίκηση και, κυρίως, τη σχέση τους με τα κοινωνικά συστήματα μέσα στα οποία λειτουργούσαν. Δίκτυα συνεργασιών έκαναν σταδιακά την εμφάνιση τους και η κοινωνική οικονομία θα έπαιρνε τη σκυτάλη της ανάπτυξης. Η συνδιαλλαγή των επιχειρήσεων με την κοινωνία και η συμφιλίωση τους με τους τοπικούς φορείς μπορούσε να επιτευχθεί μέσω του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο εξασφάλιζε τη σύζευξη των οικονομικών στόχων με τις κοινωνικές επιταγές για εμπιστοσύνη και συμμετοχικότητα. Παράλληλα, το κοινωνικό κεφάλαιο δρούσε ως καταλύτης για το

ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο, εξασφαλίζοντας πόρους για αειφόρο και μακροχρόνια ανάπτυξη.

Η συσχέτιση του κοινωνικού κεφαλαίου με την οικονομική – και κατά συνέπεια – με την κοινωνική ανάπτυξη μπορεί να γίνει ευκολότερα κατανοητή εφόσον ταυτιστεί με το αίτημα για ποιότητα, συνεργασία, προσαρμοστικότητα, ολόπλευρη συμμετοχικότητα και διαρκή πρόοδο, εμπιστοσύνη, δημοκρατικές κανονιστικές ρυθμίσεις και πρόσβαση στην πληροφορία, παράγοντες που αποτελούν την «εκ των ουκ άνευ» συνθήκη για τη βιωσιμότητα των κοινωνιών και των επιχειρήσεων. Το κοινωνικό κεφάλαιο ευνοεί τη διάχυση των παραγόντων αυτών, φέρνοντας πολλαπλασιαστικά οφέλη και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στα συστήματα που το διαθέτουν και αποστερώντας τα εχέγγυα της ευημερίας σε κοινωνικές ομάδες που δεν το έχουν καλλιεργήσει. Η ανάπτυξη δικτύων μεταξύ προσώπων, αλλά κυρίως μεταξύ οργανισμών και φορέων συλλογικής δράσης, αναδομεί ποιοτικά το κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι, καθώς μετασχηματίζει τις στάσεις των πολιτών και το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης. Σύμφωνα με έρευνες των Sabel (1988), Streeck (1992), Cooke & Morgan (1998), η συνυπευθυνότητα και η συνεργασία των δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών κάνει αποτελεσματικότερα τα μέτρα για κοινωνική και τοπική ανάπτυξη.

Μέσω του κοινωνικού κεφαλαίου εκφράζονται μορφές κοινωνικής οργάνωσης, δίκτυα, θεσμοί συμμετοχής και κοινωνικής εμπιστοσύνης σε τοπικό επίπεδο, δρώντας σε συνεργασία για αμοιβαίο όφελος του τόπου. Η κοινωνική αλληλεγγύη και εμπιστοσύνη είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το σχηματισμό κοινωνικού κεφαλαίου και συνεπώς την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την επιτάχυνση της κοινωνικής ανάπτυξης (Τσομπάνογλου, 2004).

Ο Triligia (2001) επισημαίνει ότι η παγκοσμιοποίηση έχει υποβαθμίσει τον τοπικό χαρακτήρα της παραγωγής, δίνοντας τη δυνατότητα στις επιχειρήσεις να μειώνουν το κόστος, μετακινούμενες σε διάφορες περιοχές του πλανήτη. Στην πραγματικότητα, όμως, οι εταιρίες μπορούν να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες ανάπτυξης, εφόσον ενσωματώσουν στις διαδικασίες τους τα τοπικά χαρακτηριστικά της περιοχής στην οποία εγκαθίστανται, εναρμονιζόμενες με τις πολιτισμικές και κοινωνικές ιδιαιτερότητές τους. Κατ' αναλογία, μία περιοχή θα μεγιστοποιήσει τα οφέλη της μόνο εάν διαθέτει ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο θα αποτελέσει

διαπραγματευτικό πλεονέκτημα στο σύγχρονο περιβάλλον και κινητήριο μοχλό ανάπτυξης. Η παγκοσμιοποίηση, η εξέλιξη των επικοινωνιών και της κοινωνίας της πληροφορίας επιταχύνει τη διαδικασία αυτή, αλλά ταυτόχρονα εντείνει τον ανταγωνισμό μεταξύ περιφερειών, οι οποίες μπορούν να επιβιώσουν εκμεταλλευόμενες το κοινωνικό κεφάλαιό τους. Κοινωνίες που πάσχουν από εσωστρέφεια, ασθενή δίκτυα των μελών τους, έλλειψη καινοτομίας και αδυναμία εσωτερίκευσης των μηχανισμών εξέλιξης (εν ολίγοις χαμηλό κοινωνικό κεφάλαιο), θα αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο της υπανάπτυξης, του οικονομικού μαρασμού και της ερημοποίησης. Έρευνες (Foley & Edwards, 1999) έχουν τεκμηριώσει συσχετίσεις του κοινωνικού κεφαλαίου μιας περιοχής με το δείκτη γονιμότητας, θνησιμότητας, την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας, της παραβατικότητας και της καταλληλότητας των πολιτικών και των στρατηγικών ανάπτυξης. Περισσότερο από όλα, οι κοινωνίες αυτές θα αναγκαστούν να αντιμετωπίσουν την συνεπακόλουθη ελάττωση του γνωστικού κεφαλαίου, την τελμάτωση των πληροφοριακών συστημάτων τους και την ανικανότητα διάχυσης των κοινωνικών αγαθών.

Κατά τον Coleman (1990), το κοινωνικό κεφάλαιο μιας περιοχής μπορεί να ενισχυθεί ή να μειωθεί, καθώς αποτελεί το αποτέλεσμα όλων των συμμετοχικών διαδικασιών της και των δικτύων (θρησκευτικών, πολιτικών, οικογενειακών, εθελοντικών κλπ), που ενεργοποιούνται στα όριά της. Η διαθεσιμότητα των δικτύων αυτών και η εγκαθίδρυση συλλογικής κουλτούρας μέσω της αμοιβαιότητας και της εμπιστοσύνης είναι καθοριστική για την κοινωνική ανάπτυξη, αλλά ανεπαρκής, εάν οι πολιτικές δράσεις δεν συντείνουν στην αξιοποίησή τους. Επομένως, η σχέση κοινωνικού κεφαλαίου και κοινωνικής ανάπτυξης δεν είναι άμεση, αλλά προϋποθέτει την ύπαρξη πολιτειακών θεσμών και κρατικών βουλήσεων, που ευνοούν την ανάδειξή της και κινητοποιούν τις περιφερειακές και τοπικές δυνάμεις. Η εναρμόνιση των δύο αυτών παραγόντων θα ενισχύσει την παραγωγή συλλογικής γνώσης και κουλτούρας και θα προσδώσει την αναγκαία αυτονομία για άσκηση περιφερειακών πολιτικών, που θα ευνοήσουν την κοινωνική ανάπτυξη.

Οι αρχές της κοινωνικής ανάπτυξης σήμερα μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα: ανάπτυξη των πολιτών, έμφαση στη γνώση προσαρμοσμένη σε ανάγκες και στοχοθεσίες, προσαρμοστικότητα και αξιολόγηση. Η ανάπτυξη των πολιτών θεωρείται ως βασική προϋπόθεση της κοινωνικής ανάπτυξης, γιατί οι άνθρωποι είναι

οι τελικοί αποδέκτες της προόδου. Ταυτόχρονα, η προσωπική εξέλιξη των μελών μιας κοινότητας εγγυάται τη διαρκή κοινωνική ανάπτυξη. Έχει αποδειχθεί ότι η αναφορά σε γενικές και αόριστες ανάγκες και η αδιαφορία για τις φυσικές ανάγκες των ανθρώπων δεν μπορεί να αποτελέσει μοχλό κοινωνικής εξέλιξης. Η αίσθηση της αυτοεκτίμησης που προκύπτει από τη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες θεμελιώνει και αναπαράγει την κοινωνική ανάπτυξη.

Η γνώση συσχετίζεται με την ανάπτυξη της κοινωνίας, δεδομένου ότι καθιστά τις ατομικές και ομαδικές επιλογές πιο συνειδητές. Οι κοινότητες μπορούν να εκπαιδευθούν στο να θέτουν σαφείς και ρεαλιστικούς στόχους, να σχεδιάζουν προγράμματα υλοποίησής τους και να γίνονται όσο το δυνατόν περισσότερο αυτάρκεις. Η γνώση απελευθερώνει από την εξάρτηση από εξωτερικούς πόρους και δίνει πρόσβαση σε ζωτικές πληροφορίες.

Σύμφωνα με τη γνωστική προσέγγιση σχεδιασμού κοινωνικής ανάπτυξης, οι διαδικασίες δεν αποτελούνται από διαδοχικά στάδια αλλά από επικαλυπτόμενες παρεμβάσεις, που σχεδιάζονται από ειδικούς αλλά και τους επωφελούμενους (Uphoff, 1986). Σύμφωνα με τον Salmen (1987), η κοινωνική ανάπτυξη απαιτεί τη συμμετοχή όλων στην προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας ζωής και της κοινωνικής αυτονομίας. Για να επιτευχθεί αυτό πρέπει να προηγηθεί ανάλυση αναγκών και να τεθούν σαφείς στόχοι. Η ευκρίνεια των σκοπών, η γνώση της μεθοδολογίας και η επιστημονική επεξεργασία των δεδομένων είναι οι προϋποθέσεις αποτελεσματικότητας των στρατηγικών. Η κοινωνική ανάπτυξη προάγει τη συνειδητοποίηση των πολιτών. Ανασκευάζει πεπαλαιωμένες και μη λειτουργικές απόψεις, αυξάνει την ευαισθησία όσον αφορά το περιβάλλον, τους πόρους, τη διαφορετικότητα και τις κοινωνικές ομάδες. Η επιτυχία ενός σχεδίου κοινωνικής ανάπτυξης ενισχύει την αυτοπεποίθηση και ανατροφοδοτεί τη δράση. Οι συνέπειές της πρέπει να αξιολογούνται βάσει αντικειμενικών και μετρήσιμων κριτηρίων. Η αξιολόγηση μπορεί να εφαρμοστεί στο τελευταίο στάδιο εφαρμογής ενός στρατηγικού σχεδίου ή και κατά τη διάρκειά του και δεν έχει μόνο ελεγκτικό χαρακτήρα, αλλά χρησιμεύει περισσότερο ως κατανόηση του επιτελεσθέντος έργου. Τέλος, η κοινωνική ανάπτυξη είναι αρκετά περίπλοκη, ώστε να αποτελεί αντικείμενο μίας μόνο επιστήμης. Για να γίνει εφικτή, πρέπει να ακολουθηθεί η διεπιστημονική μέθοδος.

Εμπόδια στην πορεία για κοινωνική ανάπτυξη μπορούν να σταθούν τα ήθη και τα έθιμα μιας περιοχής και, πάνω από όλα, η κουλτούρα και η νοοτροπία των μελών μιας κοινότητας. Είναι απαραίτητο πριν την έναρξη οποιασδήποτε τέτοιας προσπάθειας να προηγηθεί η οικοδόμηση κλίματος εμπιστοσύνης και θέλησης για αλλαγή. Έχει παρατηρηθεί ότι οι κάτοικοι των υποανάπτυκτων περιοχών καταφεύγουν σε ένα είδος μοιρολατρίας όσον αφορά την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Επειδή οι προσπάθειες για ατομική πρόοδο μέσα σ' ένα αρνητικό περιβάλλον είναι τις περισσότερες φορές ανεπιτυχείς και αποσπασματικές, μαθαίνουν να θεωρούν ότι τίποτα δεν μπορεί να αλλάξει σε κοινωνικό επίπεδο. Έχοντας εμπεδώσει εξαρτητικές συμπεριφορές και απασχολημένοι με τις διαρκείς βιοτικές τους ανάγκες, δεν τολμούν να αναλάβουν πρωτοβουλία, γιατί η κουλτούρα της κοινωνίας τους αποθαρρύνει.

Ο αναλφαβητισμός, η έλλειψη μορφωτικών ευκαιριών, οι πελατειακές σχέσεις κράτους-πολίτη και οι συγκρούσεις μεταξύ κοινωνικών ομάδων μπορούν να αρθούν με την επαναδόμηση κοινωνικών δεξιοτήτων και την καλλιέργεια του κοινωνικού κεφαλαίου. Ουσιαστικά, το κοινωνικό κεφάλαιο θα ενεργοποιήσει το ανθρώπινο και πολιτισμικό δυναμικό που μπορεί να υπάρχει σε λανθάνουσα κατάσταση, θα εξαλείψει τη δυσπιστία και θα αντικαταστήσει τους θεσμούς που η ένδεια και η υπανάπτυξη έχουν μεταλλάξει.

Υπό το πρίσμα αυτό, το κοινωνικό κεφάλαιο έχει συνδεθεί με μια σειρά μεταβλητών που είναι σύμφυτες με την κοινωνική ανάπτυξη, όπως η οικονομία, η εκπαίδευση, η υγεία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η κοινωνία της γνώσης, η εγκληματικότητα, το περιβάλλον, η γειτονιά.

Το 1956 τα Ηνωμένα Έθνη όρισαν την κοινοτική ανάπτυξη ως μια διαδικασία κατά την οποία οι προσπάθειες των πολιτών συντονίζονται με αυτές του κράτους, με σκοπό τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κοινοτήτων, όσον αφορά την ποιότητα ζωής, τον πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Η φιλοσοφία εστιάζει στην ενσωμάτωση των κοινοτήτων και στη συμμετοχή τους στις εθνικές δραστηριότητες και στην πρόοδο. Στους σύγχρονους ορισμούς, η έννοια του κράτους, αν και δεσπόζουσα, τείνει να απολέσει μέρος της βαρύτητάς της και αντικαθίσταται από την τοπική πρωτοβουλία. Ο Campfens (1997) επισημαίνει ότι στη σημερινή εποχή το κράτος πρόνοιας, ειδικά στα δυτικά κράτη, περιορίζεται και αντικαθίσταται

από τη συνυπευθυνότητα των πολιτών και την αυτοδιαχείριση των κοινοτήτων και ότι παράλληλα με την παγκοσμιοποίηση, ενδυναμώνονται οι τάσεις για απαγκίστρωση από την κεντρική κρατική εξουσία, με ταυτόχρονη ανάδειξη της τοπικότητας. Εξίσου σημαντικό είναι το φαινόμενο του εθελοντισμού, της αναβίωσης κοινωνικών κινημάτων, της αποδοχής της πολυπολιτισμικότητας και της κοινωνικής συνειδητοποίησης, τόσο στις Δυτικές, όσο και στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ως συνέπεια των καταστροφικών αποτελεσμάτων που είχαν οι δομικές διαρθρωτικές αλλαγές, που επιχειρήθηκαν από τους θιασώτες του νεοφιλελευθερισμού. Αυτές κατέληξαν στην ένταση των ανισοτήτων και διεύρυναν το χάσμα μεταξύ φτωχών και πλουσίων. Όλα τα παραπάνω έδωσαν νέα ώθηση στην κοινωνιολογική σκέψη, η οποία κλήθηκε να διατυπώσει τις αρχές βάσει των οποίων οι καινούριες αξίες θα άρουν τις αντινομίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο Marsden (1988) θεωρεί ότι δεν μπορεί κανείς να αναμένει κοινωνική ανάπτυξη, εάν πρώτα δεν εδραιωθεί η κοινοτική.

Η νέα αυτή προοπτική δεν άλλαξε ριζικά τις τοπικές στρατηγικές, οι οποίες πλέον δίνουν έμφαση στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού, στην κοινωνική δικαιοσύνη, στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στη συμμετοχική δημοκρατία. Κύριο αίτημα της εποχής είναι η πλουραλιστική εκπαίδευση, η ευελιξία και η προσαρμογή σε ένα διαρκώς μεταλλασσόμενο περιβάλλον. Πρώτο μέλημα της κοινοτικής ανάπτυξης εξακολουθεί να είναι η πάταξη των κοινωνικών ανισοτήτων και η ενσωμάτωση των αποκλεισμένων ομάδων. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται σύγχρονοι εμπειρικοί δείκτες, που αποτελούν τη βάση για τη χάραξη στρατηγικών.

2.7. Δημόσιος Χώρος

2.7.1. Η έννοια της Δημοσιότητας

Ως Öffentlichkeit (δημοσιότητα) νοείται κατ' αρχάς ένας τομέας της κοινωνικής μας ζωής, όπου μπορεί να διαμορφωθεί αυτό που ονομάζουμε κοινή γνώμη. Η πρόσβαση είναι κατ' αρχήν ελεύθερη για όλους τους πολίτες. Ένα κομμάτι της δημοσιότητας συγκροτείται σε κάθε συνομιλία, όπου ιδιώτες συγκεντρώνονται και μετατρέπονται σε κοινό.

Οι πολίτες συμπεριφέρονται ως κοινό όταν διαπραγματεύονται υποθέσεις γενικού ενδιαφέροντος αβίαστα, δηλαδή με εγγυημένη τη δυνατότητα να συνέρχονται, να συνεταιρίζονται, να εκφράζουν και να δημοσιοποιούν την άποψη τους ελεύθερα. Σε ένα μεγάλο κοινό αυτή η επικοινωνία απαιτεί ορισμένα μέσα μετάδοσης και άσκησης επιρροής- οι εφημερίδες και τα περιοδικά, η ραδιοφωνία και η τηλεόραση αποτελούν σήμερα τέτοια μέσα της δημοσιότητας. Μιλάμε για πολιτική δημοσιότητα, διακρίνοντας την π.χ., από τη Λογοτεχνική δημοσιότητα, όταν οι δημόσιες συζητήσεις αναφέρονται σε αντικείμενα τα οποία συνδέονται με τις πράξεις του κράτους.

Η κρατική εξουσία είναι κατά κάποιον τρόπο συμβαλλόμενη στην πολιτική δημοσιότητα, αλλά δεν αποτελεί μέρος της. Ναι μεν υπάρχει ως «δημόσια» εξουσία, αλλά το κατηγορούμενο της δημοσιότητας της αποδίδεται κατ' αρχάς χάριν της υποχρέωσης της να φροντίζει για το δημόσιο, δηλαδή το κοινό καλό όλων των συμμετοχών δικαίου. Μόνο αφού η άσκηση της πολιτικής κυριαρχίας υποταχθεί αποτελεσματικά στη δημοκρατική επιταγή της δημοσιότητας, η πολιτική δημοσιότητα αποκτάει μια θεσμοποιημένη επιρροή πάνω στην κυβέρνηση μέσω του νομοθετικού σώματος. Η έκφραση «κοινή γνώμη» αναφέρεται στο έργο της κριτικής και του έλεγχου, που το κοινό των πολιτών ασκεί άτυπα, και κατά τις περιοδικά επαναλαμβανόμενες εκλογές επίσης τυπικά, απέναντι στην κρατικά οργανωμένη κυριαρχία. Σε αυτήν τη λειτουργία της κοινής γνώμης αναφέρονται και οι προδιαγραφές δημοσιοποίησης, όπως η αναγκαστική δημοσιότητα των δικαστηρίων.

Στη δημοσιότητα ως τη σφαίρα που μεσολαβεί μεταξύ κοινωνίας και κράτους, στην οποία διαμορφώνεται το κοινό ως φορέας κοινής γνώμης, αντιστοιχεί η αρχή της δημοσιότητας - εκείνης της δημοσιότητας που σε άλλες εποχές έπρεπε να επιβληθεί

ενάντια στη μυστική πολιτική των μοναρχών και που έκτοτε επιτρέπει το δημοκρατικό έλεγχο της κρατικής δραστηριότητας.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι αυτές οι έννοιες της δημοσιότητας και της κοινής γνώμης διαμορφώνονται για πρώτη φορά το 18ο αιώνα. Αποκτούν το ιδιαίτερο τους νόημα μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική κατάσταση. Τότε έμαθαν οι άνθρωποι να κάνουν διάκριση μεταξύ *opinion*, *opinion publique* και *public opinion*. Την ώρα που οι απλές δόξες (πολιτισμικά αυτονόητα, κανονιστικές πεποιθήσεις, συλλογικές προκαταλήψεις και αξίες) με την αυτοφυή τους δομή φαίνονται να διατηρούνται αμετάβλητες ως ένα είδος ιζήματος της ιστορίας, από την ίδια της τη φύση η κοινή γνώμη μπορεί να διαμορφωθεί μόνο με την προϋπόθεση ενός κοινού που κρίνει έλλογα. Όμως θεσμικά εξασφαλισμένες δημόσιες συζητήσεις οι οποίες θέτουν, με κριτική πρόθεση, ως θέμα τους την άσκηση της πολιτικής κυριαρχίας δεν υπήρχαν ανέκαθεν -διαμορφώθηκαν για πρώτη φορά σε μια ορισμένη φάση της αστικής κοινωνίας και μπόρεσαν να εισέλθουν στην τάξη των αστικών κρατών δικαίως μόνο χάρη σε μια ορισμένη δομή συμφερόντων.

2.7.2. Ιστορία

Στην ευρωπαϊκή κοινωνία του Μεσαίωνα δεν διαπιστώνεται η ύπαρξη δημοσιότητας ως ιδιαίτερου, διαχωρισμένου από την ιδιωτική σφαίρα χώρου. Παρ' όλα αυτά, δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως ότι συνδέεται με την κυριαρχία, π.χ. η σφραγίδα του ηγεμόνα, χαρακτηρίζεται ως «δημόσιο». Γιατί υπάρχει μια δημόσια αντιπροσώπευση της κυριαρχίας. Για την καταστατική θέση του φεουδάρχη άρχοντα της γης, σε όποιο επίπεδο της πυραμίδας των νομικών σχέσεων υποτέλειας κι αν ανήκει, Οι κατηγορίες «δημόσιος» και «ιδιωτικός» είναι αδιάφορες.

Όμως ο κάτοχος της την αναπαριστά δημόσια παρουσιάζεται, εμφανίζεται ως ενσάρκωση μιας σε κάθε περίπτωση «υψηλότερης» εξουσίας. Η έννοια αυτής της αντιπροσώπευσης διατηρήθηκε μέχρι τη νεώτερη συνταγματική ιστορία. Η εξουσία της πολιτικής κυριαρχίας, όσο κι αν αποσπάστηκε στο μεταξύ από την παλιά της βάση, απαιτεί ακόμα και σήμερα στο υψηλότερο επίπεδο μια αντιπροσώπευση μέσω του ανώτατου άρχοντα. Όμως τέτοια στοιχεία ανάγονται, σε μια προαστική κοινωνική δομή. Η αντιπροσώπευση με την έννοια της αστικής δημοσιότητας, π.χ. η

εκπροσώπηση του έθνους ή συγκεκριμένων εντολέων, δεν έχει σε τίποτα να κάνει με την αντιπροσωπευτική δημοσιότητα - αυτή συνδέεται με τη συγκεκριμένη ύπαρξη ενός κυρίου.

Οι φεουδαλικές εξουσίες (η Εκκλησία, ο ηγεμόνας και η τάξη των κυρίων), με τις οποίες συναρτάται αρχικά η αντιπροσωπευτική δημοσιότητα, αποσυντίθενται σε μια μακρά διαδικασία πόλωσης-μέχρι το τέλος του 18ου αιώνα διαλύονται σε ιδιωτικά στοιχεία, απ' τη μία. και σε δημόσια, απ' την άλλη πλευρά. Η θέση της Εκκλησίας αλλάζει σε συνάφεια με τη Μεταρρύθμιση- η δέσμευση προς τη θεική αυθεντία, την οποία αντιπροσωπεύει, δηλαδή η θρησκεία, γίνεται ιδιωτική υπόθεση.

Η λεγόμενη θρησκευτική ελευθερία εξασφαλίζει ιστορικά τον πρώτο χώρο ιδιωτικής αυτονομίας-η ίδια η Εκκλησία συνεχίζει να υπάρχει ως ένα σώμα δημοσίου δικαίου μεταξύ άλλων. Η αντίστοιχη πόλωση της εξουσίας του ηγεμόνα σηματοδοτείται από το διαχωρισμό του δημόσιου προϋπολογισμού από την ιδιωτική περιουσία του άρχοντα. Μαζί με τη γραφειοκρατία και το στρατό (εν μέρει και με τα όργανα απόδοσης δικαιοσύνης) ανεξαρτητοποιούνται οι θεσμοί της δημόσιας εξουσίας απέναντι στην ιδιωτικοποιημένη σφαίρα της αυλής του ηγεμόνα.

Τέλος, τα στοιχεία της κυριαρχίας των κυρίων της γης μετεξελίσσονται σε όργανα της δημόσιας εξουσίας, σε κοινοβούλια (και, απ' την άλλη πλευρά, σε δικαστική εξουσία)- τα στοιχεία των επαγγελματικών τάξεων, στο βαθμό που ενυπάρχουν ήδη στις ενώσεις των πόλεων και σε ορισμένες διαφοροποιήσεις της γαιοκτημονικής τάξης, μετεξελίσσονται στη σφαίρα της αστικής κοινωνίας, η οποία θα αντιπαραταχθεί στο κράτος ως ο φυσικός χώρος της ιδιωτικής αυτονομίας.

Η αντιπροσωπευτική δημοσιότητα περνάει στη νέα σφαίρα της «δημόσιας εξουσίας» που δημιουργείται με τα εθνικά κράτη και τις επικράτειες. Μια συνεχής κρατική δραστηριότητα (διαρκής διοίκηση, μόνιμος στρατός) αντιστοιχεί τώρα στις μόνιμες σχέσεις που αναπτύχθηκαν στο μεταξύ με το χρηματιστήριο και τον τύπο στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων και των ειδήσεων.

Η δημόσια εξουσία παγιώνεται σε απτή αντίπαλη δύναμη για εκείνους που απλώς την υφίστανται, βρίσκοντας σ' αυτήν κατ' αρχάς μόνο έναν αρνητικό καθορισμό. Αυτοί είναι οι «ιδιώτες», οι οποίοι είναι αποκλεισμένοι από τη δημόσια εξουσία, επειδή δεν κατέχουν κάποιο αξίωμα.

Το «δημόσιο» δεν αναφέρεται πλέον στην αντιπροσωπευτική αυλή ενός προσώπου που διαθέτει εξουσία, αλλά στο ρυθμισμένο με βάση αρμοδιότητες και εφοδιασμένο με το μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης βίας μηχανισμό. Οι ιδιώτες που υπάγονται στο κράτος σχηματίζουν, ως αποδέκτες αυτής της δημόσιας εξουσίας, το κοινό.

Απ' τη μία πλευρά, η κοινωνία, που κατά κάποιον τρόπο αντιπαράταχτηκε στο κράτος, είναι σαφώς διαχωρισμένη από τη δημόσια εξουσία, ως ένας ιδιωτικός χώρος-απ' την άλλη πλευρά, έχει μετατραπεί σε υπόθεση δημόσιου ενδιαφέροντος, στο βαθμό που στην πορεία της αναδυόμενης οικονομίας της αγοράς, η αναπαραγωγή της ζωής υπερέβη τα όρια της ιδιωτικής εξουσίας εντός του οίκου. Η αστική δημοσιότητα μπορεί να νοηθεί ως η σφαίρα των συγκεντρωμένων σε κοινό ιδιωτών. Αυτοί γρήγορα θα διεκδικήσουν τη διοικητικά ρυθμισμένη δημοσιότητα των «εφημερίδων της διανοήσης» ενάντια στην ίδια τη δημόσια εξουσία, προκειμένου να αντιπαρατεθούν μαζί της, στηριγμένοι σε ηθικά και κριτικά εβδομαδιαία περιοδικά, γύρω από τους γενικούς κανόνες των ανταλλαγών στην κατ' αρχήν ιδιωτικοποιημένη, αλλά δημόσια σημαντική, σφαίρα της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και της εργασίας.

2.7.3. Το φιλελεύθερο μοντέλο της δημοσιότητας

Ιδιάζον και χωρίς ιστορικό πρότυπο είναι το μέσο αυτής της αντιπαράθεσης - η δημόσια συζήτηση. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, οι τάξεις διαπραγματεύονταν με τους ηγεμόνες τους συμβόλαια, μέσω των οποίων καθορίζονταν κατά περίπτωση οι εξουσιαστικές αξιώσεις. Ως γνωστόν, με τη στρατικοποίηση της εξουσίας του ηγεμόνα μέσω του κοινοβουλίου, αυτή η εξέλιξη πήρε μια διαφορετική τροπή στην Αγγλία σε σχέση με την ηπειρωτική Ευρώπη, όπου έχουμε την υπαγωγή των νομοκατεστημένων τάξεων στο μονάρχη.

Τώρα, η «τρίτη τάξη» διαρρηγνύει αυτό τον τρόπο της εξισορρόπησης των εξουσιών, γιατί δεν μπορεί πια να εδραιωθεί ως κυρίαρχη τάξη. Πάνω στη βάση της συναλλακτικής οικονομίας δεν ήταν πλέον δυνατός ένας διαμοιρασμός της κυριαρχίας μέσω του καθορισμού των δικαιωμάτων των κυρίων (ελευθερίες των νομοκατεστημένων τάξεων) - γιατί η ιδιωτικοδικαιική εξουσία διάθεσης της

καπιταλιστικής ιδιοκτησίας είναι απολίτικη. Οι αστοί είναι ιδιώτες ως τέτοιοι δεν «κυριαρχούν».

Γι' αυτό και οι αξιώσεις ισχύος τους απέναντι στη δημόσια εξουσία δεν στρέφονται ενάντια στη συγκέντρωση της κυριαρχίας, η οποία θα έπρεπε να «μοιραστεί». Μάλλον υπονομεύουν την αρχή της υπάρχουσας κυριαρχίας. Η αρχή του ελέγχου, που της αντιπαραθέτει το αστικό κοινό, δηλαδή ακριβώς η δημοσιότητα, θέλει, να αλλάξει την κυριαρχία ως τέτοια, και όχι μόνο να αντικαταστήσει μια νομιμοποιητική βάση με μια άλλη.

Στα πρώτα σύγχρονα συντάγματα, οι ενότητες του καταλόγου των βασικών δικαιωμάτων αντικαθρεπίζουν το φιλελεύθερο μοντέλο της δημοσιότητας: εγγυώνται την κοινωνία ως σφαίρα ιδιωτικής αυτονομίας απέναντι της μια περιορισμένη σε λίγες λειτουργίες δημόσια εξουσία και, τρόπον τινά μεταξύ των δύο αυτών σφαιρών, τον χώρο των συγκεντρωμένων σε κοινό ιδιωτών, που ως πολίτες μεταφέρουν στο κράτος τις ανάγκες της αστικής κοινωνίας, έτσι ώστε με τα μέσα αυτής της δημοσιότητας να κάνουν, σύμφωνα με το ιδεώδες, την πολιτική αυθεντία «ορθολογική».

Υπό τις προϋποθέσεις μιας κοινωνίας της ελεύθερης εμπορευματικής κυκλοφορίας, το γενικό συμφέρον που θα έδινε το μέτρο αυτής της ορθολογικότητας φαινόταν να εξασφαλίζεται εφόσον οι συναλλαγές των ιδιωτών θα χειραφετούνταν στην αγορά από τις κοινωνικές εξουσίες και στη δημοσιότητα από τον πολιτικό καταναγκασμό.

Σημαντικό ρόλο αναλαμβάνει την ίδια εποχή ο καθημερινός πολιτικός τύπος. Η παλαιά ειδησεογραφία αποκτά στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα ένα σοβαρό ανταγωνιστή, την αρθρογραφούσα δημοσιογραφία. Ο Karl Buecher αρθρογραφεί ως εξής αυτήν την εξέλιξη: «Από απλές επιχειρήσεις δημοσίευσης ειδήσεων, οι εφημερίδες έγιναν και φορείς και καθοδηγητές της κοινής γνώμης, αγωνιστικά μέσα της πολιτικής των κομμάτων.

Σε ότι αφορά την εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης, αυτό είχε ως συνέπεια την παρεμβολή μεταξύ της συλλογής ειδήσεων και της δημοσίευσης τους ενός νέου μέλους: της σύνταξης. Για τον εκδότη εφημερίδας, όμως, είχε τη σημασία ότι από πωλητής νέων ειδήσεων έγινε έμπορος με δημόσια γνώμη».

Οι εκδότες εξασφάλιζαν στην εφημερίδα την εμπορική βάση. χωρίς ωστόσο να την εμπορευματοποιούν ως τέτοια. Ο τύπος παρέμεινε ένας θεσμός του ίδιου του κοινού, ο οποίος ενεργούσε διαμεσολαβώντας και ενισχύοντας τη δημόσια συζήτηση, όχι πια ως απλό όργανο της μετάδοσης ειδήσεων, αλλά όχι ακόμα και ως μέσο μιας καταναλωτικής κουλτούρας.

Αυτό το είδος του τύπου παρατηρείται κυρίως σε επαναστατικές εποχές, όταν ξεφυτρώνουν ξαφνικά οι εφημερίδες των πιο μικρών πολιτικών ομάδων και ενώσεων, όπως στο Παρίσι του 1789.

Μετά απ' αυτό μπορεί να εγκαταλείψει την πολεμική του στάση και να ασχοληθεί με τις ευκαιρίες για κέρδος, που ανοίγονται σε μια εμπορική επιχείρηση. Στην Αγγλία, στη Γαλλία και στις ΗΠΑ. μια τέτοια εξέλιξη από τον τύπο πεποιθήσεων στον εμπορικό τύπο δρομολογείται σχεδόν ταυτοχρόνως, στη διάρκεια της δεκαετίας του '30 του 19ου αιώνα. Στην πορεία από τη δημοσιογραφία των αρθρογραφούντων ιδιωτών στη δημόσια παροχή υπηρεσιών των μέσων μαζικής επικοινωνίας, η σφαίρα της δημοσιότητας αλλάζει μέσω της εισόδου ιδιωτικών συμφερόντων, τα οποία εκφράζονται σ' αυτήν με προνομιακό τρόπο.

2.7.4. Η δημοσιότητα στις κοινωνικοκρατικές μαζικές δημοκρατίες

Το φιλελεύθερο μοντέλο της δημοσιότητας είναι ακόμα και σήμερα διδακτικό σε ότι αφορά την κανονιστική αξίωση των επιταγών δημοσιότητας - αλλά δεν μπορεί να εφαρμοστεί στις πραγματικές συνθήκες μιας βιομηχανικά προοδευμένης και κοινωνικοκρατικά συντεταγμένης μαζικής δημοκρατίας. Από τη μία περιείχε ανέκαθεν ιδεολογικούς καθορισμούς, απ' την άλλη έχουν αλλάξει ριζικά οι κοινωνικές προϋποθέσεις, στις οποίες μπορούσαν αυτοί (οι καθορισμοί), παρ' όλα αυτά, να στηριχθούν.

Και μόνο οι μορφές εμφάνισης της δημοσιότητας άρχισαν να αλλάζουν με το κίνημα των Χαρτιστών στην Αγγλία, με την επανάσταση του Φλεβάρη στη Γαλλία. Μέσω της εξάπλωσης του τύπου και της προπαγάνδας, το κενό διευρύνθηκε πέρα από τα όρια της αστικής τάξης. Μαζί με την κοινωνική αποκλειστικότητα του έχασε επίσης

την ενότητα που εξασφάλιζαν οι χώροι κοινωνικής συναναστροφής και ένα σχετικά υψηλό επίπεδο παιδείας.

Οι συγκρούσεις, που μέχρι εκείνη τη στιγμή απωθούνταν στην ιδιωτική σφαίρα, εισέβαλλαν τώρα στη δημοσιότητα συλλογικές ανάγκες, οι οποίες δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από μια αυτορρυθμιζόμενη αγορά, τείνουν προς μια ρύθμιση μέσω του κράτους.

Η δημοσιότητα, που τώρα πρέπει να διαμεσολαβήσει αυτά τα αιτήματα, μετατρέπεται σε πεδίο ανταγωνισμού συμφερόντων με τις βάνουσες μορφές της βίαιης αντιπαράθεσης. Νόμοι, οι οποίοι διαμορφώνονται εμφανώς υπό την «πίεση του δρόμου», δύσκολα μπορούν πια να αποδοθούν στη συναίνεση που παράγει η δημόσια συζήτηση των ιδιωτών αντιστοιχούν λιγότερο ή περισσότερο ανοιχτά στο συμβιβασμό μεταξύ αντιμαχόμενων ιδιωτικών συμφερόντων.

Σήμερα, στην πολιτική δημοσιότητα δραστηριοποιούνται κοινωνικές οργανώσεις που αναφέρονται στο κράτος, είτε μέσω των κομμάτων είτε άμεσα σε σύμπραξη με τη δημόσια διοίκηση. Με τη διαπλοκή του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα δεν είναι μόνο οι πολιτικές αρχές αυτές που αναλαμβάνουν ορισμένες λειτουργίες στη σφαίρα της εμπορευματικής κυκλοφορίας και της κοινωνικής εργασίας, αλλά και, αντιστρόφως, κοινωνικές δυνάμεις αναλαμβάνουν πολιτικές λειτουργίες. Αυτό οδηγεί σε ένα είδος «επαναφεουδαλοποίησης» της δημοσιότητας.

Οι μεγάλες οργανώσεις επιδιώκουν πολιτικούς συμβιβασμούς μεταξύ τους και με το κράτος, κατά το δυνατόν με αποκλεισμό της δημοσιότητας ταυτοχρόνως πρέπει να εξασφαλίζουν τουλάχιστον τη δημοψηφισματική συγκατάθεση των μαζών, μέσω της ανάπτυξης μιας δημοσιότητας εντυπώσεων.

Η πολιτική δημοσιότητα του κοινωνικού κράτους χαρακτηρίζεται από μια ιδιάζουσα αποδυνάμωση των κριτικών της λειτουργιών. Την ώρα που κάποτε η δημοσιότητα προσώπων ή πραγμάτων στόχευε στο να τα υποβάλει στη δημόσια κρίση και να κάνει τις πολιτικές αποφάσεις αναθεωρήσιμες εν όψει της κοινής γνώμης, σήμερα αρκετά συχνά μετατρέπεται σε βοήθημα της μυστικής πολιτικής των ενδιαφερόμενων πλευρών - ως publicity παρέχει σε πρόσωπα ή πράγματα δημόσιο γόητρο,

καθιστώντας τα έτσι ικανά να τύχουν επιδοκιμασίας μέσα σε ένα κλίμα μη δημόσιας κοινής γνώμης.

Και μόνο η έκφραση «δουλειά δημοσιότητας» προδίδει το γεγονός ότι η δημοσιότητα, που παλιότερα προέκυπτε από την κοινωνική δομή, τώρα πρέπει να παράγεται τεχνητά, με ιδιαίτερη προσπάθεια και ανάλογα με την περίπτωση. Αυτή η αλλαγή των λειτουργιών αφορά και την κεντρική σχέση μεταξύ του κοινού, των κομμάτων και του κοινοβουλίου.

Σε αυτή την πραγματική τάση αποδυνάμωσης της δημοσιότητας ως αρχής αντιτίθεται, ωστόσο, ο κοινωνικοκρατικός επαναπροσδιορισμός της λειτουργίας των βασικών δικαιωμάτων: η επιταγή της δημοσιότητας επεκτείνεται από τα όργανα του κράτους σε όλες τις οργανώσεις που δρουν σε αναφορά προς το κράτος. Στο μέτρο που αυτή η επιταγή θα πραγματοποιούνταν, ένα κοινό οργανωμένων ιδιωτών θα έπαιρνε τη θέση ενός όχι πλέον άθικτου κοινού ατομικά κινούμενων ιδιωτών.

Υπό τις σημερινές συνθήκες, μόνο αυτοί θα μπορούσαν να συμμετάσχουν αποτελεσματικά σε μια διαδικασία δημόσιας επικοινωνίας, μέσω των καναλιών της εσωκομματικής και της ενδοσωματειακής δημοσιότητας και στη βάση της δημοσιότητας που ενεργοποιείται χάριν των συναλλαγών μεταξύ οργανώσεων και κράτους. Η ιδέα της δημοσιότητας σηματοδοτούσε έναν εξορθολογισμό της κυριαρχίας μέσω των δημόσιων συζητήσεων μεταξύ ιδιωτών.

Αυτή η ιδέα που διατηρείται στις κοινωνικοκρατικές μαζικές δημοκρατίες κινδυνεύει να αποσυντεθεί εξαιτίας της δομικής αλλαγής της ίδιας της δημοσιότητας. Σήμερα, σε μια μεταλλαγμένη βάση, θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο ως εξορθολογισμός της κοινωνικής και πολιτικής άσκησης της εξουσίας κάτω από τον αμοιβαίο έλεγχο ανταγωνιζόμενων οργανώσεων, που τόσο στην εσωτερική τους δομή όσο και στις σχέσεις τους με το κράτος και μεταξύ τους δεσμεύονται απ' την αρχή της δημοσιότητας.

2.7.5. Η συμβολή του Richard Sennett στην κατανόηση του δημόσιου χώρου

Στο βιβλίο του *The Fall of Public Man*, ο Sennett, καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, και εκπρόσωπος της γενιάς της New Left, αναλύει τις σχέσεις ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας κατά έναν τρόπο που διαφέρει από άλλες, πλέον καθιερωμένες, προσεγγίσεις με προεξάρχουσα εκείνη του Habermas (1989) αλλά και της Hannah Arendt (1958)²⁶.

Επιχειρώντας μια συμπύκνωση, του όλου εγχειρήματος του συγγραφέα θα λέγαμε τα εξής: Ο Sennett ξεκινά από το αυτονόητο ότι ως κοινωνικά όντα ζούμε δύο ζωές: μία ιδιωτική και μία δημόσια. Αλλά τα κριτήρια τα οποία έχουμε και τηρούμε στην ιδιωτική ζωή δεν μπορούν να βρουν εφαρμογή, και δεν είναι δυνατόν να βρουν εφαρμογή, στη δημόσια σφαίρα. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε να είμαστε και ειλικρινείς στη δημόσια ζωή. Στη βάση αυτής της αυτονόητης διάκρισης, ο Sennett προσπαθεί να κατασκευάσει μια «θεωρία της έκφρασης» (a theory of expression). Μέσω αυτής της θεωρίας ο συγγραφέας προσπαθεί να ανασυγκροτήσει μια τέχνη χειρισμού της παρουσίας στο δημόσιο χώρο, η οποία δεν στερείται συναίσθησης. Ως ξένοι ανάμεσα σε ξένους και τηρώντας μιαν απόσταση τόσο από το εγώ όσο και από τους άλλους, είναι δυνατόν να αντλήσουμε ικανοποίηση και να επενδύσουμε στις συναναστροφές μας στο δημόσιο χώρο με ηθικό περιεχόμενο. Αρκεί σ' αυτό το περιεχόμενο να μην αναμεταφράζονται οι ηθικές δεσμεύσεις που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις οικειότητας του ιδιωτικού χώρου. Και τούτο διότι η κατάργηση της διαφοράς των διαφορετικών τύπων και κωδίκων έκφρασης στο δημόσιο και τον ιδιωτικό βίο είναι για τον Sennett μια πολιτισμική παλινδρόμηση, η κοινωνία παύει να είναι «εξευγενισμένη» και «πολιτισμένη» (υπό την έννοια που όρισε τις έννοιες αυτές ο Norbert Elias, στον οποίο ωστόσο ο Sennett δεν

²⁶ Είναι αξιοπερίεργο πως ο Sennett δεν αναφέρεται στους δύο αυτούς συγγραφείς, δεδομένου ότι αρκετά θα μπορούσαν να συνδυασθούν με την ανάλυση του Habermas. Βεβαίως ο Sennett κάνει ιστορική μάκρο και μικρο-κοινωνιολογία, ενώ ο Habermas αναλύει το ζήτημα του μετασχηματισμού της δημόσιας κυρίως από τη σκοπιά της κοινωνικής θεωρίας και της πολιτικής φιλοσοφίας. Από την άλλη μεριά, θα μπορούσε κανείς να εντοπίσει έναν παραλληλισμό ανάμεσα στην προσέγγιση του Sennett και εκείνης της Arendt: Η Arendt κάνει την ανάλυσή της έχοντας ως θεωρητική εκκίνηση την Αρχαία Ελλάδα και εστιάζει στην αντιστροφή της εσωτερικής διάρθρωσης της Vita Activa. Η αντιστροφή αυτή οδηγεί σε μία σύμμετρη του δημόσιου και του ιδιωτικού χώρου, δηλ. ουσιαστικά σε μια καταστροφή των ορίων, σε αυτό που η ίδια ονομάζει «κοινωνία». Αλλά και ο Sennett καταλήγει στο ίδιο συμπέρασμα, στο ότι, δηλαδή, έχουμε μια καταστροφή τόσο της δημόσιας όσο και της ιδιωτικής σφαίρας, μόνο που σε αυτό καταλήγει εξετάζοντας το 18ο και 19ο αιώνα.

αναφέρεται). Το ζήτημα για τον Sennett έγκειται στο ότι δεν είναι αρκετό να αισθάνεται κανείς στο δημόσιο χώρο «γνήσια», ακριβώς διότι από το συναίσθημα αυτό δεν έπεται ότι η έκφραση και η δημόσια συμπεριφορά θα ακολουθήσει αυτομάτως. Η έκφραση, λοιπόν, της αυθεντικότητας, είναι ζήτημα τέχνης και πολιτισμού, κάτι στο οποίο το υποκείμενο θα όφειλε να ασκηθεί.

Για τον αμερικανό κοινωνιολόγο, όμως, η τέχνη αυτή φαίνεται όχι απλώς να έχει αποδυναμωθεί, αλλά να έχει πλέον χαθεί ανεπιστρεπτί (1976: 313 επόμενα & 1999: 394 επόμενα). Η απώλεια αυτή συντελείται με το πέρασμα από το 18ο στο 19ο αιώνα, κατά τη μετάβαση, δηλαδή, από το *ancient regime* στη νεωτερικότητα. Στην κοινωνική συναναστροφή στον δημόσιο βίο δεν παίζει ρόλο πλέον τι κάνει κανείς, αλλά ποιος είναι αυτός που το κάνει. Σε αυτή τη μετατόπιση συμπυκνώνονται τεράστιες αλλαγές που οφείλονται σε δύο μείζονες μακρο-δομικούς παράγοντες: 1) στην έλευση του καπιταλισμού, και 2) στην αλλαγή σε αυτό που ο ίδιος ονομάζει «εγκοσμιότητα».

Με την τελική επικράτηση του καπιταλισμού δεν δεσπόζει απλώς η ανταλλακτική σχέση ως οργανωτική αρχή της κοινωνίας, αλλά και ο μαζικο-αστυακός τρόπος ζωής, ο οποίος διαφέρει σχεδόν πλήρως από εκείνον του παλαιού καθεστώτος²⁷. Ενώ στο 18ο αιώνα οι πόλεις με τις πλατείες, τα βουλευτάρια και τις λεωφόρους, ήταν έτσι διαμορφωμένες ώστε να επιτρέπεται η συναναστροφή ξένων μεταξύ τους ατόμων, από το 19ο αιώνα και μετά στις πόλεις οι ανοικτοί χώροι είναι χώροι για να διαβαίνουν οι άνθρωποι, παρά για να μένουν και να συναναστρέφονται. Στο παλαιό καθεστώς του κοσμοπολιτισμού στο δημόσιο χώρο, που διανοίγει η πολεοδομική συγκρότηση του κατασκευασμένου περιβάλλοντος, επιτρέπεται η συναναστροφή μεταξύ ξένων (*strangers*) που δεν νοιώθουν αλλότριτοι (*aliens*). Ο ξένος, εδώ δεν ήταν ο παρείσακτος, αλλά ο κοσμοπολίτης. Στην πόλη του 18ου αιώνα οι ξένοι γνώριζαν την τέχνη του να επενδύουν ένα κάποιο πάθος στη σχέση τους απέναντι στον άλλον και, κυρίως, να αναλαμβάνουν με μεγαλοθυμία το ρίσκο της διάψευσης. Σ' εκείνη την πόλη συναναστρέφονταν ξένοι, που καλούνταν να διαχειριστούν τα συναισθήματα και τις συγκινήσεις τους με έναν τρόπο πολιτισμένα προσφιλή, πλην όμως όχι τόσο οικείο, ώστε να χαθεί η απόσταση του ενός από τον άλλον, κυρίως δε όμως η

²⁷ Να υπενθυμίσουμε εδώ ότι ο Sennett, όπως και σε άλλα βιβλία, δίνει και εδώ ιδιαίτερη έμφαση στην κοινωνιολογία της πόλης (*urban sociology*).

αίσθηση της αυτο-απόστασης (self - distance). Στην πόλη του 18ου αιώνα υπήρχε ένα συνεχές ανάμεσα στην αγορά, το θέατρο και τη δημόσια παρουσία, όπου οι άνθρωποι διεκπεραίωναν ρόλους από τους οποίους αντλούσαν ικανοποίηση και δια των οποίων παρίσταναν συναισθήματα²⁸. Ο Ευρωπαϊκός 18ος αιώνας ουσιαστικά συνδυάζει την υποκριτική με την αυθορμησία: το άτομο εκφράζει τόσες και τέτοιες συγκινήσεις στο δημόσιο χώρο ώστε να διατηρεί το προσωπίο του ξένου χωρίς να το αναγορεύει σε σύμβολο αλλότριας ιδιότητας.

Όλα αυτά αλλάζουν άρδην με το πέρασμα στο 19ο αιώνα και την επικράτηση του καπιταλισμού. Οι πόλεις μεγεθύνονται απότομα, πολλαπλασιάζονται οι πολυκατοικίες, η παραγωγή αυξάνει κατακόρυφα και η κατανάλωση αρχίζει να αποκτά μαζικό χαρακτήρα με την κατάργηση των υπαίθρων αγορών και την δημιουργία των πολυκαταστημάτων (στα οποία καθιερώθηκε για πρώτη φορά αφενός μεν η έκθεση των αγαθών σε γυάλινες προθήκες, αφετέρου δε η δυνατότητα του πελάτη να τα επισκεφθεί δίχως να είναι υποχρεωμένος να αγοράσει). Ο συνωστισμός που επήλθε με τον βιομηχανικό καπιταλισμό, συνοδευόμενος από ολοένα και μεγαλύτερη γραφειοκρατία στον τρόπο της πολιτικής κυριαρχίας, είχε ως συνέπεια μια δημόσια ζωή περισσότερο έντονη και λιγότερο κοινωνική. «Οι άνθρωποι σιγά-σιγά έχασαν την αμοιβαία λειτουργική επαφή τους εκτός οικίας. Υπήρχαν περισσότεροι ξένοι και ήσαν πιο απομονωμένοι» (1976: 135 & 1999: 178).

Έτσι, στο νέο αστυακό περιβάλλον, που βεβαίως οξύνθηκε πολύ περισσότερο στον 20ο αιώνα, αυξάνει η ορατότητα και μειώνεται η κοινωνικότητα. Οι χώροι εργασίας σχεδιάζονται έτσι, ώστε να επιτρέπεται η αλληλο-παρατήρηση και ταυτόχρονα η

²⁸ Ασκώντας κριτική στον Goffman, ο Sennett αναφέρει (1976: 35-6 & 1999: 6-58) ότι η παραδοσιακή κοινωνιολογική ανάλυση των ρόλων, και μάλιστα των ρόλων στο δημόσιο χώρο, παραγνωρίζει τελείως τα συναισθήματα. Κατά την άποψή του, η παραδοσιακή ανάλυση παραμένει σε ένα επίπεδο ορθολογικό και δεν μπαίνει στο βάθος ακριβώς διότι επηρεασμένη από τον Goffman (ο οποίος είναι ένας ισορροπιστής) θεωρεί ότι όλα στην κοινωνία είναι μικρο-ρυθμίσεις εν καταστάσει. Προκειμένου να αποτρέψει την εντροπία, στον Goffman το άτομο καθίσταται ζογκλέρ, ένας ισορροπιστής ερεθισμάτων και αλληλενεργειών όπου στις συμβολικές μικροσυναναστροφές του προσπαθεί διαρκώς να προσαρμόζεται, χωρίς, όμως, τελικά και ουσιαστικά να αισθάνεται: «Στον κόσμο του Goffman, οι άνθρωποι έχουν συμπεριφορές, όχι όμως και εμπειρίες».

απομόνωση εν μέσω κοινής θέας²⁹. Οι άνθρωποι ήλθαν πιο κοντά αλλά ταυτόχρονα έχασαν την ικανότητα να επικοινωνούν στο δημόσιο χώρο. Η ισορροπία δημόσιας και ιδιωτικής γεωγραφίας που υπήρχε στο Διαφωτισμό ανατρέπεται και η κοινωνία καθίσταται μια κοινωνία της οικειότητας, μια κοινωνία που καταστρέφεται και το ιδιωτικό και το δημόσιο.

Η «κοινωνία της οικειότητας» όμως δεν θα μπορούσε να αναδυθεί μόνο μέσω των μεταβολών στο υλικό υπόστρωμα του βιομηχανικού καπιταλισμού. Απολύτως απαραίτητη συνισταμένη της όλης δυναμικής υπήρξε και η αλλαγή στην εγκοσμιότητα (secularity). Κατ' αρχήν «εγκοσμιότητα» στον Sennett είναι η πεποίθηση που έχουμε ενόσω ζούμε σχετικά με το γιατί τα πράγματα είναι όπως είναι (1976: 21 & 1999: 37). Ορίζει, δηλαδή, την έννοια αυτή όχι τόσο βάσει της διάκρισης ιερού και εγκόσμιου, όσο με όρους κοσμοαντίληψης. «Εγκοσμιότητα» για τον Sennett είναι η κατανόηση της σύνολης φυσικής τάξης των πραγμάτων. Έτσι, στο 18ο αιώνα η διάκριση (και η ισορροπία συνάμα) του ιδιωτικού από το δημόσιο χώρο ήταν κάτι που ενέπιπτε στη φυσική Τάξη. Το ότι τα ιδιωτικά συναισθήματα ανήκουν στην οικογένεια ενώ το να συμπεριφέρεσαι πολιτισμένα με ξένους και να επιτελείς ρόλους είναι μέρος του πολιτισμού, θεσμιζόταν ως μια αρχή που δεν ετίθετο σε αμφισβήτηση. Η οικογένεια ήταν στο μέρος της φύσης, το εκτός πολιτισμού τμήμα της ανθρώπινης κατάστασης, το δημόσιο ήταν στο μέρος του πολιτισμού και η κατανομή αυτή αντικατόπτριζε τη φυσική τάξη των πραγμάτων³⁰.

Η εγκοσμιότητα που εμφανίσθηκε κατά το 19ο αιώνα ήταν αρκετά διαφορετική. Βοηθώντας του θετικισμού και του εμπειρισμού, η φυσική και, κυρίως, η κοινωνική πραγματικότητα, οριζόταν και θεσμιζόταν στη βάση του άμεσου, του απτού γεγονότος, της αδιαμεσολάβητης αισθαντικότητας. Τα γεγονότα, οι συμπεριφορές και οι συγκινήσεις δεν εντάσσονταν σε μια υπερβατική φυσική τάξη πραγμάτων. Αποκτούσαν ένα αυθύπαρκτο νόημα έτσι, ώστε όλα να αξίζουν να μελετηθούν στις λεπτομέρειές τους και κάθε τι να είναι δυναμικά σημαντικό. Αυτή η αναδόμηση του

²⁹ Μολονότι ο Sennett ουδέποτε αναφέρεται στον Foucault, είναι σαφές ότι η ανάλυσή του παραπέμπει στη πανοπτική μεταφορά του γάλλου στοχαστή, ως τρόπου οργάνωσης της νεωτερικής κοινωνίας.

³⁰ Κατά τον ίδιο περίπου τρόπο που στην αρχαία πόλη-κράτος, κατά την Arendt, ο οίκος ανήκε στην ιδιωτική σφαίρα και η (πολιτική) δράση στη δημόσια.

κώδικα της εγκόσμιας γνώσης επέφερε, κατά τον Sennett , σημαντικές επιδράσεις στη δημόσια ζωή: Εφόσον όλα αποκτούν αυτοδύναμη σημασία καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο να χαραχθεί μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε ότι σχετίζεται με τις ανάγκες των ατόμων και σε ότι είναι απρόσωπο και ανεξάρτητο από το άμεσο πεδίο της ατομικής-υποκειμενικής εμπειρίας. Αυτή ακριβώς η αδυναμία διαχωρισμού του προσωπικού από το απρόσωπο οδήγησε τον νεωτερικό άνθρωπο του 19ου αιώνα στο να δίνει σημασία στο υποκείμενο της πράξης και όχι στο πραχθέν. Δεν έχει πλέον τόσο σημασία τι κάνει κανείς όσο το κίνητρο της συμπεριφοράς του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος ο συγγραφέας, «η προσωπικότητα παρουσιάστηκε στο δημόσιο χώρο επειδή μια νέα μη θρησκευτική κοσμοθεώρηση εμφανίστηκε. Αυτή η κοσμοθεώρηση αντικατέστησε μια Τάξη της Φύσης με μια διευθέτηση των φυσικών φαινομένων. Η πίστη στην πρώτη εκδηλώθηκε αφ' ης στιγμής ένα γεγονός ή συμβάν μπορούσε να μπει σ' ένα γενικό σχήμα. Η πίστη στη δεύτερη άρχισε πρωιμότερα, όταν το γεγονός ή συμβάν γινόταν κατανοητό, κι έτσι έδειχνε πραγματικό, καθ' αυτό και αφ' εαυτού. Η πρώτη ήταν ένα δόγμα υπέρβασης της εγκοσμιότητας, η δεύτερη ένα δόγμα εμμένειας στην εγκοσμιότητα.

Υπό αυτές τις συνθήκες αίρεται η ίδια η αρχή της διάκρισης μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Και τούτο διότι οτιδήποτε συντελείται στη δημόσια σφαίρα αποτιμάται με όρους ιδιωτικούς και ψυχολογικούς: «ποια τα κίνητρα του δράστη, πόσο αυθεντική είναι η εμπειρία του και πόσο αληθινή είναι η έκφρασή του;». Στη διαμόρφωση των κριτηρίων αυτών συνέβαλλε ουσιαστικά και ο Ρομαντισμός, ο οποίος, ως κριτική της καπιταλιστικής κοινωνίας, προέταξε την αξία του αυθεντικού εαυτού και της αμεσότητας των ανθρωπίνων σχέσεων απέναντι στην αλλοτρίωση των δυνάμεων της αγοράς και προώθησε τον ψυχολογισμό. Στο ρομαντικό τρόπο σκέψης, ο αυθεντικός και γνήσιος εαυτός υπάρχει μόνο στην επικράτεια της οικειότητας των αδιαμεσολάβητων, υποτίθεται, σχέσεων. Εδώ ακριβώς όμως ο Sennett διαπιστώνει ένα μπλοκάρισμα καίριας σημασίας: Εφόσον απωλέσθηκε η κριτηριολογία της Τάξης της Φύσης και τα πάντα μπορεί να είναι σημαντικά, δεν μπορώ να είμαι σίγουρος για την τελική μου επιλογή, αφού σε τελευταία ανάλυση αδυνατώ να τα εξετάσω όλα. Ταυτόχρονα, επειδή η αυτο-αποκάλυψη και τα προσωπικά εσωτερικά κίνητρα αναγορεύθηκαν σε ύπατο κριτήριο της δημόσιας παρουσίας, αναστέλλεται διαρκώς η έκφραση στο δημόσιο χώρο, αφού το υποκείμενο δεν γνωρίζει αν αυτό που θα εξωτερικεύσει θα είναι πράγματι ο αληθινός εαυτός του.

Από τη μια μεριά, λοιπόν, το άτομο καλείται να εκφράσει με αμεσότητα, οικειότητα και αυθεντικό τρόπο τον εσωτερικό εαυτό του δημοσίως, μια και οι αυτο-αποστασιοποιημένοι ρόλοι της δημόσιας σφαίρας του 18ου αιώνα δεν εμπνέουν πλέον. Από την άλλη μεριά, όμως, πάσχει από συναισθηματική απαιδευσία, αδυνατεί να γνωρίσει αν αυτό που αισθάνεται είναι όντως όλα όσα μπορεί να εκφράσει. Έτσι, όχι μόνο συγκρατείται και απέχει από κάθε εκδήλωση δημόσιας έκφρασης του εσωτερικού εαυτού (τυπικό παράδειγμα εδώ είναι η πειθαρχημένη βικτωριανή νοοτροπία της ντροπαλοσύνης), αλλά στο τέλος αδυνατεί και να αισθανθεί. Αναστέλλω διαρκώς την απόφαση για το τι θέλω, με αποτέλεσμα στο τέλος να μη θέλω τίποτα και να μην αισθάνομαι τίποτα³¹. Σε αυτό ακριβώς έγκειται το μπλοκάρισμα της «κοινωνίας της οικειότητας»: Ενώ το πρότυπο δημοσιότητας του παλαιού καθεστώτος απαξιώνεται λόγω Ρομαντισμού και ψυχολογισμού, ο νεωτερικός δημόσιος χώρος προσωποποιείται και μετατρέπει τον κοσμοπολίτη σε παθητικό θεατή του συλλογικού βίου, ο οποίος διακατέχεται από την επιθυμία να χρησιμοποιήσει την ψυχική ζωή ως διαφυγή από έναν κενό κοινωνικό κόσμο και συνάμα ως μομφή εναντίον του³². Σύμφωνα με τον Sennett , οι νέες βάσεις της δημόσιας κουλτούρας μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: «φόβος για ακούσια έκθεση του χαρακτήρα, επιβολή της δημόσιας και ιδιωτικής εξεικόνισης, αμυντική αναδίπλωση από αισθήματα, και προϊούσα παθητικότητα» (1976: 194 & 1999: 250).

Ταυτόχρονα, βεβαίως, αλλάζει άρδην η σημασία και η θέση της οικογένειας: Στην κοσμοθεώρηση του παλαιού καθεστώτος η οικογένεια εντασσόταν σε έναν ιδιωτικό χώρο εκτός πολιτισμού. Στο κοινωνικό κοσμοείδωλο του βιομηχανικού

³¹ Ως προς αυτό το σημείο ο Me s trovni c (1997) φαίνεται να επιβεβαιώνει το επιχείρημα του Sennett , παρότι δεν τον αναφέρει στο κείμενό του. Στη σημερινή μεταμοντέρνα κοινωνία των πολλαπλών ταυτοτήτων και του νεο-φουλετισμού, οι πηγές των συγκινήσεών μας είναι αλληλοσυγκρουόμενες και όχι αρκετά ισχυρές ώστε να μας οδηγήσουν σε δράση. Βλέποντας τα πράγματα περικλειστα σε μικρές ιδιωτικοποιημένες σφαίρες, βιώνουμε οιονεί συγκινήσεις που, σε τελευταία ανάλυση, καταστέλλουν την επιθυμία για δράση και κινητοποίηση και αναδεύουν κυνικές και σκεπτικιστικές διαθέσεις..

³² Αναφερόμενος στον David Riesman (1976: 5, 30-31 & 1999: 18, 49-50), ο Sennett διατείνεται ότι ουσιαστικά αντιστρέφει τη γνωστή ερμηνεία του συμπατριώτη του για την πολιτισμική εξέλιξη της Αμερικανικής, αλλά κατ' ουσίαν ολόκληρης της Δυτικής, κοινωνίας από τον τύπο του εσω-κατευθυνόμενου στον τύπο του ετερο-κατευθυνόμενου ανθρώπου. Για τον Sennett η μετάβαση απ το παλαιό καθεστώς στη νεωτερικότητα αντιστοιχεί σε μια μετάβαση από τον εξωστρεφή κοσμοπολίτη στον εσωστρεφή θεατή της δημόσιας ζωής.

καπιταλισμού, όμως, αναγορεύεται σε κέντρο του πολιτισμού που προσφέρει τα πρότυπα αξιολόγησης (αυθεντικότητα, αυτο-έκφραση και οικειότητα) της δημόσιας συμπεριφοράς. Η οικογένεια καθίσταται υπόδειγμα καθορισμού των συγκινησιακά «γνήσιων» σχέσεων. Έτσι, σύμφωνα πάντα με τον Sennett , από τη σύμμιξη ιδιωτικού και δημόσιου χώρου καταστρέφονται αμφότεροι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η ερευνητική διαδικασία που ακολουθήθηκε για την έρευνα της πτυχιακής εργασίας «Δημόσιος Χώρος, Τοπικότητα και Πολιτική Κουλτούρα: Η ιδιότυπη περίπτωση των Μαλίων».

3.1. Σκοπός της έρευνας

Ο σχεδιασμός μιας κοινωνικής έρευνας σε τοπικό επίπεδο περιλαμβάνει την επιλογή του χώρου μελέτης, τη διαμόρφωση της ερευνητικής ομάδας, των ομάδων - στόχου και, τέλος, τη διαμόρφωση ενός πλάνου διεξαγωγής της έρευνας.

Ο Δήμος Μαλίων είναι ένας από τους πιο ενδιαφέροντες στο Νομό Ηρακλείου. Τα τελευταία χρόνια η τοπική κοινωνία διέρχεται μία φάση μετασηματισμού και μετάβασης, εξαιτίας των αλλαγών στην οικονομία και την απασχόληση καθώς και την αύξηση του τουρισμού. Αυτή η απότομη αύξηση του τουρισμού έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην τοπική ταυτότητα και τις αξίες γεγονός που καθιστά την περιοχή ένα ξεχωριστό παράδειγμα για μελέτη.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να εξετάσει και να αναζητήσει τυχόν προβλήματα που προκύπτουν από την μαζική έλευση τουριστών, κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, στην τοπική κοινωνία των Μαλίων και αυτό θα επιτευχθεί μέσα από:

- ✓ Τη μελέτη των βασικών χαρακτηριστικών στο προφίλ των επισκεπτών της περιοχής.
- ✓ Τη διερεύνηση της κοινωνικής οργάνωσης, της ανθρώπινης χρήσης του χώρου (δημόσιου και ιδιωτικού) και της κοινωνικής αλληλόδρασης της τοπικής κοινωνίας.
- ✓ Την ανάδειξη του χαρακτήρα της κοινωνικής κινητικότητας των κατοίκων της περιοχής και των συνεπειών τους στην τοπική κοινωνία.
- ✓ Τις ενδογενείς και εξωγενείς αιτίες του φαινομένου.
- ✓ Την ανάδειξη των στάσεων, αντιλήψεων, προσδοκιών και επιθυμιών των κατοίκων της περιοχής.

Απώτερος σκοπός όλων των παραπάνω είναι να αποκτηθεί ουσιαστική γνώση και κατανόηση των αναγκών της συγκεκριμένης περιοχής, που θα επέτρεπαν τη

διαμόρφωση συμπερασμάτων και προτάσεων. Οι προτάσεις θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν από φορείς λήψης αποφάσεων για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη σχεδίων συστηματικών και ουσιαστικών παρεμβάσεων.

Προκειμένου να οριοθετηθεί το κοινωνικό πρόβλημα της τουριστικής περιοχής των Μαλίων και η σημασία του κοινωνικού μετασχηματισμού διατυπώνονται οι ακόλουθες υποθέσεις:

Υπόθεση 1: Βασικό αίτιο του κοινωνικού μετασχηματισμού της κοινωνίας των Μαλίων υπήρξε η αύξηση του εισοδήματος.

Υπόθεση 2: Το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων επιδρά αρνητικά στην τοπική οικονομία

Υπόθεση 3: Η προστασία του Δημόσιου χώρου συνδέεται περισσότερο με την ενεργοποίηση δράσεων από την Πολιτεία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση και λιγότερο με την ανάληψη πρωτοβουλιών από τους κατοίκους και τις τοπικές επιχειρήσεις.

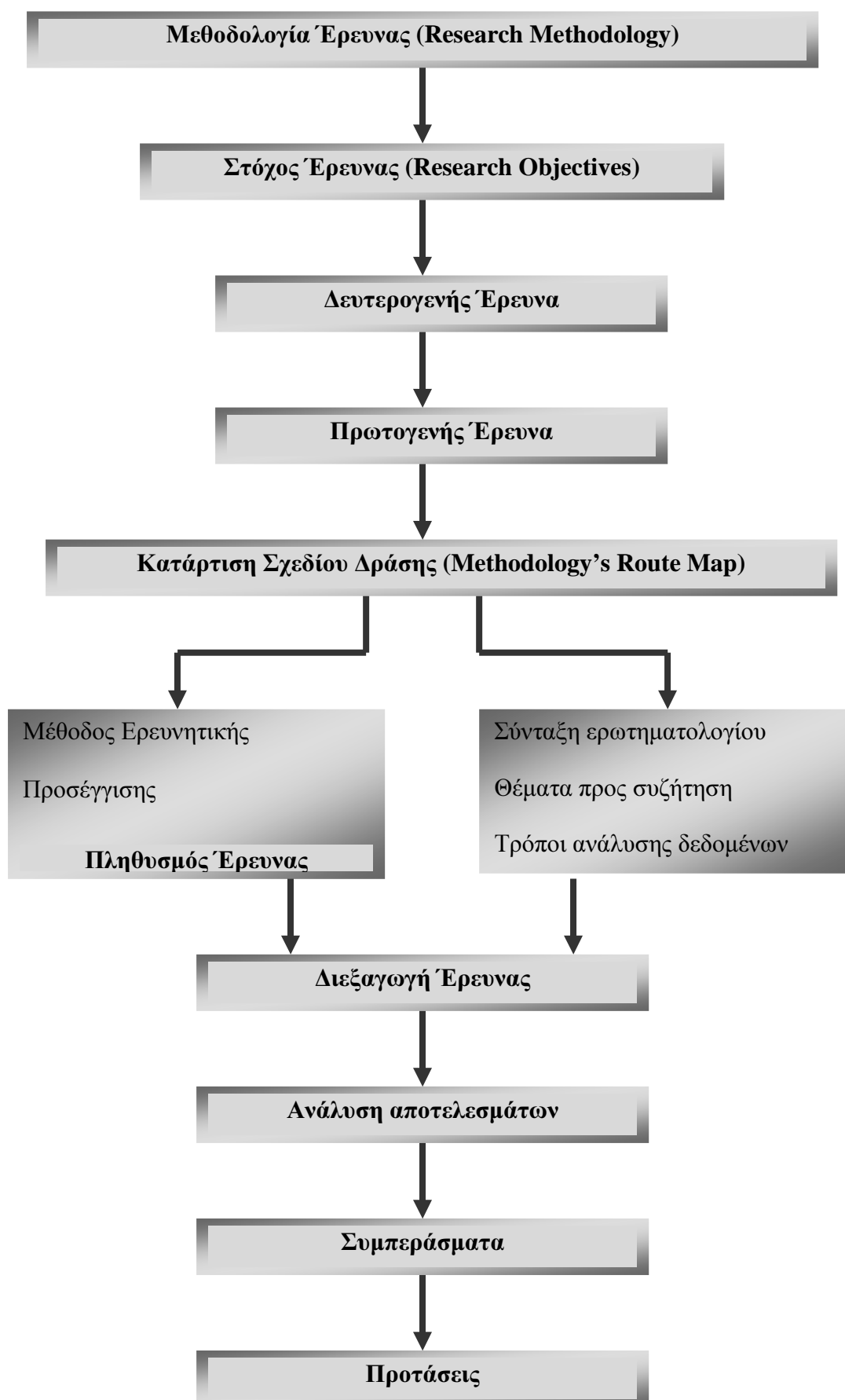
Υπόθεση 4: Ο τρόπος λειτουργίας των Τουριστικών Γραφείων και η συνεργασία τους με τις επιχειρήσεις συνιστούν στη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού των Μαλίων.

Υπόθεση 5: Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λύση του κοινωνικού προβλήματος των Μαλίων είναι ένας νέος κοινωνικός μετασχηματισμός.

3.2 Ερευνητικός σχεδιασμός (Υλικό και Μέθοδος) και οδικός χάρτης της έρευνας

“Η διερεύνηση του θέματος ακολούθησε τρεις διαφορετικές φάσεις της ερευνητικής διαδικασίας όπως αναφέρονται κατά την εφαρμογή της ερευνητικής φάσης” (Σημειώσεις A.G.S.M., 2007), προκειμένου να εντοπίσουμε ό,τι σχετίζεται με τον σχεδιασμό της ερευνητικής διαδικασίας και τη συγκέντρωση των απαραίτητων πρόσθετων στοιχείων.

Προκειμένου να διεκπεραιωθεί το ερευνητικό πρόγραμμα χρησιμοποιήθηκε η διαδικασία έρευνας όπως απεικονίζεται γραφικά στο διάγραμμα που ακολουθεί (Πετράκης, 2007).

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, σημαντική παράμετρος της ερευνητικής διαδικασίας αποτέλεσε ο προσδιορισμός της αξίας των πληροφοριών που αναζητήθηκαν. Στην έρευνά μου κρίθηκε ότι η αξία των πληροφοριών ήταν πράγματι πολύ μεγάλη τουλάχιστον για τον προβληματισμό της εξέλιξης του κοινωνικού προβλήματος και της επίδρασης που αυτό έχει στην τοπική κοινωνία των Μαλίων. Ακολούθησε ο σχεδιασμός του ερευνητικού προγράμματος με την επιλογή του κατάλληλου σχεδιασμού έρευνας που πραγματοποιήθηκε καθώς και η συγκέντρωση δευτερογενών και πρωτογενών πληροφοριών. Αφού ολοκληρώθηκε η δευτερογενής έρευνα και πρωτογενής διερεύνηση, η διαδικασία συνεχίστηκε με την ανάλυση των συγκεντρωθέντων στοιχείων. Κατά συνέπεια τα συμπεράσματα της έρευνας προήλθαν από απαντήσεις οι οποίες κάλυψαν το στόχο της έρευνας και οι οποίες οδήγησαν σε προτάσεις σχετικές με τον στόχο της έρευνάς μου.

3.3. Δευτερογενή στοιχεία: (secondary data)

Δευτερογενή στοιχεία είναι εκείνα που ήδη υπάρχουν αφού έχουν συγκεντρωθεί παλαιότερα για κάποιο άλλο σκοπό, και τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την έρευνα για το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων.

Προκειμένου, λοιπόν να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος από τη συγκέντρωση πληροφοριών οι οποίες μπορούν να αποδειχθούν ελάχιστα χρήσιμες για την πορεία της έρευνας, πραγματοποιήθηκε αρχικά, δευτερογενή έρευνα. Όπως προαναφέρθηκε, σκοπός της δευτερογενής έρευνας ήταν να εξασφαλιστεί πλήρης γνώση του αντικειμένου και να προσδιοριστεί το είδος των πληροφοριών που επιδιώκουμε να αναζητήσουμε. Βασικές πηγές αναζήτησης της δευτερογενούς πληροφόρησης αποτέλεσαν βιβλία διεθνή και εθνικά, ακαδημαϊκά περιοδικά, εφημερίδες, δημοσιεύσεις και αναφορές από τον Δήμο Μαλίων, το Διαδίκτυο και γενικά πηγές που είχαν εντοπιστεί και μπορούσαν να δώσουν χρήσιμες πληροφορίες.

3.4. Πρωτογενής έρευνα

Πρωτογενή στοιχεία είναι εκείνα που δεν είναι διαθέσιμα από καμιά πηγή. Τα πρωτογενή στοιχεία μπορούν να συλλεχτούν περιληπτικά με τους εξής τρόπους:

I. Έρευνα παρατήρησης (observation)

Πρωτογενή στοιχεία μπορούν να συλλεχθούν με παρατήρηση των σχετικών παραγόντων και των συνθηκών που ισχύουν.

II. Έρευνα με ομαδική συζήτηση (focus groups).

Ομάδα συζήτησης είναι μια ομάδα που αποτελείται από 6-10 άτομα τα οποία καλούνται να αφιερώσουν μερικές ώρες με έναν έμπειρο συντονιστή για να συζητήσουν για ένα θέμα.

III. Έρευνα με δημοσκοπήσεις (surveys).

Οι εταιρίες διεξάγουν δημοσκοπήσεις για να ενημερωθούν για τις προκλήσεις των καταναλωτών, για τα παράπονά τους, για την κάλυψη των προσδοκιών τους, για το μερίδιο αγοράς, τις τάσεις κ.λ.π. Οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να γίνουν δημοσκοπήσεις είναι η προσωπική συνέντευξη, η ταχυδρομική έρευνα, η τηλεφωνική επαφή και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Οι δημοσκοπήσεις βασικά χρησιμοποιούν ως εργαλείο συλλογής στοιχείων τα ερωτηματολόγια (Δημητρόπουλος Ε, 2001).

IV. Πειραματική έρευνα (experimental research)

Η πειραματική έρευνα χρησιμοποιεί βασικά εξωγενείς μεταβλητές παρατηρώντας εργαζομένους και μηχανές κατά την ώρα της εργασίας –λειτουργίας τους.

Στη συνέχεια επιλέχθηκε ο πληθυσμός της έρευνας, τα μέγεθος του δείγματος ο τρόπος επαφής, ο τρόπος αναζήτησης και η γεωγραφική κάλυψη.

3.4.1. Ποιοτική έρευνα (qualitative research)

Ποιοτική έρευνα είναι η τεχνική της προσέγγισης η οποία γίνεται σε μικρές ομάδες συγκεκριμένου κοινού (well informed) και αποσκοπεί στον ποιοτικό προσδιορισμό των σχέσεων των μεταβλητών του προβλήματος (Fisher, 2004). Η ποιοτική έρευνα έχει ως στόχο την βαθύτερη διερεύνηση αξιών, στάσεων και εικόνων κυρίως δηλαδή τη σημασία (γιατί) και όχι τη συχνότητα (πόσο συχνά) ενός φαινομένου εστιαζόμενου περισσότερο σε φράσεις και παρατηρήσεις προσπαθώντας να ερμηνεύσει την ανθρώπινη συμπεριφορά .

Με άλλα λόγια, η ποιοτική έρευνα επιβάλλεται οσάκις ο/η ερευνητής/ρια στοχεύει σε μια βαθύτερη διερεύνηση των αιτιών – αντιλήψεων κάποιων τάσεων. Πριν τη συνέντευξη βάθους, η ερευνήτρια απέστειλε μια ενημερωτική επιστολή στην οποία αφού ευχαρίστησε το ειδικό κοινό για την προθυμία της συνεργασίας, τους ενημέρωσε για τον χρόνο αλλά και τους βασικούς άξονες που θα έπρεπε να καλυφθούν. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ποιοτική έρευνα προηγήθηκε της ποσοτικής.

3.4.2. Μέθοδος συγκέντρωσης πρωτογενών στοιχείων (conduct methods)

Η συλλογή πληροφοριών για την τοπική κοινωνία δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας μιας τράπεζας δεδομένων, η οποία μπορεί να αξιοποιηθεί στην παραγωγή πρωτογενούς επιστημονικής γνώσης και κατ' επέκταση να χρησιμοποιηθεί για τον καθορισμό προτεραιοτήτων για μελλοντική δράση στο τοπικό επίπεδο.

Ένα πρώτο ζητούμενο σε κάθε ερευνητική διαδικασία είναι η επιλογή των ομάδων στόχου και των μεθοδολογικών εργαλείων και κατά συνέπεια των τύπων δεδομένων τα οποία θα χρησιμοποιηθούν. Στόχος επιλογής του δείγματος είναι να καθορισθούν άτομα που να μπορούν να δώσουν το δυνατότερο τα πιο πλούσια δεδομένα, γι' αυτό και το δείγμα της παρούσας έρευνας, (ειδικό κοινό) αποτελείται από τον Δήμαρχο Μαλίων κύριο Κ. Λαγουδάκη, τον πρόεδρο των ξενοδόχων και πρώην δήμαρχο Μαλίων κύριο Ν. Λαμπρινό, τον πρώην Υπουργό Τουρισμό και Προέδρου του Minoan International College κύριο Ν. Σκουλά, καθώς και από ένα νεαρό κάτοικο της περιοχής. Πρόκειται για critical cases που αφενός υπερβαίνουν τη συνθήκη του θεωρητικού κορεσμού κι αφετέρου επιτρέπουν την ενδυνάμωση του ευρετικού χαρακτήρα της έρευνας.

Σαν ερευνητική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της συνέντευξης κι αυτό γιατί οι συνεντεύξεις μπορούν να δώσουν μια ακριβέστερη εικόνα των στάσεων και αντιλήψεων, αφού μια συγκεκριμένη ερώτηση προκαλεί την έκφραση γνώμης, κανόνων και στάσεων απέναντι στις επικρατούσες αξίες και μέσω των ερωτήσεων μπορούν εκ των υστέρων να ελεγχθούν ουσιαστικά στοιχεία.

Επειδή οι συνεντεύξεις έχουν στόχο να εστιάσουν το ερευνητικό ενδιαφέρον σε εκτιμήσεις και στάσεις συγκεκριμένου πληθυσμιακού δείγματος επιλέχθηκε η μη δομημένη συνέντευξη (focused Interview), ώστε να δίνεται η δυνατότητα να απαντάει

ο ερωτώμενος όπως θέλει¹. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι οι ερωτήσεις επιτρέπουν οτιδήποτε ή δε συγκροτούν συγκεκριμένες, ελεγχόμενες, λογικές ενότητες, αλλά στο σύνολο τους είναι κατασκευασμένες στη βάση ενός οδηγού ερωτήσεων που αφορούν τις υπό έρευνα μεταβλητές.

Ο πληθυσμός της ποιοτικής έρευνας αναφέρεται σε ανθρώπους-κλειδιά που γνωρίζουν το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων. Από τον «πληθυσμό» αυτό πραγματοποιήθηκαν 4 συνεντεύξεις βάθους.

Η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε στην ποιοτική έρευνα ήταν αυτή της συνέντευξης βάθους (Depth Interview). Σύμφωνα με τους ακαδημαϊκούς η συνέντευξη βάθους με άξονες συζήτησης – θεματικά πεδία, προτείνεται όταν το κοινό επαφής είναι ειδικό, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου οι συνεντεύξεις αφορούν μόνο τους συγκεκριμένους ανθρώπους που γνωρίζουν το διερευνούμενο θέμα. Σύμφωνα με τον Glatthorn (2002), με την τεχνική αυτή ο ερευνητής έχει συνήθως μια λίστα από θεματικούς άξονες – πεδία που πρέπει να καλυφθούν και όχι ένα δομημένο ερωτηματολόγιο. Οι βασικοί άξονες που καλύφθηκαν ήταν περίπου όμοιοι με αυτούς της ποσοτικής έρευνας. Η ενέργεια αυτή είχε «διττό» στόχο. Αφενός να δοθούν απαντήσεις στο στόχο της έρευνας για το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων και αφετέρου να διερευνηθούν σε περισσότερο βάθος οι απόψεις και στάσεις των ερωτώμενων.

3.4.3. Σχεδιασμός Θεματικών Πεδίων

Η διεξαγωγή των προσωπικών συνεντεύξεων σε βάθος βασίστηκε σε ειδικά διαμορφωμένες θεματικές ενότητες, μέσα από τις οποίες επιχειρήθηκε η μέγιστη δυνατή προσέγγιση του ερευνητικού θέματος. Τα θεματικά πεδία – άξονες συζήτησης ήταν χωρισμένα σε 4 βασικές ενότητες ως εξής:

A. Πως μετασχηματίστηκαν ιστορικά τα Μάλια

B. Οριοθέτηση κρίσης

¹ Merton R.K., Fiska M., Kendall P., The Focussed Interview. Columbia University, N. York, 1952

Γ. Πως θεματοποιούνται τα προβλήματα αυτά στη Δημόσια Σφαίρα – Συλλογικότητα / Ατομικότητα

Δ. Το θεσμικό κομμάτι

(Παράρτημα II).

3.4.4. Τρόπος ανάλυσης

Σύμφωνα με τον Πετράκη (2007), η πρώτη ενέργεια μετά την ολοκλήρωση της ποιοτικής έρευνας είναι το φιλτράρισμα (data reduction) και η κατηγοριοποίηση των πληροφοριών σε μεγάλες πρώτες ομάδες και στη συνέχεια σε μικρότερες συγγενικές. Για τα αποτελέσματα της ποιοτικής έρευνας ακολουθήθηκε η ανωτέρω διαδικασία και έγινε προσπάθεια ομαδοποίησης των στοιχείων που προέκυψαν από τη συνέντευξη ανά θεματικό πεδίο.

3.5. Ερευνητικές Προκλήσεις

Στο μέλλον παρόμοιες έρευνες θα μπορούσαν να γίνουν στα ακόλουθα θέματα:

- ✓ Ομοιότητες και διαφορές στην ανάπτυξη του τουρισμού στα Βόρεια παράλια της Κρήτης με έμφαση στον κοινωνικό μετασχηματισμό.
- ✓ Οι παράγοντες που επηρεάζουν το τουριστικό προϊόν στα Μάλια και η επίδρασή τους στην τοπική κοινωνία.
- ✓ Τουρισμός και διάρρηξη κοινωνικού ιστού. Η περίπτωση του Νομού Ηρακλείου Κρήτης.
- ✓ Ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαμόρφωση συλλογικότητας για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιδράσεων της ραγδαίας τουριστικής ανάπτυξης.

3.6. Σύνοψη - Συμπεράσματα Ερευνητικής Μεθοδολογίας (Research Methodology Conclusions)

Η ερευνητική μεθοδολογία αποτελεί σε θεωρητικό επίπεδο την πεμπτουσία μιας πτυχιακής διατριβής. Επί της ουσίας αποτελεί τον «σκελετό» πάνω στον οποίο «οικοδομείται» η συνολική αυτή προσπάθεια που ονομάζεται πτυχιακή διατριβή.

Βασική προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση της συνολικής αυτής προσπάθειας και κυρίως για την επίδωξη των στόχων της έρευνας και την επιστημονική τους τεκμηρίωση, αποτελεί η ακριβής εφαρμογή των βημάτων που προβλέπονται από την ερευνητική μεθοδολογία. Ξεκινάει από την στοχοθεσία, τον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την τελική ανάλυση και καταγραφή των αποτελεσμάτων.

Στη συγκεκριμένη λοιπόν ενότητα παρουσιάστηκαν με σαφήνεια οι επιλογές του ερευνητή για το είδος της έρευνας, τον πληθυσμό, το δείγμα, την τεχνική δειγματοληψίας και την μέθοδο επαφής. Δόθηκαν λεπτομερείς πληροφορίες για τα στάδια προετοιμασίας και τη διαμόρφωση των θεματικών πεδίων που χρησιμοποιήθηκαν στις συνεντεύξεις της παρούσας έρευνας.

Πιστεύοντας στην αντικειμενικότητα και αξία της παρούσας έρευνας, αποφάσισα να ικανοποιήσω την επιθυμία των ερωτώμενων και να τους αποστείλω ένα αντίγραφο της διπλωματικής μου αυτής εργασίας. Η αποστολή φυσικά θα γίνει μετά την τελική της έγκριση από την ακαδημαϊκή επιτροπή του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολιτικής Ανάλυσης και Πολιτικής Θεωρίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

4.1. Αποτελέσματα ποιοτικής έρευνας

Η διεκπεραίωση των συνεντεύξεων ήταν επιτυχής. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται, σχολιάζονται και αναλύονται τα στοιχεία της πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας. Ακολουθεί η συσχέτιση των στοιχείων με τις υποθέσεις, η συσχέτιση των πρωτογενών με τα δευτερογενή στοιχεία, ο κώδικας έρευνας και οι βασικοί περιορισμοί.

Η ποιοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε πάνω σε τέσσερις άξονες συζήτησης – θεματικά πεδία. Ακολουθεί παρουσίαση των ευρημάτων ανά ενότητες.

A. Πως μετασχηματίστηκαν ιστορικά τα Μάλια

Πριν 100 χρόνια η ευρύτερη περιοχή των Μαλίων ήταν μια αμιγώς γεωργική περιοχή. Το άφθονο νερό της περιοχής έκανε τη γη παραγωγική σε αγροτικά προϊόντα και οι καλλιέργειες ήταν προσοδοφόρες. Ιδιαίτερα παραγωγικά προϊόντα ήταν τα οπωροκηπευτικά και οι μπανάνες. Στο γεγονός αυτό συνέβαλε τα μέγιστα και η απαγόρευση της εισαγωγής της μπανάνας στη δεκαετία του '80. Ενδεικτικό στοιχείο της απόδοσής τους στην αγορά ήταν το γεγονός ότι ένα τσαμπί μπανάνας ισοδυναμούσε με την κατασκευή ενός μάνιου σε κάποιο σπίτι.

Το υψηλό αγροτικό εισόδημα επενδύονταν σε κάθε λογής μικρά και μεγάλα κτίσματα, στην πλειοψηφία τους αυθαίρετα. Οι επενδύσεις στη γη και στα κτίρια αποτέλεσαν την αρχή για τα πρώτα τουριστικά βήματα και τη στροφή της περιοχής και της κοινωνίας των Μαλίων στον τριτογενή τομέα. Ο μετασχηματισμός αυτός προσδιορίζεται χρονικά στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές τις δεκαετίας του 1980. Την ίδια στιγμή, τουριστικά γραφεία χρηματοδοτούσαν την κατασκευή διαμερισμάτων και ξενοδοχείων, γεγονός που αργότερα θα οδηγούσε σε μια σχέση εξάρτησης μεταξύ τουριστικών γραφείων και επιχειρηματιών. Στη δεκαετία του 1980 υπήρξε ραγδαία αύξηση της επισκεψιμότητας. Αρχικά, το προφίλ των επισκεπτών ήταν οικογενειάρχες, μεγάλης σχετικά ηλικιακής ομάδας και υψηλής εισοδηματικής τάξης. Πρόκειται για τον λεγόμενο «ποιοτικό» τουρισμό.

Ο τουρισμός αυτός επέφερε στους κατοίκους απότομο πλουτισμό, με τα εισοδήματα να είναι αφορολόγητα τις χρυσές δεκαετίες 70-80. Ο πλουτισμός αυτός οδήγησε σε κατανάλωση και σε άλλα αξιακά πρότυπα (π.χ. χαρτοπαίγνια, χειμερινές διακοπές στην Ταϊλάνδη), χωρίς να επενδύεται στην αναβάθμιση των τουριστικών μονάδων. Όλοι οι ερωτώμενοι διατείνονται ότι -στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων- δεν μπόρεσε να κρατηθεί μια ισορροπία προκειμένου να επιτευχθεί η ζητούμενη διαχείριση και ο σωστός συνδυασμός του πρωτογενούς με τον τριτογενή τομέα. Παράλληλα, τα περισσότερα εισοδήματα καταναλώθηκαν στην αυθαίρετη δόμηση με τη δημιουργία οικογενειακού τύπου μονάδων και καταλυμάτων. Την ίδια στιγμή, δεν υπήρχε σχέδιο ανάπτυξης από την πολιτεία και την τοπική αυτοδιοίκηση, με αποτέλεσμα η εξέλιξη αυτή να εναποτεθεί στα χέρια των ιδιωτών. Η απουσία πολιτικού σχεδιασμού και η αυτόνομη δράση των ιδιωτών - οι οποίοι αφενός μεν δεν είχαν τις γνώσεις και τα προσόντα και αφετέρου ενδιαφερόταν περισσότερο για το βραχυπρόθεσμο κέρδος και το όσο το δυνατόν χαμηλότερο κόστος - δημιούργησε την άναρχη δόμηση και την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Η κοινωνία πλέον είχε μετασηματιστεί από αμιγώς αγροτική σε ταχέως τουριστικά αναπτυσσόμενη. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό ήταν η στρεβλή ανάπτυξη του τουρισμού.

Ταυτόχρονα άρχισε να δημιουργείται ένα νέο τουριστικό ρεύμα ο λεγόμενος «νεανικός τουρισμός» που έμελλε να διαμορφώσει καταλυτικά το τουριστικό προϊόν της περιοχής για τα επόμενα χρόνια έως και σήμερα, να διαρρήξει τον κοινωνικό ιστό και να διαμορφώσει την υπάρχουσα κρίση.

B. Οριοθέτηση κρίσης

Οι δήθεν οικογενειακού τύπου μονάδες και καταλύματα που δημιούργησαν οι κάτοικοι και οι επιχειρηματίες των Μαλιών αλλά και τα μαγαζιά και νυκτερινά κέντρα που απέκτησαν μια άλλου είδους λειτουργία, υπήρξαν αποδέκτες του «νεανικού» ρεύματος και κυρίως των νεαρών Βρετανών. Ενώ παλιότερα το κύριο ηλικιακό προφίλ των επισκεπτών ήταν άνω των 30 ετών, σήμερα είναι μεταξύ 17 και 18 ετών. Η άκρατη διασκέδαση, οι ελευθέρια συμπεριφορές, το άφθονο αλκοόλ, η χρήση ναρκωτικών και παραισθησιογόνων χαπιών, η χαλάρωση των ηθών, η χαλαρή εφαρμογή του νόμου και η ανοχή της τοπικής κοινωνίας, συνέβαλλαν στον εκχυδαϊσμό του τουρισμού της περιοχής. Έχει δημιουργηθεί πλέον η εικόνα ότι μπορεί κάποιος να επισκεφτεί τα Μάλια και να κάνει «τα πάντα», ασύστολα, χωρίς

περιορισμούς και ηθικούς φραγμούς. Για τους περισσότερους νέους, ως προς τη διασκέδαση, τα Μάλια αποτελούν τη «γη της επαγγελίας», όπου τα πάντα επιτρέπονται. Περίπου 7.000 άτομα βρίσκονται κάθε βράδυ σε κατάσταση μέθης με πολύ χαμηλής ποιότητας ποτά που διατίθενται από τα 80 μπαρ του κεντρικού δρόμου των Μαλίων. Σ' αυτό τον δρόμο (οδός Δημοκρατίας) ο οποίος αποτελεί τον συνδετήριο κρίκο της πόλης με την παραλία είναι μαζεμένα όλα τα νυκτερινά μαγαζιά, ενώ το βράδυ δημιουργείται ένα είδος «άβατου» όπου λαμβάνουν χώρα διάφορα έκτροπα. Επιπλέον οι νέοι οδηγούν (ως Άγγλοι, από την αριστερή πλευρά του δρόμου) τη «γουρούνα», το επικίνδυνο αυτό τρίτροχο.

Η παραπάνω κατάσταση συμπλέει με τη συμπεριφορά των τοπικών επιχειρηματιών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα, στα Μάλια υπάρχουν μόλις 12 μεγάλα ξενοδοχεία και τα υπόλοιπα καταλύματα είναι διαμερίσματα που έχουν υποτυπώδως ανακαινιστεί. Οι ιδιοκτήτες δεν έχουν την κατάλληλη τουριστική παιδεία, την κατάρτιση και τη γνώση, αλλά ούτε και τον μακροπρόθεσμο προσανατολισμό της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Δεν ανανεώνουν, δεν ψάχνουν και δεν αναβαθμίζουν το προϊόν που προσφέρουν. Το γεγονός αυτό από μόνο του απομακρύνει τον κόσμο και ενισχύει την εξάρτηση από τα τουριστικά γραφεία. Παράλληλα, η τουριστική περίοδος εμφανίζει πολύ υψηλή εποχικότητα και έχει συρρικνωθεί στους 3 μήνες (από τέλη Μαΐου έως τέλη Αυγούστου).

Όλα τα παραπάνω πρότυπα αποτυπώνουν τη διάρρηξη ολόκληρου του κοινωνικού ιστού των Μαλίων και οριοθετούν την κρίση που δημιουργεί μια σειρά από επιπτώσεις στην κοινωνία, την τοπική οικονομία και την ευρύτερη εικόνα των Μαλίων. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγουν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι.

Ως προς τις επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία, δύο βασικά δικαιώματα των κατοίκων παραβιάζονται: το να μπορούν να περπατάνε με ασφάλεια και να κοιμούνται ήσυχα. Το αίσθημα ασφάλειας και η όχληση έχουν κάνει τους ντόπιους να φοβούνται και να ανησυχούν αλλά και να μεταγράφουν τα παιδιά τους σε άλλα σχολεία. Ακόμα και οι Ηρακλειώτες που είχαν ως δεύτερη παραθεριστική τους κατοικία τα Μάλια, εγκαταλείπουν τις κατοικίες τους, χωρίς να μπορούν να βρουν υποψήφιους αγοραστές προκειμένου να πουλήσουν τα σπίτια, γιατί αυτό που συμβαίνει στα Μάλια δεν μπορεί να το καταλάβει παρά μόνο όποιος μένει εκεί.

Οι ιδιοκτήτες των εστιατορίων και των ταβερνών διαμαρτύρονται γιατί τα μαγαζιά τους είναι άδεια, αφού αυτού του είδους ο τουρισμός δεν ενδιαφέρεται για το ποιοτικό φαγητό, παρά μόνο για τα φθηνά ποτά. Η διατροφή των νεαρών τουριστών βασίζεται σε κονσέρβες από το σούπερ-μάρκετ και στο τυποποιημένο φαγητό των MacDonald's. Επιπλέον η όχληση και η αναρχία που επικρατούν, παρενοχλεί και απομακρύνει τους Έλληνες πελάτες από τις ταβέρνες. Μονάχα τα νυχτερινά μαγαζιά αποκομίζουν χρηματικά οφέλη.

Η κατάσταση αυτή έχει επιδράσει καταλυτικά και αρνητικά στην εικόνα των Μαλίων ως τουριστικού προορισμού. Η εικόνα αυτή διογκώνεται και από την προβολή που κάνουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης της χώρας, τα οποία με τον περιορισμένο όγκο ειδήσεων το καλοκαίρι, παρουσιάζουν την περιοχή ως πλήρως αναρχοκρατούμενη. Το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων γίνεται βορά των αθηναϊκών καναλιών. Πρόκειται για προβολή δυσφήμισης και όχι διαφήμισης.

Γ. Πως θεματοποιούνται τα προβλήματα αυτά στη δημόσια σφαίρα – Ύπαρξη Συλλογικότητας

Τα πλεονεκτήματα που είχαν τα Μάλια χάθηκαν με την πάροδο του χρόνου και η περιοχή απέκτησε ένα συγκριτικό μειονέκτημα, την υπάρχουσα κατάσταση, δηλαδή τους Βρετανούς επισκέπτες που έρχονται το καλοκαίρι για ένα και μόνο σκοπό. Τα βίαια επεισόδια που λαμβάνουν χώρα στα Μάλια κατά το τρίμηνο του καλοκαιριού δεν αποτελούν πλέον είδηση, γιατί αυτό είναι η καθημερινότητα, η ρουτίνα των Μαλίων τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Για την κατάσταση των Μαλίων, μια μερίδα κόσμου αντιδρά, μια άλλη σιωπά και μια τελευταία ανέχεται, γιατί παράγονται μεγάλα εισοδήματα από την παραβατικότητα. Υπάρχει προβληματισμός στην τοπική κοινωνία, όμως το πρόβλημα μένει μόνο στην καταγραφή του, γίνεται μια ανασκόπηση αλλά δεν δίνονται έμπρακτες λύσεις. Οι κάτοικοι που οι περισσότεροι εξ αυτών διατηρούν επιχειρήσεις στην περιοχή, φαίνεται ότι δεν έχουν διάθεση να λύσουν αυτά τα προβλήματα, γιατί φοβούνται το καινούργιο, είναι χρεωμένοι σε τράπεζες για την επιχειρηματική τους δραστηριότητα και αυτό που κάνουν είναι να μένουν στον προβληματισμό και ως εκεί.

Να σημειωθεί ότι τα πρώτα χρόνια δεν τολμούσε κανείς να εκφράσει τις απόψεις του για τα Μάλια δημόσια και το ζήτημα αυτό δεν αποτελούσε ποτέ κεντρικό θέμα στις δημοτικές εκλογές. Ο κόσμος δεν συζητούσε καν το θέμα γιατί το θεωρούσε «ταμπού». Τα τελευταία χρόνια άρχισε να βγαίνει στο προσκήνιο, όμως παρόλα αυτά απαιτείται πολύ δουλειά στο κομμάτι της εκπαίδευσης του κόσμου και ήδη έχει χαθεί πολύτιμος χρόνος. Σήμερα τουλάχιστον γίνονται κάποιες άτυπες γενικές συνελεύσεις με πρωτοβουλίες ανθρώπων που προσπαθούν να αλλάξουν ή να κάνουν τον κόσμο να συνειδητοποιήσει την υπάρχουσα κατάσταση.

Υπάρχουν μικρές άτυπες ομάδες πολιτών στην τοπική κοινωνία, τα λεγόμενα «υγιή αντισώματα» που δείχνουν ένα αυξημένο ενδιαφέρον για το που πάνε τα πράγματα. Όμως ουσιαστικά και επί του πρακτέου τίποτα δεν φαίνεται να αλλάζει την κατάσταση. Αυτό γιατί όλοι, λίγο έως πολύ είναι παράνομοι, αν κάποιος αντιδράσει θα καταγγελθεί και αντίστροφα, οπότε όλοι οχυρώνονται γύρω από αυτό. Υπάρχουν μονάδες συμφερόντων όπου ο καθένας κοιτάζει το χώρο του και δεν μπαίνει στη λογική της συλλογικότητας. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων γίνεται μεμονωμένα με βάση τη λογική που το βλέπει ο κάθε κάτοικος-επιχειρηματίας. Πρόκειται για κοινωνία συνενοχής που τρέφει στους κόλπους της ομάδες συμφερόντων. Οι απόψεις των συνεντευξιαζόμενων ταυτίζονται και σε αυτό το σημείο.

Δ. Το θεσμικό κομμάτι

Οι παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν το θεσμικό πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας των Μαλίων είναι το Κράτος, η Τοπική Αυτοδιοίκηση (κυρίως ο Δήμος) και η Αστυνομία.

Μέχρι σήμερα η Πολιτεία έχει περιοριστεί περισσότερο στην ενίσχυση του σώματος αστυνόμευσης παρά στην παροχή κινήτρων και στην υποστήριξη μιας διαδικασίας αλλαγής που να βασίζεται σε κάποιο συγκροτημένο πλάνο. Σε Προγράμματα Κοινωνικού Τουρισμού δεν υπάρχει ζήτηση αφού κανένας δεν επιθυμεί να επισκεφτεί τα Μάλια. Σε ερωτήσεις βουλευτών για το θέμα που γίνονται στα αρμόδια Υπουργεία, λαμβάνονται απαντήσεις στατιστικής μορφής (πόσες συλλήψεις έγιναν, πόσες παραβιάσεις καταγράφηκαν κλπ.).

Η παρουσία της αστυνομίας προσπαθεί να περιορίσει την παραβατικότητα κυρίως ως προς τις παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας και έχει κάπως βοηθήσει στην κατεύθυνση αυτή. Το αστυνομικό σώμα βιώνει από την πλευρά του δύσκολες καταστάσεις καθώς η περιπολία είναι πεζή. Σε πολλές περιπτώσεις όμως δεν μπορούν να γίνουν συστάσεις καθώς πολύ αστυνομικοί δεν μιλούν καν την αγγλική γλώσσα και αυτό δυσχεραίνει το έργο τους. Σε κάθε περίπτωση η αστυνομία κινείται ανάλογα με την πίεση που της ασκείται κάθε φορά, ανάλογα με την δημοσιότητα από τα ΜΜΕ ή τις καταγγελίες που δέχεται.

Ο Δήμος με τη σειρά του αναλαμβάνει πρωτοβουλίες ενημέρωσης και ομιλιών για το θέμα αλλά βλέπει τα αποτελέσματα των συζητήσεων να ανακυκλώνονται χωρίς να μετατρέπονται σε πράξεις. Προσπαθεί να επικοινωνήσει με τους επιχειρηματίες κάνοντας συστάσεις και παρέχοντας επιχειρηματικές συμβουλές χωρίς ωστόσο οι προτάσεις αυτές να αφομοιώνονται. Γίνονται συσκέψεις επί συσκέψεων, άπειρες θεωρητικές συζητήσεις αλλά το πρακτικό αποτέλεσμα είναι μηδαμινό.

Επιπλέον προσπάθειες του Δήμου έχουν να κάνουν με την προβολή της περιοχής και τη δημιουργία θετικής εικόνας προς τα έξω μέσα από τη συμμετοχή σε εκθέσεις και τις συνεχόμενες έντυπες και ηλεκτρονικές καταχωρήσεις.

Οι απόψεις και οι αντιλήψεις των ερωτώμενων ταυτίζονται ως προς την ανάγκη ύπαρξης ενός νέου κοινωνικού μετασχηματισμού που θα δώσει λύση στο πρόβλημα και προοπτική στην περιοχή. Συγκεκριμένα, ο μετασχηματισμός αυτός θα πρέπει να είναι σχετικά αντίστροφος, δηλαδή να εμπεριέχει τη στροφή στα αρχικά επαγγέλματα της περιοχής. Το ζητούμενο είναι η σύνδεση του τομέα των υπηρεσιών με την αγροτική οικονομία. Με άλλα λόγια, τα αγροτικά προϊόντα που θα παράγονται σε αυτή την προσοδοφόρα γη να βρίσκουν τη θέση τους στις ξενοδοχειακές επιχειρήσεις της περιοχής. Παράλληλα να προωθηθούν αγροτουριστικές δραστηριότητες, να αναπτυχθεί ο περιπατητικός και φυσιολατρικός τουρισμός, καθώς επίσης και να αξιοποιηθεί ο σπουδαίος αρχαιολογικός χώρος (στον οποίο δεν έχει εκδοθεί κανένα εισιτήριο τα τελευταία χρόνια, γεγονός που δείχνει το πόσο κατευθυνόμενο είναι το υφιστάμενο τουριστικό προϊόν της περιοχής). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το τουριστικό προϊόν συνδιαμορφώνεται από τις βασικές δημόσιες υποδομές όπως το οδικό δίκτυο, το αεροδρόμιο, τις μεταφορές, αλλά και τη μέριμνα της τοπικής αυτοδιοίκησης στην καθαριότητα, τους κοινόχρηστους χώρους τις διαδρομές, τον

φωτισμό, την αποκομιδή των απορριμμάτων κλπ. Ο επισκέπτης βαθμολογεί από τη στιγμή που θα φτάσει στο νησί, πρώτα το αεροδρόμιο κι έπειτα τον τουριστικό του προορισμό.

Η οικονομική κρίση που διανύουμε τα τελευταία χρόνια, ίσως να αποφέρει και θετικά αποτελέσματα, αφού αφενός μεν θα κλείσουν πολλές ζημιογόνες επιχειρήσεις που διακατέχονται από την αντίληψη του άμεσου και εύκολου κέρδους και από την άλλη ίσως να αποτελέσει το έναυσμα για βαθύτερο προβληματισμό, για αναθεώρηση και αλλαγή τρόπου σκέψης και φιλοσοφίας. Για να υπάρξει ευνοϊκό μέλλον, η τοπική κοινωνία και οικονομία θα πρέπει να επανασυσταθεί απαντώντας σε βασικά ερωτήματα προσδιορισμού. Να γίνει βίωμα η καθημερινή συμπεριφορά του καθενός, να οργανωθεί συλλογικά η κοινωνία, να υπάρξουν σωματεία και σύλλογοι που να αναλάβουν ουσιαστικές δράσεις, προκειμένου να υπερασπιστούν τα συμφέροντα της εκάστοτε ομάδας με γνώμονα τον μακροπρόθεσμο προσανατολισμό.

Όλοι οι ερωτώμενοι συμφωνούν ότι δεν υπάρχει ευκρινές χρονοδιάγραμμα για την εν λόγω αλλαγή που πιθανότατα θα οδηγήσει σε νέο κοινωνικό μετασχηματισμό. Κάποιοι διατείνονται ότι ένα τραγικό γεγονός με θύμα τοπικό κάτοικο θα οδηγήσει στην επιθυμητή στροφή. Κάποιοι άλλοι διακρίνουν ελπιδοφόρες κινήσεις που γίνονται από τα Συμβούλια Νεολαίας.

Όλοι εκφράζουν την άποψη ότι ο αγροτουρισμός παρουσιάζει πιο πρόσφορο έδαφος εξέλιξης και πιο ευνοϊκές συνθήκες συγκριτικά με τις άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού και μπορεί να βοηθήσει περισσότερο την αγροτική και οικονομική ανάπτυξη του νησιού. Ταυτόχρονα όμως υπογραμμίζουν την ανάγκη σύνδεσης του πρωτογενούς τομέα με τον τριτογενή τομέα, δηλαδή τον τομέα των υπηρεσιών.

Οι απόψεις, οι στάσεις και οι αντιλήψεις των συνεντευξιαζόμενων ταυτίζονται ως προς την ανάγκη ενίσχυσης του αγροτουρισμού από την Πολιτεία. Πρώτιστη προτεραιότητα αποτελεί η ενίσχυση των χρηματοδοτήσεων, η απλοποίηση των γραφειοκρατικών διαδικασιών των επιχορηγήσεων, η δημιουργία ξεκάθαρα νομικού πλαισίου. Ακολουθούν η περαιτέρω προβολή του αγροτουριστικού προϊόντος της χώρας σε διεθνές επίπεδο και η δημιουργία υποδομών που θα συμβάλλει στην ευκολία της πρόσβασης του επισκέπτη. Σε γενικές γραμμές οι ερωτώμενοι ταυτίζουν

τη βιωσιμότητα και ανάπτυξη του αγροτουρισμού περισσότερο με τις ενέργειες της Πολιτείας και λιγότερο με την καλύτερη οργάνωση των επιχειρήσεών τους.

Ως προς την Τοπική Αυτοδιοίκηση οι εκπρόσωποι των αγροτουριστικών μονάδων απαιτούν περισσότερη προσπάθεια στήριξης μέσα από συντονισμένες πολιτικές προβολής (διοργάνωση και συμμετοχή σε εκθέσεις) και μέσα από προγράμματα ενημέρωσης των εμπλεκομένων (διοργάνωση συνεδρίων, ημερίδων και σεμιναρίων). Επίσης, οι ερωτώμενοι θεωρούν ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να ασκήσει πιέσεις για περισσότερες χρηματοδοτήσεις και κίνητρα, ενώ ταυτόχρονα θα πρέπει η ίδια να δημιουργήσει υποδομές (διαδρομές, μονοπάτια, μουσεία, δημοτική συγκοινωνία, μικρά έργα που συντελούν στην εύκολη πρόσβαση) αλλά και να ενισχύσει την καλαισθησία των χώρων αναψυχής και την καθαριότητα.

4.2. Υποθέσεις και Συσχετίσεις

Οι Υποθέσεις που πάρθηκαν από τον ερευνητή με σκοπό την οριοθέτηση του προβλήματος, την επίδρασή του στην τοπική κοινωνία, καθώς και τη σημασία και τα αίτια του κοινωνικού μετασχηματισμού παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Συγκεκριμένα η πρώτη Υπόθεση επαληθεύτηκε. Βασικό αίτιο του κοινωνικού μετασχηματισμού της κοινωνίας των Μαλίων υπήρξε η αύξηση του εισοδήματος. Το υψηλό εισόδημα από την καλλιέργεια αγροτικών προϊόντων επενδύθηκε στην κατασκευή κτιρίων και μικρών κυρίως ξενοδοχειακών μονάδων, με αποτέλεσμα τη στροφή των δραστηριοτήτων προς τον τουρισμό.

Η δεύτερη Υπόθεση δεν επαληθεύτηκε. Το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων δεν επιδρά αρνητικά στην τοπική οικονομία καθώς όλες οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της διασκέδασης πλουτίζουν. Πρέπει όμως να διευκρινιστεί ότι ο πλουτισμός αυτός είναι εύκολος και χαρακτηρίζεται από τη φιλοσοφία του βραχυπρόθεσμου προσανατολισμού.

Η τρίτη Υπόθεση σε γενικές γραμμές δεν επαληθεύτηκε. Σύμφωνα με τις απόψεις των ερωτώμενων, η προστασία του Δημόσιου Χώρου συνδέεται πρωτίστως με την αλλαγή νοοτροπίας των κατοίκων και επιχειρηματιών και δευτερευόντως με την ενεργοποίηση δράσεων από την Πολιτεία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Η τέταρτη Υπόθεση επαληθεύτηκε. Η συνεργασία των Τουριστικών Γραφείων με τους τοπικούς επιχειρηματίες συντηρούν και επιδεινώνουν το κατευθυνόμενο τουριστικό προϊόν στο οποίο οφείλεται η διάρρηξη του κοινωνικού ιστού στα Μάλια.

Η πέμπτη Υπόθεση επαληθεύτηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Ένας νέος κοινωνικός μετασχηματισμός είναι απαραίτητος προκειμένου να βρεθεί διέξοδος στο κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων. Η αξιοποίηση της μορφολογίας, του τοπίου, των χαρακτηριστικών του εδάφους και η ύπαρξη αξιόλογου αρχαιολογικού χώρου στην περιοχή θα βοηθήσει στην επιστροφή στον πρωτογενή τομέα και στη σύνδεσή του με τον τομέα των Υπηρεσιών και συγκεκριμένα του τουρισμού.

Πίνακας: Υποθέσεις και Συσχετίσεις

ΥΠΟΘΕΣΗ	ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΚΡΙΤΗΡΙΟ
Y1	Δεκτή	Βασικό αίτιο του κοινωνικού μετασχηματισμού της κοινωνίας των Μαλίων υπήρξε η αύξηση του εισοδήματος.
Y2	Όχι Δεκτή	Το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων δεν επιδρά αρνητικά στην τοπική οικονομία
Y3	Όχι Δεκτή	Η προστασία του Δημόσιου χώρου συνδέεται πρωτίστως με την ενεργοποίηση δράσεων από την Πολιτεία και την Τοπική Αυτοδιοίκηση.
Y4	Δεκτή	Ο τρόπος λειτουργίας των Τουριστικών Γραφείων και οι συνεργασίες τους με τις επιχειρήσεις συντηρούν και επιδεινώνουν το κοινωνικό πρόβλημα των Μαλίων.
Y5	Δεκτή	Απαραίτητη προϋπόθεση για τη λύση του κοινωνικού προβλήματος των Μαλίων είναι ένας νέος κοινωνικός μετασχηματισμός.

4.3. Κώδικας Έρευνας

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα μιας έρευνας στηρίζεται στην πιστή εφαρμογή των κανόνων του κώδικα διεξαγωγής ερευνών. Η παρούσα έρευνα έγινε αμερόληπτα και

αντικειμενικά και βασίστηκε στην πρόθυμη συνεργασία των ερωτώμενων (με όρους critical cases), χωρίς ανταλλάγματα (Πετράκης, 2005).

Η έρευνα κάλυψε με απόλυτο τρόπο τις παρακάτω συγκεκριμένες προδιαγραφές του Κώδικα:

- i. Η εμπιστοσύνη μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου εδραιώθηκε στην εγγύηση εχεμύθειας.
- ii. Η συνέντευξη διεξήχθη σε κλίμα άνεσης, ειλικρίνειας και φιλικής διάθεσης.

Οι συνεντεύξεις βάθους πραγματοποιήθηκαν αποκλειστικά από τη συγγραφέα.

4.4. Περιορισμοί Έρευνας

Η Έρευνα είχε τα ακόλουθα προβλήματα και περιορισμούς:

- Έλλειψη εμπειρίας σε ανάλογες έρευνες από την ερευνήτρια
- Περιορισμένος χρόνος με αδυναμία πλήρους κάλυψης του θέματος από τη συμμετοχή περισσότερων συνεντευξιαζόμενων
- Περιορισμένος προϋπολογισμός
- Έλλειψη επαρκών δευτερογενών στατιστικών στοιχείων για την περιοχή των Μαλίων και τον επικείμενο επιχειρησιακό σχεδιασμό.

Παρά τα παραπάνω, πιστεύω ότι διενεργήθηκε μια έρευνα πάνω στην οποία θα μπορούσε να στηριχτεί κάποιος για βαθύτερη ακαδημαϊκή προσέγγιση.

4.5. Σύνοψη

Ως επιστέγασμα της παρουσίασης και ανάλυσης των ευρημάτων της έρευνας, προκύπτει ότι το κοινωνικό πρόβλημα της περιοχής οφείλεται στις επιδράσεις του κατευθυνόμενου τουριστικού προϊόντος. Η οποιαδήποτε προσπάθεια συλλογικής δράσης επισκιάζεται από ομάδες συμφερόντων και μένει στα λόγια διατηρώντας μια κοινωνία ανοχής. Απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση του προβλήματος είναι ένας νέος κοινωνικός μετασχηματισμός με αντίστροφη κατεύθυνση, που όμως θα συνδυάζει την αγροτική οικονομία με τον τομέα των Υπηρεσιών. Η περιοχή έχει πολλές τουριστικές προοπτικές και μεγάλο δυνητικό αξιοποιήσιμο κεφάλαιο. Την ίδια στιγμή όλοι οι εμπλεκόμενοι πρέπει να συντονιστούν με γνώμονα τη βιώσιμη ανάπτυξη και τον μακροπρόθεσμο προσανατολισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Είναι γεγονός ότι ο τουρισμός επιφέρει ποικίλες θετικές και αρνητικές επιδράσεις στις κοινωνίες τις οποίες αναπτύσσεται. Η υφή και το είδος του τουριστικού προϊόντος διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό το χαρακτήρα των τοπικών κοινωνιών.

Το προφίλ των επισκεπτών αλλά και το κίνητρο της επίσκεψης τους, σαφώς επηρεάζει την κοινωνική συνοχή και τον κοινωνικό ιστό μιας τοπικής κοινωνίας, αλλά ο βασικός παράγοντας για την αρχή του φαινομένου είναι η ύπαρξη διαβρωμένης τοπικής κοινωνίας. Είναι παράγοντες, δηλαδή που λειτουργούν διαδραστικά και πολλαπλασιαστικά.

Η περίπτωση των Μαλίων είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση κοινωνίας που έχει δεχτεί τις πολύμορφες αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού και έχει μετασχηματιστεί κοινωνικά. Τα Μάλια μέχρι τη δεκαετία του '70 ήταν μια αμιγώς αγροτική κοινωνία. Με τη στροφή στον τριτογενή τομέα και τον τουρισμό η κοινωνία μετασχηματίστηκε ραγδαία υποβαθμίζοντας σημαντικά τον πρωτογενή τομέα. Από το σημείο εκείνο κι έπειτα η περιοχή είναι μια αμιγώς τουριστική με βραχυπρόθεσμα οικονομικά οφέλη και απότομο πλουτισμό για τους τοπικούς επιχειρηματίες και κατοίκους. Σε κάθε περίπτωση δεν κατέστη δυνατόν να κρατηθεί μια ισορροπία προκειμένου να επιτευχθεί η ζητούμενη διαχείριση και ο σωστός συνδυασμός του πρωτογενούς με τον τριτογενή τομέα.

Συνεπώς, με βάση τα παραπάνω προκύπτει ότι η μαζικοποίηση του τουριστικού φαινομένου οδήγησε σε άναρχη τουριστική ανάπτυξη του ελλαδικού χώρου και σε τουριστική υπερεκμετάλλευση των τουριστικών περιοχών. Ειδικότερα παρατηρείται:

- α) Μείωση των αγροτικών γαιών.
- β) Αλλαγή χρήσεων γης των παραδοσιακών τουριστικοποιημένων αγροτικών οικισμών.
- γ) Φθορά των ιστορικών μνημείων, αλλοίωση του φυσικού πλούτου και της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας.

Το προφίλ των επισκεπτών των Μαλίων κατατάσσεται σε νεαρούς οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή με μοναδικό σκοπό την αχαλίνωτη και ακραία διασκέδαση. Ελευθέρια συμπεριφορές σε δημόσιους χώρους, άφθονο αλκοόλ,

ναρκωτικά και σεξ αποτελούν τους τρόπους διασκέδασης των τουριστών. Οι συμπεριφορές αυτές έχουν δημιουργήσει ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα και έχουν επιδράσει αρνητικά στην εικόνα των Μαλίων ως προορισμού, ενώ παράλληλα έχουν διαρρήξει τον κοινωνικό ιστό και έχουν διαμορφώσει την υπάρχουσα κρίση.

Γι' αυτή την κατάσταση υπάρχουν ευθύνες που αναζητούνται στους τοπικούς επιχειρηματίες, στα ταξιδιωτικά γραφεία και την Πολιτεία. Οι τοπικοί επιχειρηματίες δεν έχουν την κατάλληλη κατάρτιση και τουριστική παιδεία ούτε και τον μακροπρόθεσμο προσανατολισμό ως προς την άσκηση της επιχειρηματικής τους δραστηριότητας. Ως εκ τούτου οι ενέργειές τους χαρακτηρίζονται από την επιδίωξη του εύκολου κέρδους με όσα αυτό συνεπάγεται. Τα ταξιδιωτικά γραφεία από την πλευρά τους κατευθύνουν τον νεανικό τουρισμό γιατί βρίσκουν πρόσφορο έδαφος, ενώ η πολιτεία δεν έχει δημιουργήσει τις απαραίτητες υποδομές και τα κίνητρα ώστε να υπάρξει μια διαφορετική και βιώσιμη προσέγγιση.

Για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί μια μερίδα τοπικού κόσμου αντιδρά, μια άλλη σιωπά και μια άλλη ανέχεται γιατί παράγονται μεγάλα εισοδήματα από την παραβατικότητα.

Παλιότερα ο κόσμος δεν συζητούσε καθόλου το θέμα γιατί το θεωρούσε «ταμπού». Σήμερα το ζήτημα αναγνωρίζεται ως βασικό πρόβλημα της κοινωνίας και γίνονται κάποιες προσπάθειες οι οποίες όμως περιορίζονται σε συζητήσεις που δεν φαίνεται να έχουν κάποιο πρακτικό αποτέλεσμα.

Η αντιμετώπιση του προβλήματος σχετίζεται με την υλοποίηση ενός νέου κοινωνικού μετασχηματισμού. Ζητούμενο είναι η σύνδεση του πρωτογενούς με τον τριτογενή τομέα και η αλληλένδετη ανάπτυξή τους με μακροπρόθεσμο προσανατολισμό, όραμα και βιώσιμη προοπτική. Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά σ' αυτή την κατεύθυνση και επιπλέον απαιτείται επαναπροσδιορισμός του τρόπου άσκησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας από τους επιχειρηματίες-κατοίκους. Η σχέση τουρισμός / αξιοποίηση της υπαίθρου δεν είναι απόλυτη. Διαμορφώνεται από τις επιλογές και τους στόχους της τουριστικής πολιτικής, που θέτει τα πλαίσια για την τουριστική αξιοποίηση του φυσικού, ιστορικού και κοινωνικό-πολιτιστικού πλούτου μιας χώρας. Η ύπαρξη ή η απουσία τουριστικού σχεδιασμού, βέβαια οδηγεί σε διαφορετικές μορφές τουριστικής ανάπτυξης, με αντίστοιχα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα.

Ο ρόλος της πολιτείας και της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι σημαντικός στην κατεύθυνση της κοινωνικής αλλαγής, μέσα όμως από στρατηγικό σχεδιασμό που θα δίνει κίνητρα και θα περιλαμβάνει στοχευμένα προγράμματα ανάπτυξης, εναλλακτικές δραστηριότητες, πολύπλευρη ενημέρωση φορέων και πολιτών και βεβαίως δημιουργία υποδομών.

Η δύσκολη οικονομική συγκυρία που διανύουμε θα μπορούσε να αποτελέσει εφαλτήριο προς την κατεύθυνση του επαναπροσδιορισμού των στόχων, των προτεραιοτήτων και συμπεριφορών της τοπικής κοινωνίας και να δώσει το έναυσμα για κοινωνικό μετασχηματισμό απαραίτητο ως προς τη βιώσιμη ανάπτυξη και την κοινωνική ευημερία.

Βιβλιογραφία

- Δεμερτζής Ν., *Κουλτούρα Νεωτερικότητα Πολιτική Κουλτούρα*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1989).
- Παπαϊωάννου Σ., Alheit P., Olesen Salling H., επιμέλεια, *Κοινωνικός Μετασχηματισμός Εκπαίδευση και Τοπική Κοινωνία*, (Ρέθυμνο /Ανώγεια: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 1998)
- Bertrand Badie, Μπάλιας Στάθης, μετάφραση, *Κουλτούρα και Πολιτική*, (Αθήνα: Πατάκη, 1995)
- Ζαϊμάκης Γ., Καλλινικάκη Θ., *Τοπικός χώρος και Πολυπολιτισμικότητα Σάπες Θράκη*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004)
- Γεωργαντάς Η., *Τοπικό Κράτος και Τοπικότητα, Στα ίχνη δύο συζητήσεων*, (Αθήνα: Ίδρυμα Σακή Καραγιωργά, 2002)
- Φίλια Ι. Β., *Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*, Τόμος Ι, (Αθηνά: Α. Λιβάνης & ΣΙΑ Ε.Ε «Νέα Σύνορα», 1980)
- Φίλια Ι. Β., *Όψεις της διατήρησης και της μεταβολής του κοινωνικού συστήματος*, Τόμος ΙΙ, (Αθηνά: Α. Λιβάνης & ΣΙΑ Ε.Ε «Νέα Σύνορα», 1980)
- Κυριαζή Ν., *Η Κοινωνιολογική Έρευνα – Κριτική Επισκόπηση των Μεθόδων και των Τεχνικών*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2000)
- Mason J., Κυριαζή Ν. (Επιστημονική Επιμέλεια), *Η διεξαγωγή της Ποιοτικής Έρευνας*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2003)
- Παπαγεωργίου Γ. επιμέλεια, *Μέθοδοι στην Κοινωνιολογική Έρευνα*, (Αθήνα: Τυπωθήτω, 1998)
- Νικολαΐδου Σ., *Η Κοινωνική Οργάνωση του Αστικού Χώρου*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1993)
- Κονιόρδος Μ. Σ, Δεμερτζής Ν., Παρασκευόπουλος Ι. Χ., Καζάκος Π., Σωτηρόπουλος Α. Δ., Αφουξενίδης Α., *Επιστήμη και Κοινωνία – Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τεύχος 16 (Αθήνα: ANT. Ν. Σακκούλα, Άνοιξη – Καλοκαίρι 2006)
- Βαρβαρέσος Σ., *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*, (Αθήνα: Προπομπός, 1999)
- Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, (Αθήνα: Κριτική, 2001)

- Κομίλης Π., Βαγιάννης Ν., *Τουριστικός Σχεδιασμός: Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης*, (Αθήνα: Προπομπός, 1999)
- Κούση Μ., Τσάρτας Π., (επιμ.), *Τουρισμός και περιβάλλον: Η τοπική κοινωνική διαμαρτυρία στην Κρήτη*, (Αθήνα: Εξάντας, 2000)
- Τσουκαλάς Κ. *Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα. Δ΄ έκδοση*, (Αθήνα: Θεμέλιο 1981)
- V. Price, *Κοινή Γνώμη*, (Αθήνα: Οδυσσέας, 1996)
- P. Champagne, *Η κατασκευή της κοινής γνώμης*, (Αθήνα: Πατάκη, 2004)
- W. Lippmann, *Κοινή Γνώμη*, (Αθήνα: Κάλβος, 1988)
- Alan R. Ball & B. Guy Peters, *Σύγχρονη πολιτική και διακυβέρνηση, Εισαγωγή στην Πολιτική επιστήμη. Έκτη αγγλική έκδοση, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια Κώστας Α. Λάβδας*. (Αθήνα: Παπαζήση, 2001)
- Βεντούρη Ν., *Πολιτική Κουλτούρα*, (Αθήνα: Παπαζήση, 1977)
- G. Almond & S. Verba, *Civic Culture* (Princeton: Princeton University Press, 1963)
- Φίλιας Β., *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*. (Αθήνα: Gutenberg, 1996)
- Ντυρκάιμ Ε., *Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου*, μετ. Λ. Μ. Μουσούρου, (Αθήνα: Gutenberg, 1978)
- Minoan International College, *Ποιοτική εξυπηρέτηση σε δημοφιλείς τουριστικούς προορισμούς: Μελέτη των απόψεων των επισκεπτών στα Μάλια Κρήτης*. (Ηράκλειο, 2009)

SITES

http://www.media.uoa.gr/people/demertzis/pages_gr/articles/docs/2000/glob

<http://www.epapanis.blogspot.com/2007/09/blog-post>

<http://www.koinoniapoliton.gr>

<http://alex.eled.duth.gr>

<http://www.tovima.gr>

<http://news.pathfinder.gr/greece/news/>

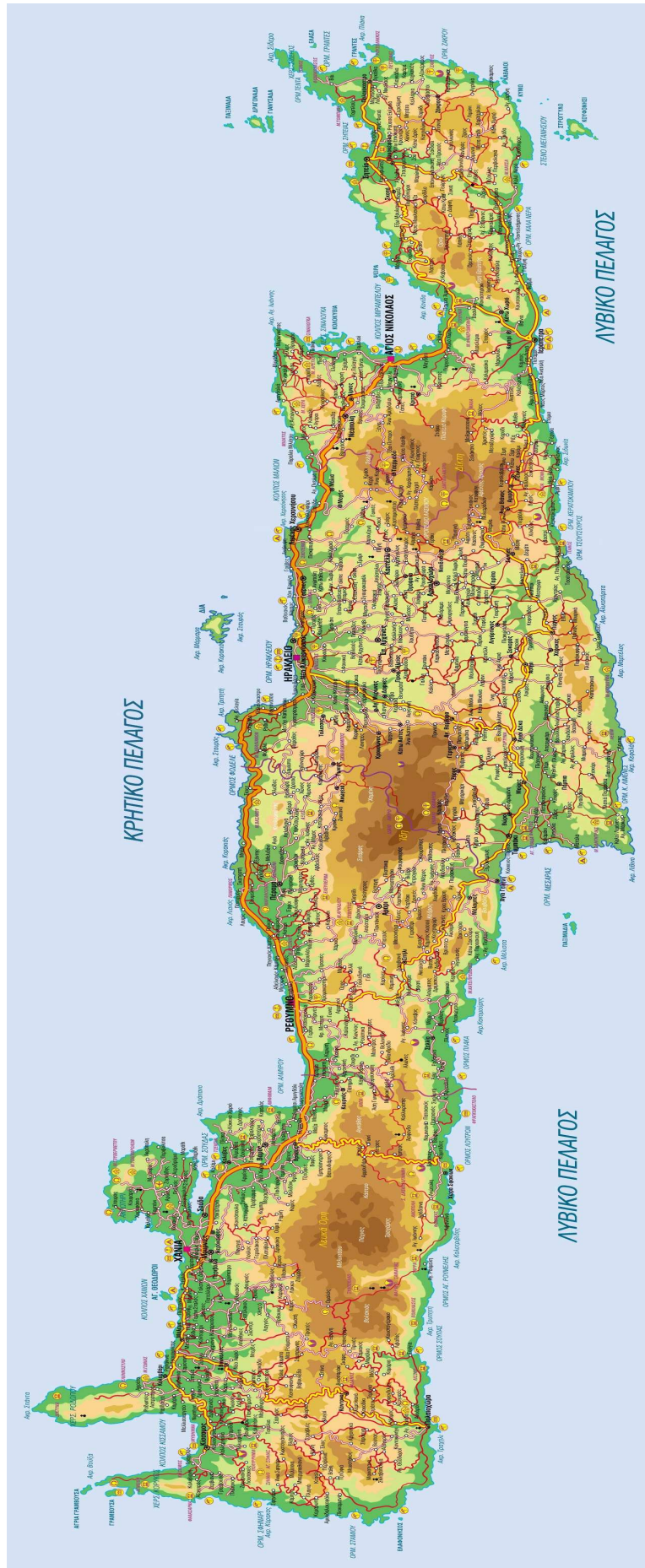
<http://www.greektechforum.com/>

<http://www.news.kathimerini.gr>

<http://www.ecocrete.gr>

<http://www.euro-hellas.gr>

**ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι:
ΧΑΡΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ:
ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΠΕΔΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΒΑΘΟΥΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ

A. ΠΩΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΗΚΑΝ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΤΑ ΜΑΛΙΑ

- Πως ήταν η εικόνα των Μαλλίων πριν 100 χρόνια?
- Ποιές ήταν οι κύριες δραστηριότητες του πληθυσμού?
- Πότε άρχισε να αλλάζει η εικόνα αυτή?
- Από πού ξεκίνησε ο μετασχηματισμός?
- Αιτία μετασχηματισμού:
- Σύγκριση τότε και τώρα.
- Θετικά στοιχεία αλλαγής
- Αρνητικά στοιχεία αλλαγής

B. ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΚΡΙΣΗΣ

- Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο ποιο είναι το σημαντικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο κοινωνικός ιστός στα Μάλια;
- Που οφείλεται το πρόβλημα (αίτια προβλήματος και κρίσης – η ποιό σημαντική ερώτηση)
- Πως εκδηλώνεται το πρόβλημα?
- Ποιές οι επιδράσεις του προβλήματος στην τοπική κοινωνία και την κοινωνική συνοχή?
- Ποιές οι επιδράσεις του προβλήματος στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου?
- Ποιές οι επιδράσεις του προβλήματος στην ευρύτερη εικόνα του τόπου?
- Ποιές οι Επιδράσεις στο τουριστικό προϊόν της περιοχής?
- Ποιό ήταν παλιότερα το τουριστικό προϊόν του τόπου?
- Ποιό είναι σήμερα το τουριστικό προϊόν του τόπου?
- Ποιό θα είναι αύριο το τουριστικό προϊόν του τόπου?
- Τι αλλαγές χρειάζεται να γίνουν?
- Σε ποιό βαθμό είναι εφικτό να υλοποιηθούν οι αλλαγές αυτές και από ποιους παράγοντες εξαρτάται η επιτυχή έκβασή τους?
- Τι κινήσεις έχουν γίνει μέχρι σήμερα για την αλλαγή του τοπίου?

Γ. ΠΩΣ ΘΕΜΑΤΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΑ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΦΑΙΡΑ

- Ποιά η γνώμη του κόσμου για το πρόβλημα? Πως το αντιμετωπίζουν?
- Ποιές επιρροές δέχονται οι κάτοικοι και πως επηρεάζονται?
- Ποιά η στάση των τουριστικών επιχειρήσεων? Προσπαθούν να αλλάξουν κάτι και αν ναι με ποιό τρόπο?
- Ποίος ο ρόλος των Μ.Μ.Ε. στην άμβλυνση ή τη διόγκωση του προβλήματος?

Δ. ΥΠΑΡΞΗ ΟΠΟΙΑΣΔΗΠΟΤΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ

- Πως τοποθετείται μεταξύ των εμπλεκομένων το πρόβλημα?
- Πως εκδηλώνεται η ανησυχία των κατοίκων?
- Ο κόσμος συζητάει μεταξύ του?
- Υπάρχει προβληματισμός στην Τοπική Κοινωνία?
- Ο κόσμος σιωπά? Κοινωνία Πολιτών ή Κοινωνία Συμφερόντων?
- Η δράση για την αντιμετώπιση του προβλήματος γίνεται οργανωμένα ή μεμονομένα?
- Αν γίνεται οργανωμένα με ποίους τρόπους επιχειρείται ο συντονισμός των δραστηριοτήτων?

Ε. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΚΟΜΜΑΤΙ

- Πως λειτουργεί η θεσμική συγκρότηση σε σχέση με τους πολίτες αναφορικά με τα προβλήματα?
- Ποίος ο ρόλος του Κράτους στην αντιμετώπιση του προβλήματος? Είναι αποτελεσματικός ή όχι? Γιατί? Ποιές ενέργειες χρειάζεται να γίνουν?
- Ποίος ο ρόλος της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμος) στην αντιμετώπιση του προβλήματος? Είναι αποτελεσματικός ή όχι? Γιατί? Ποιές ενέργειες χρειάζεται να γίνουν?
- Ποίος ο ρόλος της Αστυνομίας (Πολιτικής και Δημοτικής) στην αντιμετώπιση του προβλήματος? Είναι αποτελεσματικός ή όχι? Γιατί? Ποιές ενέργειες χρειάζεται να γίνουν?

- Ποιά είναι η εκτίμηση για την επίλυση του προβλήματος?
- Επίκειται επόμενος κοινωνικός μετασχηματισμός? (Πρόβλεψη)
- Σε ποιά κατεύθυνση αναμένεται να αλλάξουν τα πράγματα και πότε?